

VILNIAUS UNIVERSITETAS

Indrė Koverienė

**DUBLIAVIMAS KAIP AUDIOVIZUALINIO VERTIMO MODA:
ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ GARSYNAI
VIZUALINĖS FONETIKOS KONTEKSTE**

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04H)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2005–2015 metais Vilniaus universitete

Moksliniai vadovai:

prof. habil. dr. Olegas Poliakovas (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H). Nuo 2005 10 01 iki 2013 06 30

prof. dr. Vytautė Pasvenskienė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filologija – 04H). Nuo 2013 07 01 iki 2015 10 13

Kalbos redaktorė Erika Merkytė-Švarcienė

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS.....	4
LENTELIŲ SĄRAŠAS	5
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	8
ĮVADAS.....	10
1. DUBLIAVIMAS KAIP AUDIOVIZUALINIO VERTIMO (AVV) MODA	17
1.1. AVV modų klasifikacija ir terminų lietuvių kalba sisteminimas.....	17
1.2. Dubliavimo modos taikymas Lietuvos AVV pramonėje	25
2. TEORINĖS PRIEIGOS: RYŠYS TARP GARSO IR VAIZDO PRIĖMIMO KANALŲ KALBOS PERCEPCIJOJE FILMO NARATYVO KONTEKSTE	30
2.1. Audiovizualinė šnekos sintezė	30
2.2. Audiovizualinio kontrakto teorija.....	33
2.3. Sinchronizacijos tipologija ir I. Fodoro vizualinė fonetika	36
2.4. Vizemų teorija	41
3. TARPTAUTINĖS FONETINĖS ABĖCĖLĖS (TFA) PRITAIKYMAS LIETUVIŲ KALBOS TRANSKRIPCIJAI.....	45
3.1. Tarptautinė fonetinė abėcėlė (TFA).....	46
3.2. TFA priebalsių klasifikacijos analizė.....	51
3.3. Supersegmentai ir diakritikai	54
3.4. Lietuvių kalbos ir TFA priebalsius žyminčių fonetinių ženklų atitikmenys.....	55
3.5. TFA balsių klasifikacijos analizė	65
3.6. Lietuvių kalbos ir TFA balsius žyminčių fonetinių ženklų atitikmenys.....	68
4. LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBŲ GARSYNŲ LYGINIMAS IR FONEMŲ GRUPAVIMAS Į STATIŠKAS VIZEMAS LŪPŲ SINCHRONIJOS DUBLIAVIME TIKSLAIS	76
4.1. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų lyginimas.....	77
4.2. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų grupavimas į vizemas.....	87
4.3. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų lyginimas	117
4.4. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų grupavimas į vizemas.....	127
4.5. Lietuvių ir anglų kalbų garsynų fonemų grupavimas į vizemas	143
4.6. Šalutinių veiksnių poveikis garsų vizualumo suvokimui.....	146
IŠVADOS	152
LITERATŪRA.....	154
ŠALTINIAI.....	166
1 PRIEDAS.....	168
2 PRIEDAS.....	221
3 PRIEDAS.....	223

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

AV – audiovizualinis

AVV – audiovizualinis vertimas

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas

IPA – International Phonetic Association

OK – originalo kalba

OT – originalo kalbos tekstas

TFA – Tarptautinė fonetinė abėcėlė

TFA – Tarptautinė fonetikos asociacija

VLKK – Valstybinė lietuvių kalbos komisija

VK – vertimo kalba

VT – vertimo kalbos tekstas

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1.1. lentelė. Audiovizualinių modų klasifikacija ir paaiškinimai.....	20
2.1. lentelė. Sinchronijų tipologijos.....	38
2.2. lentelė. Fonemų ir vizemų skaičius	43
2.3. lentelė. Fonemų ir vizemų atitiktis.....	43
3.1. lentelė. TFA priebalsių lentelė	52
3.2. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos abilūpiniams priebalsiams.....	56
3.3. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos pučiamiesiems lūpiniams dantiniams priebalsiams	58
3.4. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos dantiniams, alveoliniams ir postalveoliniams priebalsiams	59
3.5. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos liežuvio viduriniams, gomurio viduriniams, liežuvio užpakaliniams ir gomurio užpakaliniams priebalsiams.....	63
3.6. lentelė. Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal liežuvio pakilimą.....	68
3.7. lentelė. Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal eilę	68
3.8. lentelė. Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal lūpų veiklą.....	69
3.9. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos balsiams	70
3.10. lentelė. Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymas lietuvių kalbos dvibalsių transkripcijai	75
4.1. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų klasifikacija pagal eilę	78
4.2. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų klasifikacija pagal pakilimą	78
4.3. lentelė. Anglų kalbos balsio /ɑ:/ ir lietuvių kalbos balsio /ä:/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	89
4.4. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /aɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ɪ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	90
4.5. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /aʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ʊ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	91
4.6. lentelė. Anglų kalbos balsio /æ/ ir lietuvių kalbos balsio /æ:/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	91
4.7. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /â·ɪ/ artikuliaciniai požymiai	92
4.8. lentelė. Pirmoji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema	93
4.9. lentelė. Anglų kalbos balsio /ʌ/ ir lietuvių kalbos balsio /e/ artikuliacinių požymių atitiktis	94
4.10. lentelė. Anglų kalbos balsio /ə/ artikuliaciniai požymiai.....	95
4.11. lentelė. Antroji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema.....	96
4.12. lentelė. Anglų kalbos balsio /i:/ ir lietuvių kalbos balsio /i:/ artikuliacinių požymių atitiktis	96

4.13. lentelė. Anglų kalbos balsio /ɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /i/ artikuliacinių požymių atitiktis	97
4.14. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /eĩ/ artikuliaciniai požymiai	98
4.15. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ie/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	98
4.16. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /iẽ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	99
4.17. lentelė. Anglų kalbos balsio /e/ ir lietuvių kalbos balsio /ɛ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	100
4.18. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /eə/ artikuliaciniai požymiai	101
4.19. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ei/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eĩ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	102
4.20. lentelė. Anglų kalbos balsio /ɜ:/ ir lietuvių kalbos balsio /e:/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	103
4.21. lentelė. Trečioji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema.....	104
4.22. lentelė. Anglų kalbos balsio /u:/ ir lietuvių kalbos balsio /u:/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	105
4.23. lentelė. Anglų kalbos balsio /ʊ/ ir lietuvių kalbos balsio /u/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	106
4.24. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /əʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eũ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	107
4.25. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ûɔ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	108
4.26. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /uš/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	109
4.27. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /ôĩ/ artikuliaciniai požymiai	110
4.28. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /uĩ/ artikuliaciniai požymiai	110
4.29. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /eũ/ artikuliaciniai požymiai	111
4.30. lentelė. Anglų kalbos balsio /ɒ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɔ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	112
4.31. lentelė. Anglų kalbos balsio /ɔ:/ ir lietuvių kalbos balsio /o:/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	112
4.32. lentelė. Anglų kalbos dvibalsio /ɔɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /ôĩ/ artikuliacinių požymių atitiktis.....	113
4.33. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /ôũ/ artikuliaciniai požymiai	114
4.34. lentelė. Ketvirtoji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema	115
4.35. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal balso stygų veiklą	120
4.36. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal oro skverbimosi būdą	120
4.37. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal artikuliacijos vietos pasyvųjį kalbos padargą	124

4.38. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal artikuliacijos vietos aktyvųjų kalbos padargą	124
4.39. lentelė. Lietuvių ir anglų kalbų priebalsinių fonemų klasifikacija pagal oro kliūties formą, garso sudarymo būdą, artikuliacijos vietą (pasyvųjų ir aktyvųjų kalbos padargus) ir balso stygų veiklą	125
4.40. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų skiemens, sudaryto iš vienonarės eksplozinės ir implozinės dalies, struktūra.....	126
4.41. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų fonologinė skiemens struktūra.....	127
4.42. lentelė. Abilūpiniai anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai	131
4.43. lentelė. Vienonarės eksplozinės lietuvių kalbos skiemens dalys, prasidedančios abilūpiniais priebalsiais	131
4.44. lentelė. Vienonarės eksplozinės anglų kalbos skiemens dalys, prasidedančios abilūpiniais priebalsiais	132
4.45. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų pagrindinių skiemens dalių atitikimas	132
4.46. lentelė. Skirtinga anglų ir lietuvių kalbų pagrindinių skiemens dalių sudėtis....	133
4.47. lentelė. Lūpiniai dantiniai anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai	136
4.48. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų liežuvio priešakiniai dantiniai, alveoliniai, poalveoliniai ir alveoliniai gomuriniai priebalsiai	140
4.49. lentelė. Anglų ir lietuvių kalbų liežuvio viduriniai, gomurio viduriniai, liežuvio užpakaliniai, gomurinio užpakaliniai ir glotaliniai priebalsiai	142
4.50. lentelė. Balsinių, dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizemos	144

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

3.1. pav. Kardinalinių balsių schema, sukurta D. Joneso ir papildyta TFA.....	66
4.1. pav. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų padėtis kardinalinių balsių schemoje	80
4.2. pav. Anglų kalbos dvibalsinių fonemų padėtis kardinalinių balsių schemoje	84
4.3. pav. Anglų kalbos balsio /ɑ:/ ir lietuvių kalbos balsio /ä:/ vizualinė raiška	89
4.4. pav. Anglų kalbos dvibalsio /aɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ɪ/ vizualinė raiška	90
4.5. pav. Anglų kalbos dvibalsio /aʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ʊ/ vizualinė raiška	90
4.6. pav. Anglų kalbos balsio /æ/ ir lietuvių kalbos balsio /æ:/ vizualinė raiška	91
4.7. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /æ·ɪ/ vizualinė raiška.....	92
4.8. pav. Anglų kalbos balsio /ʌ/ ir lietuvių kalbos balsio /e/ vizualinė raiška.....	94
4.9. pav. Anglų kalbos balsio /ə/ vizualinė raiška.....	95
4.10. pav. Anglų kalbos balsio /i:/ ir lietuvių kalbos balsio /i:/ vizualinė raiška	96
4.11. pav. Anglų kalbos balsio /ɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɪ/ vizualinė raiška.....	97
4.12. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /eĭ·/ vizualinė raiška	97
4.13. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ie/ vizualinė raiška	98
4.14. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /iĕ/ vizualinė raiška	99
4.15. pav. Anglų kalbos balsio /e/ ir lietuvių kalbos balsio /ε/ vizualinė raiška	100
4.16. pav. Anglų kalbos dvibalsio /eə/ vizualinė raiška	101
4.17. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ei/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eĭ·/ vizualinė raiška	102
4.18. pav. Anglų kalbos balsio /ɜ:/ ir lietuvių kalbos balsio /e:/ vizualinė raiška	103
4.19. pav. Anglų kalbos balsio /u:/ ir lietuvių kalbos balsio /u:/ vizualinė raiška	105
4.20. pav. Anglų kalbos balsio /ʊ/ ir lietuvių kalbos balsio /ʊ/ vizualinė raiška	106
4.21. pav. Anglų kalbos dvibalsio /əʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eŭ·/ vizualinė raiška	107
4.22. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ö·/ vizualinė raiška	108
4.23. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ʊŭ/ vizualinė raiška	109
4.24. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /ö·/ vizualinė raiška	110
4.25. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /ʊĭ/ vizualinė raiška.....	110
4.26. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /eŭ·/ vizualinė raiška.....	111
4.27. pav. Anglų kalbos balsio /ɒ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɔ/ vizualinė raiška.....	111
4.28. pav. Anglų kalbos balsio /ɔ:/ ir lietuvių kalbos balsio /o:/ vizualinė raiška.....	112
4.29. pav. Anglų kalbos dvibalsio /ɔɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ô·ɪ/ vizualinė raiška	113

4.30. pav. Lietuvių kalbos dvibalsio /šų/ vizualinė raiška	114
4.31. pav. Anglų ir lietuvių kalbų balsių padėtis kardinalinių balsių schemoje ir keturias balsines vizemas atitinkančios vizualiai reikšmingų kalbos padargų bazinės padėtys.....	116
4.32. pav. Anglų ir lietuvių kalbų dvibalsių padėtis kardinalinių balsių schemoje ir keturias dvibalsines vizemas atitinkančios vizualiai reikšmingų kalbos padargų bazinės padėtys	117
4.33. pav. Kalbos garsų produkavimas	118
4.34. pav. Garsų atpažinimas iš lūpų	128
4.35. pav. Anglų kalbos priebalsio /b/ ir lietuvių kalbos priebalsių /b/ ir /bʲ/ vizualinė raiška	129
4.36. pav. Anglų kalbos priebalsio /p/ ir lietuvių kalbos priebalsių /p/ ir /pʲ/ vizualinė raiška	129
4.37. pav. Anglų kalbos priebalsio /m/ ir lietuvių kalbos priebalsių /m/ ir /mʲ/ vizualinė raiška	130
4.38. pav. Lietuvių kalbos žodžių baltas, paltas ir maltas kirčiuoto skiemens eksplozinė dalis ir centras.....	131
4.39. pav. Anglų kalbos žodžių ball, Paul ir mall skiemens eksplozinė dalis ir centras	132
4.40. pav. Anglų kalbos priebalsio /w/ vizualinė raiška.....	134
4.41. pav. Anglų kalbos priebalsio /f/ ir lietuvių kalbos priebalsių /f/ ir /fʲ/vizualinė raiška	135
4.42. pav. Anglų kalbos priebalsio /v/ ir lietuvių kalbos priebalsių /v/ ir /vʲ/vizualinė raiška	136
4.43. pav. Vizualine raiška tapatūs priebalsiai.....	137
4.44. pav. Anglų kalbos priebalsio /ð/ vizualinė raiška	138
4.45. pav. Anglų kalbos priebalsio /θ/ vizualinė raiška	138
4.46. pav. Kinematografinių planų pasiskirstymas animaciniuose filmuose „Princesė ir varlius“ (angl. <i>The Princess and the Frog</i>) (2009), „Galingasis 6“ (angl. <i>Big Hero 6</i>) (2014), „Paslaptinga karalystė“ (angl. <i>Epic</i>) (2013), „Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. <i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014), „Ilgo plauko istorija“ (angl. <i>Tangled</i>) (2010), „Rango“ (angl. <i>Rango</i>) (2009), „Bjaurusis Aš“ (angl. <i>Despicable Me</i>) (2010) ir „Dėžinukai“ (angl. <i>The Boxtrolls</i>) (2014)	147
4.47. pav. Pagrindiniai kinematografiniai planai.....	148
4.48. pav. Kameros pozicionavimas.....	149
4.49. pav. Personażai, kurių artikuliaciją sunku identifikuoti.....	149
4.50. pav. Vizualinę artikuliacijos raišką trikdantys objektai.....	150
4.51. pav. Personażų būseną nutolusi nuo neutralios padėties.....	151

ĮVADAS

Šio darbo specifiką ir tyrimo pobūdį nulėmė suvokimas, kad garsinio ir vaizdinio kanalų (audiovizualinė) sintezė dėl įgimto gebėjimo skaityti iš lūpų pasižymi tiesioginiu poveikiu šnekos percepcijai. Tradiciškai audiovizualinė sintezė neatsiejama kasdienio bendravimo gyvai dalis, tačiau globalizacija ir technologinė pažanga šių dviejų kanalų sintezės apraiškas transformuoja į audiovizualinės rinkos produkciją – filmus, TV laidas ir vaizdo žaidimus. Kaip žinoma, dėl siauros vidaus rinkos didelė dalis audiovizualinės produkcijos importuojama, tačiau bene dažniausiai įsigijami dideliais gamybiniais kaštais pasižymintys animacijos rūšies filmai vaikams. Atsiranda poreikis audiovizualinę produkciją pritaikyti vietos bendruomenei, pasitelkiant vieną iš audiovizualinio vertimo (AVV) modų – subtitravimą, užklotinį įgarsinimą arba dubliavimą. Galima teigti, kad nė viena AVV moda negali užtikrinti idealaus originalios kalbos teksto ekvivalentiškumo vertimo kalba, tad originalo kalbą perteikiant į vertimo kalbą subtitravimo, užklotinio įgarsinimo arba dubliavimo moda patiriami akivaizdūs semantiniai nuostoliai. Ne mažiau svarbūs neatitikimo tarp garsinio ir vaizdinio kanalų sąlygoti nuostoliai, ne tik sumenkinantys filmo kokybę, tačiau ir pasižymintys neigiamu poveikiu šnekos percepcijai. AVV kontekste šie nuostoliai būdingiausi dubliavimui – modai, kurioje originalo kalbos fonograma keičiama vertimo kalbos fonograma siekiant kuo tikslesnės laiko, frazuotės ir lūpų sinchronijos (Luyken ir kt. 1991, 73).

Dubliuojant dažniausiai įgarsinama kino teatruose demonstruojama audiovizualinė produkcija vaikams – animaciniai filmai arba vaidybiniai filmai su animaciniais elementais, ir nors Lietuvos audiovizualinės produkcijos polisistemoje dubliavimas laikytinas marginaline moda, užimančia periferinę poziciją kitų AVV modų atžvilgiu, lietuviškų animacijos dubliažų skaičius auga ir, kaip rodo lankomiausių filmų reitingavimas, tokie filmai Lietuvos kino industrijai atneša didelę pelno dalį.

Dėl augančios audiovizualinės produkcijos rinkos atsirado poreikis sistemingai tyrinėti plačiausiai paplitusias AVV modas. Nors pasaulyje tokio pobūdžio tyrimai pasirodė jau 1980-ųjų viduryje – 1990-ųjų pradžioje (Bakewell 1987; Delabastita 1989; Gottlieb 1992; Ivarsson 1992; Luyken ir kt. 1991; Mayoral ir kt. 1988; Tomaszewicz 1993; Whitman-Linsen 1992; O'Connell 2007, Díaz Cintas ir Remael 2007; Díaz Cintas ir Anderman 2008; Díaz Cintas ir kt. 2010; Chaume 2012), Lietuvoje AVV tematika

pirmasis mokslinis straipsnis pavienė iniciatyva publikuotas tik 1999 m. – tirti vertimo per tarpinę kalbą ypatumai ir užklotinio įgarsinimo moda (Grigaravičiūtė ir Gottlieb 1999). Svarbią vietą Lietuvos AVV istorijoje užima Alinos Baravykaitės „straipsnių trilogija“, akcentuojanti subtitravimo kaip AVV modos problematiką (2005, 2006, 2007). Vėlesnių mokslinių publikacijų apžvalga atskleidžia, kad Lietuvoje kaip tyrimų objektas dažniausiai pasirenkama subtitravimo moda (Judickaitė-Pašvenskienė 2009, 2013; Ivanovaitė ir Baranauskienė 2010; Petrašiūnienė ir Valančiauskienė 2012; Ulvydienė ir Aleknavičiūtė 2013). Kita vertus, nuošalyje nelieka tokie naujų AVV modų tyrinėjimai kaip programinės įrangos lokalizacija – tema, neatsiejama nuo technologijų ir kompiuterinės įrangos vystymosi (Šiaučiūnė ir Liubinienė 2010; Maumevičienė 2011). Būtent šia tematika apginta ir pirmoji Lietuvoje AVV srities disertacija – „Vertimo strategijos lokalizuojant programinę įrangą“ (Maumevičienė 2012). Tačiau vis dėlto mokslinė produkcija užklotinio įgarsinimo ir dubliavimo klausimais apsiriboja tik keletu straipsnių (Satkauskaitė ir Drėgvaitė 2011; Koverienė ir kt. 2013; Liubinienė ir Beniušytė-Milašienė 2014). Šiam darbui aktualiausia laikytina publikacija, kurioje mėginama tyrinėti anglų ir lietuvių kalbų artikuliacijos vizualinės raiškos ypatumus dubliavimo tikslais (Pašvenskienė 2013).

Dominuojantį mokslinį interesą subtitravimo tematika ženklina subtitravimo kaip globalaus reiškinių moda, atskleidžianti, kad pasaulyje priimtus reikalavimus subtitrams galima lengvai pritaikyti Lietuvoje.

Tyrimo aktualumas ir naujumas. Sudėtingas ir įvairialypis dubliavimo procesas itin sunkiai pasiduoda globalizacijai. Skirtingose šalyse ir netgi skirtingose dubliavimo įmonėse laikomasi skirtingų dubliavimo tradicijų pradedant proceso dalyvių funkcijomis ir sudėtimi, vertėjų ir adaptuotojų darbu ir baigiant teksto segmentavimu ar segmentacijos ženklų panaudojimu (Chaume 2012).

Šio tyrimo aktualumą ir naujumą patvirtina ne tik žemas dubliavimo kaip AVV modos ištirtumo laipsnis, tačiau ir Lietuvos auditorijos požiūris į AVV modas tyrimas¹, atliktas disertacijos rengimo laikotarpiu. Tyrimo rezultatai patvirtino, kad vienas svarbiausių lietuviškai dubliuotos animacijos populiarumo veiksnių – dubliavimas kaip AVV moda. Lietuvos žiūrovams svarbu, kad dubliaže būtų taikomos visų tipų

---

¹ Lietuviškai dubliuotų animacinių filmų populiarumą lemiantys veiksniai (Koverienė ir kt. 2013)

sinchronijos – izochronija, lūpų ir kinetinė. Gebėjimas taikyti šiuos sinchronijų tipus ypač aktualus vertėjams iš anglų į lietuvių kalbą, kadangi didžioji dalis lietuviškai dubliuojamos produkcijos importuojama iš anglosaksiškų valstybių. Daugiausia pasiruošimo ir specialaus išmanymo reikalauja lūpų sinchronijos tipas, suponuojantis izochroniją, ir tiesiogiai siejamas su gebėjimu skaityti iš lūpų, o dischronijos atvejais vertimo kalbos fonogramos dubliažė lemia šnekos percepcijos nuostolius. Tačiau tyrimų, pateikiančių tikslus nurodymus, kaip pasiekti lūpų sinchroniją tarp lietuvių ir anglų kalbų garsynų dubliavimo tikslais, nėra. Dėl to siekiama sukurti bazinius principus, kuriais remiantis atliekama lūpų sinchronija tarp anglų ir lietuvių kalbų garsynų. Žvelgiant iš šios perspektyvos formuluojama **disertacijos problema**: eklektiškas AVV terminijos vartojimas lietuvių kalba, teorinio pamato lūpų sinchronijai tarp anglų ir lietuvių kalbų pasiekti nebuvimas ir skirtingos šių kalbų garsų žymėjimo sistemos.

Disertacijos objektas – anglų ir lietuvių kalbų garsų vizualinė raiška ir lūpų sinchronijos galimybės dubliuojant filmus.

Disertacijos tikslas – identifikavus anglų ir lietuvių kalbų garsynų vizualinės raiškos panašumus ir skirtumus, nustatyti bazines, galimai stambiausias, vizemas, aprėpiančias vizualiai tapačias anglų ir lietuvių kalbų fonemas lūpų sinchronijos dubliavime tikslais.

Tikslui pasiekti formuluojami šie **uždaviniai**:

- Analizuojant pagrindines AVV modas ir dubliavimo kaip AVV modos ypatumus, susisteminti terminiją lietuvių kalba.
- Siekiant atskleisti ryšio tarp garso ir vaizdo priėmimo kanalų svarbą kalbos percepcijai filmo naratyve, aptarti parankius tyrimui audiovizualinės sintezės, audiovizualinio kontrakto, vizualinės fonetikos ir vizemų teorijų teiginius.
- Pritaikyti tarptautinę fonetinę abėcėlę lietuvių kalbos transkripcijai siekiant palyginti vizualinę anglų ir lietuvių kalbų fonemų raišką.
- Remiantis vizualinės fonetikos įžvalgomis bei vizualine anglų ir lietuvių kalbų fonemų raiška, nustatyti anglų ir lietuvių kalbų bazines vizemas kaip pagrindą lūpų sinchronijai nevertinant šalutinių dubliavimo veiksnių.

Išskiriami šie ginamieji teiginiai:

1. Esminė anglų ir lietuvių kalbų fonemų grupavimo į vizemas sąlyga yra bendra transkripcijos sistema.
2. Kompiuterinės grafikos tikslais sukurtas vizemas siekiant lūpų sinchronijos dubliavime galima jungti į stambesnius į vienetus.
3. Dubliavimo tikslais taikytinos vizemos vaidybinių filmų lūpų sinchronijai yra aktualios ir animacijos rūšies filmų lūpų sinchronijai.
4. Vizema gali aprėpti balsines, dvibalsines ir priebalsines fonemas.
5. Balsines ir dvibalsines vizemas sudarančios fonemos sutampa mažiausiai pagal du artikuliacijos požymius iš trijų (horizontalaus liežuvio poslinkio, vertikalaus liežuvio poslinkio ir lūpų veiklos).
6. Pagrindiniu priebalsių grupavimo į vizemas kriterijumi laikytini artikuliacijos vietos aktyvieji kalbos padargai.
7. Fonemų grupavimas į vizemas grindžiamas fonologiniais segmentiniais ir supersegmentiniais elementais.

Metodologinės nuostatos, teorinės atramos ir tyrimo metodai. Tarptautinės fonetinės abėcėlės pritaikymas lietuvių kalbos transkripcijai grindžiamas Tarptautinės fonetikos asociacijos nuostatomis ir metodologinėmis rekomendacijomis. Siekiant palyginti dviejų kalbų garsynus vieno svarbiausių sinchronizacijos tipų – lūpų sinchronijos – tikslais, taikant aprašomojo ir analitinio metodų technikas atskleidžiamos A. Ch. Gimsono ir A. Cruttendeno, P. Raucho, A. Girdenio, A. Parkerio ir V. Vitkausko teorinės įžvalgos. Pabrėžiant lūpų sinchronijos svarbą šnekos percepcijai ir dubliavimo kaip AVV modos požymius, analizės lauke neišvengiamai susiduriama su I. Fodoro, C. Whitman-Linsen ir F. Chaume'o sinchronizacijos tipologijomis ir audiovizualinės šnekos sintezės teorija, kuriai ypatingos reikšmės turėjo „McGurko efektu“ vadinama iliuzija, pademonstravusi glaudų ryšį tarp kalbos vaizdinio ir garsinio signalo įrodant, kad skaitymo iš lūpų informacija yra automatiškai integruojama į šnekos percepciją. Audiovizualinės sintezės traktuotei taip pat paranki M. Chiono audiovizualinio kontrakto teorija, akcentuojanti audiovizualinio ryšio svarbą filmo naratyvo kontekste ir apibrėžianti sinkrezės fenomeną, kuris suponuoja dubliavimo kaip savarankiškos modos susiformavimą. Pasitelkus lyginamąjį metodą, lyginami

anglų ir lietuvių kalbų garsynai, o atlikus empirinę fonemų vizualinės raiškos analizę ir pritaikius kompiuterinėse technologijose tikroviškos kalbos animacijos tikslais naudojamą bazinį vizualinės garsų raiškos vieneta – vizemą, anglų ir lietuvių kalbų fonemos grupuojamos į galimai stambiausias grupes lūpų sinchronijos dubliavime tikslais.

Tyrimo medžiaga. Dubliavimas Lietuvoje apsiriboja daugiausia animacijos rūšies filmais arba, atskirais atvejais, vaidybiniais filmais su animacijos elementais ir vaidybiniais filmais vaikams (atlikti tik keli vaidybinių filmų suaugusiesiems dubliažai), todėl į disertacijos tyrimo lauką patenka 18 animacijos, vaidybinių su animacijos elementais ir vaidybinių filmų vaikams, kurių dubliažai Lietuvoje demonstruoti 2004–2014 metais (peržiūra siekia 1710 min.). Taip pat naudojamosi 2012–2015 m. BBC žinių medžiaga (peržiūra siekia 59.30 min.). Tiriamos 329 originalo kalbos fonemų artikuliacijos vizualinės raiškos iškarpos. Empirinėje tyrimo dalyje analizuojamos 56 animacijos, vaidybinių su animacijos elementais ir vaidybinių filmų vaikams iškarpos (likusios 243 iškarpos pateikiamos disertacijos 1 priede) ir 30 BBC žinių iškarpų. Audiovizualinė medžiaga apdorojama pasitelkiant kompiuterines programas *Adobe Premiere Pro CS* ir *Snagit*.

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos kino įstatymu², filmo registro nuostatais ir kitais teisės aktais, Lietuvoje turi būti registruojami visi Lietuvoje sukurti bei į Lietuvą įvežti ir skirti Lietuvos kino teatruose rodyti filmai, jiems suteikiant identifikavimo kodą. Tačiau renkant ir sisteminant lietuviškai dubliuotą produkciją susidurta su duomenų apie Lietuvoje demonstruotų filmų AVV modas stoka nacionaliniame registre, kadangi suteikiama informacija apsiriboja filmo platintoju arba rodytoju, filmo kūrėjais, pagaminimo data, filmo trukme, žanru, rūšimi, licencijų suteikimu ir indeksu. Kaip žinoma, dėl didelių kaštų dubliavimo moda naudojama ne visuose netgi animacijos rūšies filmuose, tačiau kadangi informacijos apie filmų įgarsinimą ir vertimui taikomas AVV modas nėra, lietuviškai dubliuota AV produkcija surinkta ir susisteminta rankiniu būdu,

---

² Žin., 2002, Nr. 31-1107; 2012, Nr. 6-192. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=417149

konsultuojantis su Lietuvoje veikiančiomis dubliavimo įmonėmis ir Lietuvos kino centru.

Disertacijos struktūra. Siekiant atskleisti tiriamojo objekto svarbą, pasirinktas itin platus prieigų laukas, leidžiantis suvokti ryšį tarp lūpų sinchronijos dubliavime ir įgimto gebėjimo skaityti iš lūpų. Pirmajame disertacijos skyriuje „Dubliavimas kaip audiovizualinio vertimo moda (AVV)“ pateikiama trumpa AVV kaip atskiros vertimo mokslo šakos apžvalga, analizuojama AVV modų klasifikacija, pabrėžiami dubliavimo kaip kompleksišiausios AVV modos ypatumai ir atliekamas terminų lietuvių kalba sisteminimas. Problemos specifiką aktualizuoja Lietuvos dubliavimo produkcijos tyrimas, atskleidžiantis dubliavimo modos vaidmens svarbą animacijos rūšies populiarumui Lietuvoje. Atskiro paminėjimo reikalauja antrasis skyrius „Teorinės prieigos: ryšys tarp garso ir vaizdo priėmimo kanalų kalbos percepcijoje filmo naratyvo kontekste“, akcentuojantis vaizdo ir garso kanalų sintezės ir sinchronizacijos svarbą šnekos percepcijai. Trečiajame skyriuje „Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) pritaikymas lietuvių kalbos transkripcijai“, remiantis naujausia Tarptautinės fonetinės abėcėlės redakcija, atlikta sisteminga lietuvių kalbos ir TFA ženklų analizė ir pateikti TFA fonetinių ženklų atitikmenys lietuvių kalbos garsams žymėti. Ši sistema naudojama kaip įrankis empiriniam tyrimui ketvirtajame disertacijos skyriuje „Lietuvių ir anglų kalbų garsynų lyginimas ir fonemų grupavimas į statiškas vizemas lūpų sinchronijos dubliavime tikslais“, kuriame detalai palyginami anglų ir lietuvių kalbų garsynai, įvertinami fonemų panašumai ir skirtumai garsų vizualinės raiškos aspektu, ir abiejų kalbų fonemos grupuojamos į bazines vizualinius vienetus atitinkančias fonemų grupes, kurios naudojamos kaip pagrindas lūpų sinchronijai išlaikyti verčiant iš anglų į lietuvių kalbą dubliuojant. Pabaigoje pateikiamos išvados, 143 pozicijų literatūros sąrašas, 27 pozicijų šaltinių sąrašas ir 3 priedai.

Disertacija parašyta *Segoe UI* šriftu, kadangi šis šriftas rekomenduojamas Tarptautinės fonetikos asociacijos (TFA) (kiti šriftai neatpažįsta diakritinių ženklų).

Disertacijos rezultatai reikšmingi ne tik dubliuojantiems vertėjams ir adaptuotojams, tačiau ir visai dubliavimo komandai, dubliavimo proceso metu aktyviai dalyvaujant koreguojant dischronijos atvejus ir taip siekiant garso ir vaizdo sinchronizacijos. Disertacijos praktinė vertė neapsiriboja audiovizualine pramone,

kadangi sukurtas įrankis – TFA fonetinių ženklų pritaikymas lietuvių kalbos transkripcijai – suteikia platesnes galimybes humanitarinių mokslų atstovų tarptautiškumui, populiarinant lietuvių kalbą platesniu mastu ar edukaciniais tikslais rengiant mokomąsias lietuvių kalbos knygas užsieniečiams, o tai ypač aktualu globalizacijos laikais. Ne mažiau reikšminga audiovizualinei rinkai lietuvių kalba susisteminta medijų pramonės terminologijos dalis, prisidedanti prie lietuvių kalbos turtinimo ir puoselėjimo.

1. DUBLIAVIMAS KAIP AUDIOVIZUALINIO VERTIMO (AVV) MODA

Audiovizualinio vertimo istorija glaudžiai siejama su kino ištakomis – nebyliuoju filmu, o dar tiksliau, tarp nebyliojo filmo kadry demonstruojamais intertitrais (angl. *intertitle*), kuriais siekta papildyti vaizdinio kanalo teikiamą informaciją ir atskleisti vidinius personažų išgyvenimus. 1929 m. atsiradęs garsinis filmas paskatino skirtingų audiovizualinio vertimo modų atsiradimą (Ivarsson 2004).

1.1. AVV modų klasifikacija ir terminų lietuvių kalba sisteminimas

Audiovizualinis vertimas (angl. *audiovisual translation*) (AVV) apibrėžiamas kaip teksto vertimas, sinchroniškai perduodamas dviem vienas kitą papildančiais kanalais (akustiniu ir vaizdiniu) ir jungiantis kelias reikšmingas ženklų sistemas (Martínez Sierra 2008, 29 cit. iš Martínez Sierra 2012, 146). Sinonimiškai vartojami *medijos vertimo* (angl. *Media Translation*) (Eguíluz ir kt. 1994), *ekranizuotos kalbos vertimo* (angl. *Screen Translation*) (Mason 1989), *filmų vertimo* (angl. *Film Translation*) (Snell-Hornby 1988), *filmų ir TV vertimo* (angl. *Film and TV Translation*) (Delabastita 1989), *filmų komunikacijos* (angl. *Film Communication*) (Lecuona 1994) terminai, tačiau tinkamiausiu laikytinas įvairių medijų vertimą apimantis terminas *audiovizualinis vertimas* (Orero 2004, vii).

AVV kaip atskira vertimo studijų sritis pradėjo formuotis 1984 metais Katharinai Reiss (Katharina Reiss) ir Hansui J. Vermeeriui (Hans J. Vermeer) pirmąkart paminėjus *multimedijinio* teksto terminą (Reiss ir Vermeer 1984). Šis terminas suvokiamas kaip superstruktūra, apimanti kitus K. Reiss teksto tipologijos tipus: ekspresyvųjį, informatyvųjį ir operatyvųjį (Reiss 1977 / 1989, 111). Plečiantis informacinėms priemonėms (kinui, televizijai), pasikeitė vertimo tikslo kryptis – artimą originalui vertimą pakeitė orientacija į vertimo kalbos tekstą (VT), o teksto gavėjo poreikiai tapo svarbiausiais VT sąlygojančiais veiksniais (Holz-Mänttari 1984, 144).

Mokslinė tiriamoji AVV veikla pradėta 1960-aisiais siekiant ištirti teksto formas, kuriose kalbos elementai adaptuojami ekstralingvistiniame kontekste, tačiau sistemingesnis AVV modų tyrinėjimas, o ir mokslinės publikacijos šia tematika pasirodė tik XX a. 9-ajame dešimtmetyje (Bakewell 1987; Delabastita 1989; Gottlieb 1992; Ivarsson 1992; Luyken ir kt. 1991; Mayoral ir kt. 1988; Tomaszkiwicz 1993; Whitman-

Linsen 1992). Technologinė pažanga, pakeitusi visuomenės orientaciją iš knygos į medijas, pavertė AVV pačia dinamiškiausia vertimo mokslo sritimi (Orero 2004, viii). Gausi pastarojo dešimtmečio bibliografija tik patvirtina augantį šios vertimo mokslo srities populiarumą visame pasaulyje (O'Connell 2007, Díaz Cintas ir Remael 2007; Díaz Cintas ir Anderman 2008; Díaz Cintas ir kt. 2010; Chaume 2012).

AVV kontekste pasikeitė ir vertėjo vaidmuo: tapo privalu daugiau dėmesio skirti tam, kaip žinia perduodama vertimo kalbos (VK) auditorijai, o ne bet kuriomis priemonėmis siekti kuo mažiau nutolti nuo originalo kalbos teksto (OT). Tokiu būdu AVV kontekste pirmenybė teikiama vertimo teksto funkcijai, o semantinis ekvivalentiškumas tampa antraeile vertėjo užduotimi. Sprendžiant besikeičiančių vertimo poreikių dilemą, atsiranda naujas terminas – *adekvatumas*, suteikiantis vertėjui daugiau laisvės vykdant funkcinę vertimo užduotį – pateisinti tikslinės auditorijos lūkesčius. Didėjantis vertimo poreikis masinėse informavimo priemonėse neleidžia verbaliniams tekstams atsilikti nuo naujovių. Taigi verbalinio teksto transformacijoje filmo originalo kalba (OK) polisistemos³ žinia turi sutapti su filmo vertimo kalbos (VK) polisistemos žinia, tačiau ji turi būti pateikta tokiu būdu, kad filmo VK polisistemoje būtų visiems suprantama. Audiovizualinė polisistema, kurią sudaro dubliuoti, subtitruoti, užklotiniu įgarsinimu arba mišria moda versti ir įgarsinti tekstai yra suvokiama kontekste, apimančiame veiksnius, sąlygojančius šių tekstų kūrimą ir recepciją.

AV tekstas apibrėžiamas įvairiais būdais (Reiss ir Vermeer 1984, Snell-Hornby 1988, Hatim ir Mason 1997). Taikliausia laikytina Dirko Delabastitos (Dirk Delabastita) tipologija, grindžiama esminiu audiovizualinio teksto išskirtinumu – garsinio ir vaizdinio (audiovizualinio) kanalų sinteze – puikiai atspindi šio tyrimo tematiką.

D. Delabastita teigia, kad audiovizualinis tekstas charakterizuojamas kaip dviejų ženklų sistemų (verbalinių ir neverbalinių) kombinacija, transliuojama dviem komunikacijos kanalais (garsiniu ir vaizdiniu). Ši garsinio ir vaizdinio kanalų sintezė kartu su teksto verbaliniais ir neverbaliniais ženklais sąlygoja keturis komunikacinius aspektus: 1) akustiniu kanalu perduodamus verbalinius ženklus (sakininis tekstas),

---

³ *Polisistema* suvokiama kaip „heterogeniškas, hierarchiškas konglomeratas arba sistema sistemų, dėl kurių sąveikos vyksta nuolatinis dinamiškas evoliucijos procesas visoje polisistemoje“ (Shuttleworth ir Cowie 1997, 176).

2) akustiniu kanalu perduodamus neverbalinius ženklus (melodija), 3) vaizdiniu kanalu perduodamus verbalinius ženklus (tekstas raštu) ir 4) vaizdiniu kanalu perduodamus neverbalinius ženklus (ikoninė kompozicija) (Delabastita 1989, 199–200). Tačiau vis dėlto nė viena iš pateiktų apibrėžčių nėra pakankama AV tekstui apibūdinti.

Stavroula Sokoli (Stavroula Sokoli) (2005) teigimu, dubliuotam tekstui būdingi verbaliniai ženklai (dialogai) ir neverbaliniai ženklai (garso takelis, spec. efektai), transliuojami akustiniu kanalu, ir daugiausia neverbaliniai ženklai (vaizdai), transliuojami vaizdiniu kanalu. Priešingai, subtitruotas tekstas pasižymi verbaliniu turiniu, demonstruojamu per vaizdinį kanalą. S. Sokoli (2005) pateikia šiuos skiriamuosius audiovizualinio teksto požymius: 1) priėmimas per du kanalus, 2) neverbalinių elementų svarba, 3) sinchronija tarp verbalinių ir neverbalinių ženklų, 4) transliacija ekrane, 5) iš anksto suplanuota vaizdo ir garso seka. Šių aspektų įgyvendinimas ženklina atskirą AVV modą.

AVV *moda*⁴ – sąvoka, apibrėžianti ne tik OK verbalinio teksto perkėlimą į VK, tačiau aprėpianti ir sudėtinę reiškinio visumą: teksto vertimą, adaptavimą, technines priemones, dalyvius, jų funkcijas ir kitus proceso elementus (Chaume 2004a, 31). AVV modų skaičius per pastaruosius dešimtmečius gerokai išaugo. Šį pasikeitimą lėmė nauji AVV formatai, technologinis progresas ir dėl jo atsiradusios galimybės AV produkciją pritaikyti platesnei auditorijai su skirtingais poreikiais (pvz., žmonėms, turintiems klausos negalią, akliesiems arba su regos sutrikimais) (Chaume 2004a, 39–40). Tobulėjant technologijoms, AVV modų tipologija atsiduria nuolatiniame kaitos procese. Tradicinės AVV modos taikomas novatoriškos AV produkcijos vertime (pvz., *internetinė animacija*⁵ (angl. *webtoon*) dažniausiai dubliuojama, o *internetinis seminaras* (angl. *webinar*) verčiamas pasitelkiant užklotinio įgarsinimo modą) (Chaume 2012, 4). Nors teoretikai nesutaria dėl bendros AVV modų klasifikacijos, tačiau visi išskiria *subtitravimo*, *dubliavimo* ir *užklotinio įgarsinimo* modas (Luyken ir kt. 1991; Agost 1999; Diaz Cintas 2001; Gambier 2004; Chaume 2004a).

---

⁴ Remiantis „Tarpautinių žodžių žodyno“ (TŽŽ) apibrėžtimi, moda – ko nors atmaina, rūšis (Vaitkevičiūtė 2004, 697).

⁵ Internetu platinama mėgėjiška animacija, dažniausiai kuriama naudojantis programine įranga *Windows Movie Maker*.

Šiaip ar taip, visos AVV modos gali būti klasifikuojamos į dvi stambias kategorijas. *Igarsinimas* (angl. *revoicing*) kaip hiperonimas aprėpia pirmosios kategorijos modas (*dubliavimą, dalinį dubliavimą, užklotinį įgarsinimą* ir kt.), jis siejamas su „OK fonogramos pakeitimu VK fonograma“ (Luyken ir kt. 1991, 71). Antrajai kategorijai apibrėžti pasaulyje plačiausiai vartojamas *subtitravimo* terminas (Chaume 2012). Manytina, kad tiksliausiai skirtingas sakinės OK vertimo ir pateikimo VK raštu modas apibrėžtų hiperonimas *titravimas*, kadangi visi subtitrai, intertitrai, surtitrai ir kt. yra titrai, bet ne visi titrai yra subtitrai. Tarp titravimo ir subtitravimo esantis ryšys atitinka ryšį tarp įgarsinimo ir dubliavimo. Pagrindinių AVV modų tipologiją iliustruoja modifikuota ir autorės paaiškinimais papildyta F. Chaume'o klasifikacija (2012), kadangi dažnai Lietuvoje net ir kino gamybos rinkoje AVV vertimo terminologija nėra iki galo nusistovėjusi, neišskiriamos pagrindinės AVV modos ir kokiais terminais jos apibrėžiamos (žr. 1.1. lentelę).

1.1. lentelė. **Audiovizualinių modų klasifikacija ir paaiškinimai**

ĮGARSINIMAS	Paiškinimas	TITRAVIMAS	Paiškinimas
1. Dubliavimas (<i>dubbing</i>)	OK fonogramos pakeitimas VK fonograma.	1. Subtitravimas (<i>conventional subtitling</i>)	Vaizdo apačioje raštu pateikiamo teksto – sakinės kalbos vertimo – rengimas.
2. Dalinis dubliavimas (<i>partial dubbing</i>)	Dubliuojami tik pagrindiniai filmo personažai. Paprastai vyriškosios lyties personažui dubliuoti parenkamas vyro balsas, o moteriškosios – moters. Dubliuojant vaikų personažus pasitelkiami moters arba vaiko balsai.	2. Intertitravimas (<i>intertitling</i>)	Teksto, rodomo nebyliojo kino metu, tarp scenų siekiant atskleisti personažo vidinius išgyvenimus, dialogus, rengimas.
3. Užklotinis įgarsinimas (įskaitant diktorius skaitomą tekstą / pasakojimą) (<i>voice-over including narration</i>)	VK fonogramos rengimas, kuri transliuojama daug garsiau ir keliomis sekundėmis vėliau greta originalios filmo fonogramos. Diktorius skaitomas tekstas (pasakojimas) – įgarsinta VK teksto santrauka.	3. Surtitravimas (<i>surtitling</i>)	Ekrane virš scenos arba kitoje kėdžių atlošų pusėje vienoje bėgančioje eilutėje transliuojamo operos, teatro ar chorinio dainavimo vertimo rengimas.
4. Laisvieji komentarai (įskaitant Goblino vertimą) (<i>free</i>)	Komikas pokštaudamas arba juokingai komentuodamas manipuliuoja vertimu	4. Persakymas ⁶ (<i>respeaking</i>)	Kurtiesiems ir klausos sutrikimų turintiems žmonėms skirtas subtitravimas, atliekamas TV

⁶ Terminas patvirtintas Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) (plg. „Didžiajame lietuvių kalbos žodyne“ (DLKŽ) teikiama *persakyti* reikšmė: „2. perduoti kieno žodžius“).

<i>commentary</i> (including <i>Goblin translation</i>)	humoristiniiais tikslais naudojamas dubliavimo arba užklotinio vertimo būdus. Gobli no vertimas – Rusijos rinkoje populiarios blogų filmų vertimų parodijos.		tiesioginio eterio metu, transliuojamą OK tekstą arba VK tekstą kondensuota raiška diktuojant automatinės kalbos atpažinimo programai, dėl kurios subtitrai demonstruojami tuo pačiu metu.
5. Sinchroninis vertimas (<i>simultaneous interpreting</i>)	Dažniausiai kino festivaliuose naudojama audiovizualinio vertimo moda. Naudojama vis rečiau dėl atsiradusių naujų technologinių galimybių vertimą paruošti daug greičiau.	5. Subtitravimas kurtiesiems ir turintiems klausos sutrikimų (<i>subtitling for the deaf and the hard-of-hearing SDH</i>)	Subtirtų, kurie yra viso garsinio turinio, įskaitant ir nežodinius elementus, rengimas.
6. Garsinis vaizdavimas⁷ akliams ir silpnaregiams (<i>audiodescription for the blind and the partially sighted</i>)	Papildomi vaizdo komentarai balsu.	6. Mėgėjų subtitravimas (<i>fansubbing</i>)	Mėgėjų namuose atliekamas filmų, dažniausiai animacijos, subtitravimas, pasirodantis iki to momento, kol rinkoje pristatomas profesionalus variantas.
7. Subtirtų skaitymas (<i>audiosubtitling</i>)	Subtirtų perskaitymas. Naudojamas tam, kad užsienio filmai ir TV programos būtų prieinamos silpnaregiams, vyresnio amžiaus žmonėms, žmonėms su kalbos sutrikimais (afazija ar disleksija), žmonėms su protine negalia.		
8. Mėgėjų dubliavimas	Namuose atliekamas filmų anonsų ar animacinių filmų		

⁷ VLKK Terminologijos pakomisė (2014 m. balandžio 2 d. posėdis) pasiūlė kelis terminus – *garsinis vaizdo apibūdinimas* ir *garsinis vaizdavimas* – vietoj vartoto „garso aprašymo akliams ir silpnaregiams“ (angl. *audiodescription for the blind and the partially sighted*). Vartojant pastarąjį terminą remtasi dėmens „audio-“ atitikmeniu lietuvių kalboje „garso“, be to, pagal lietuvių kalbos normas daiktavardžio kilmininko forma paprastai siūloma vietoj būdvardžio su priesaga *-inis*, jei nėra reikšmės skirtumo. Šiuo atveju tas reikšmės skirtumas yra: *garso aprašymas* suprantamas kaip paties garso apibūdinimas, o pastaroji sąvoka kaip tik turi įvardyti būdą, kuriuo nusakomas vaizdas, ne garsas (juk skiriama akliams ir silpnaregiams). Taigi šį sąvokos požymį tegalėtų nusakyti būdvardis *garsinis*. Kaip tik vengdama dviprasmybių, VLKK Terminologijos pakomisė nesiūlė ir žodžio *aprašymas* (šis žodis keliareikšmis, siejamas pirmiausia su raštu) ir pateikė aiškesnį – *garsinis vaizdo apibūdinimas* – arba trumpesnį, sąmoningai sugretinantį tarsi dvi priešingybes – *garsinis vaizdavimas* (juk iš tiesų vaizdus galime „matyti“, išreikšti ir garsais, telieka prisiminti, pvz., muziką) (Koverienė ir Satkauskaitė 2014, 26).

<p>(įskaitant humoristinių dubliavimą) <i>(fandubbing / fansubbing / subbing (including fundubbing))</i></p>	<p>dubliavimas (dažnai humoristiniais tikslais) naujai produkcijai tik pasirodžius ekranuose, tol, kol ji bus dubliuota profesionaliai.</p>		
--	---	--	--

Šaltinis: sudaryta autorės (plg. Koverienė ir Satkauskaitė 2014, 28)

Subtitravimas – AVV moda, apibrėžianti raštu ekrano apatinėje dalyje kondensuota raiška pateiktą sakinės OK vertimą į VK, aprėpiant tokius ekrane pasirodžiusius diskurso elementus kaip laiška, užrašai, piešiniai, afišos, plakatai ir kt., taip pat garso takelyje esančią informaciją (Díaz Cintas ir Remael 2007, 8). Subtitruotas tekstas dažnai yra iki 20 % trumpesnis už OK tekstą ir privalo atitikti rašytinės kalbos normas, be to, tilpti į dvi eilutes, o ekrane rodomas paprastai nuo 2 iki 6 sekundžių. Nors galimi įvairūs subtitrų teksto šrifto, spalvos ir fono variantai, tačiau dažniausiai pasirenkami balti subtitrai juodame fone. Tradiciškai subtitruojančiomis šalimis laikomos Skandinavijos šalys, Olandija, Japonija, Rumunija ir kt.

*Užklotinis įgarsinimas*⁸ – AVV moda, apibrėžianti kartu su OK fonograma transliuojamą VK fonogramą. Sąvoka aprėpia AV vertimo veiksmą ir techninius įgarsinimo parametrus. Paprastai OK fonograma pritildoma, o užklotinio įgarsinimo fonograma prasideda keliomis sekundėmis vėliau nei originalas ir baigiasi arba tuo pačiu metu kaip OK fonograma, arba keliomis sekundėmis anksčiau priklausomai nuo AVV produkcijos tipo. Pasak Georgo-Michaelo Luykeno ir kt. (1991, 80), užklotinis įgarsinimas – paprasčiausia ir tiksliausia sinchroniškai originalui transliuojama OK vertimo į VK moda, dažniausiai pasitelkiama verčiant dokumentinius filmus, monologus ir interviu. Dažnai ši moda apibūdinama kaip paprasčiausia, kadangi nėra varžoma tokių kitoms modoms keliamų reikalavimų kaip lūpų sinchronija arba tiksli

⁸ Straipsnio „Lietuvos žiūrovų požiūris į pagrindinius audiovizualinio vertimo būdus“ (2014) autorės kreipėsi į VLKK dėl terminų *užkadrinis balsas* ir *sinchroninis įgarsinimas* (angl. *voice-over*) vartojimo. Terminas *užkadrinis balsas* pateiktas „Audiovizualinių medijų terminų žodyne“ (2013), tačiau Lietuvoje populiariesnis terminas *sinchroninis įgarsinimas* (plg. A. Baravykaitės straipsnius (2005, 2006, 2007). VLKK Terminologijos pakomisė (2014 m. kovo 19 d. posėdis) vietoj minėtų terminų pasiūlė terminus *užklotinis vertimas* arba *užklotinis įgarsinimas* pasirinktinai. Lietuvos žiūrovų požiūrio į pagrindinius audiovizualinio vertimo būdus tyrime autorės pasirinko *užklotinio vertimo* būdo terminą, tačiau kadangi disertacijoje priimtas sprendimas siauresnį AVV *būdo* terminą keisti į AVV *modos* terminą, suponuojantį ne tik vertimo veiksmą, bet ir platesnį adaptavimo, techninių priemonių, dalyvių ir jų funkcijų kontekstą, disertacijoje pasirinktas platesnis VLKK pasiūlytas *užklotinio įgarsinimo* terminas.

izochronija, o tiksliausios AVV modos statusą lemia teikiama pirmenybė OK. Manytina, kad dėl tokių užklotinio įgarsinimo požymių kaip objektyvumas, tiesmukiškumas, taikymas faktinės informacijos, o ne aukštos meninės vertės vaidybinių filmų vertimui, ši AVV moda sulaukia mažiausio AVV tyrėjų dėmesio (Franco 2000, 3). Paprastai AVV tipologijoje užklotinis įgarsinimas priskiriamas dubliavimui, tačiau ši AVV moda veikia suvokiama kaip atskira, savitais reikalavimais pasižyminti vertimo moda (Luyken ir kt. 1991, 80; Franco 2001, 290). Įprasta užklotinį įgarsinimą sieti su buvusiomis Sovietų Sąjungos respublikomis ir Rytų Europos bloko valstybėmis. Vaikams skirtoje AV produkcijoje ši moda taikoma tik Rytų šalyse.

Dubliavimas – viena pagrindinių AVV modų pasaulyje, OK keičianti VK fonograma, kuria siekiama kuo tiksliau atitaikyti OK laiko, frazuotės ir lūpų judesius, t. y. lūpų sinchroniją (Luyken ir kt. 1991, 73). Dubliuojant keičiama OK fonograma, tačiau garso takelis (muzika, spec. efektai) išlieka nepakeisti. Pasak Kandisės Whitman-Linsen (Candice Whitman-Linsen), dubliavimas apibrėžiamas kaip dubliuoto scenarijaus sinchronizacija su ekrane pasirodančių aktorių burnos artikuliacija ir kūno judesiais, vienodos trukmės originalios ir vertimo kalbos tekstu, įtinkama aktorių vaidyba ir tikroviškais, šnekamosios kalbos registrą atitinkančiais dialogais (1992, 33). Henrikas Gottliebas (Henrik Gottlieb) (2005) dubliavimą apibūdina remdamasis semiotine vertimo taksonomija ir teigia, kad visų pirma dubliavimas yra izosemiotinis (angl. *isosemiotic*)⁹ polisemiotinio teksto vertimas. Dubliavime išlaikant originalios kalbos semiotinę teksto kompoziciją perteikiamas semantinis kalbos turinys. Nors subtitravime ir dubliavime du pagrindiniai kanalai (vaizdinis ir garsinis) sutampa, semiotinė pusiausvyra pažeidžiama, dominuoja vaizdinė teksto recepcija. Dėl šios priežasties autorius teigia, kad dubliavimu siekiama „atkurti autentišką kino patirtį“ (Gottlieb 2005, 21), o dubliavimas prilyginamas autentiškiausiai vertimo modai.

Dubliavimas nėra išskirtinai kalbotyros, vertimo ar technologinis procesas, o priešingai subtitravimui, prilyginamas tam tikrai meno formai. Paprastai pasaulinėje praktikoje dubliavimas apima filmo scenarijaus vertimą ir adaptaciją, teksto segmentaciją ir žymėjimą dubliavimo simboliais, įvairių tipų sinchronijas ir iliuziją, kad AV produktas sukurtas VK kultūrinėje terpėje (Chaume 2012, 2). Palyginti su kitomis

---

⁹ „Perduodamas tais pačiais semiotiniais kanalais kaip originalas“ (Gottlieb 2005, 4).

AVV modomis, vertimas dubliavimui yra sudėtingiausias, kadangi vertimo procese būtina atsižvelgti ne tik į semantinius ir pragmatinius scenarijaus aspektus, bet ir į gestus, ir, svarbiausia, į fonologinį aspektą – intonaciją, žodžių ilgį, kitus prozodinius elementus, kad kalba, kurią girdi VK žiūrovai, būtų sinchroniška personažų lūpų judesiams (Cary 1960, cit. iš Ranzato 2013, 59). Daugiausia AVV produkcijos dubliuoja Vokietija, Prancūzija, Italija, Austrija, Šveicarija, Ispanija (Katalonija), Turkija, Vengrija ir kt.

Vis dėlto AVV procese idealaus VK teksto, ekvivalentiško OK tekstui, pasiekti neįmanoma. Dažniausiai skirtingos AVV modos dėl patirtų OK teksto nuostolių sulaukia oponentų kritikos. Mokslinėje literatūroje pagrindinių AVV modų privalumai ir trūkumai klasifikuojami į informacijos perteikimo, estetinę ir poveikio mokymuisi¹⁰ kategorijas (Koolstra, Peeters, Spinhof 2002). Su šiomis kategorijomis siejama ir atskirų AVV modų kritika. Pavyzdžiui, pagrindiniais argumentais¹¹, kritikuojant subtitravimo modą, laikytini pažeista semiotinė garsinio filmo struktūra, vaizdo ekrane trikdytas ir kondensaciniai teksto nuostoliai (Gottlieb 2005, 21). Kritiniai dubliavimo modos argumentai – dischronija tarp to, ką žiūrovai mato ir girdi, kadangi aktoriaus arba įbalsintojo balsas keičiamas dubliuojančio aktoriaus balsu, o užklotinis įgarsinimas dažniausiai kritikuojamas už fone paliktą OK fonogramą ir dėl to mažesnę kūrinio meninę vertę (Koverienė ir Satkauskaitė 2014).

Dar viena svarbi AVV sąvoka – *įbalsinimas*¹². Dubliuojantys aktoriai dubliavimo sesijoje dirba su OK įbalsinta vaizdine medžiaga, įgarsindami ją VK. Kai kurių autorių nuomone, *įbalsinimas* ir užklotinis *įgarsinimas* yra sinonimiški terminai, siejami su garso takelyje girdimu nematomu balsu, naudojamu televizijoje, filme, multimedijoje arba versle (Wright ir Lallo 2009, 1). Vis dėlto tai nėra tapачios savokos, kadangi įgarsinimas atliekamas VK versijoje, o įbalsinant suteikiamas balsas animuotiems personažams ta kalba, kurios šalyje filmas kuriamas. *Įbalsintojams* suteikta laisvė kurti skambius ir spontaniškus dialogus, ir šia prasme *įbalsinimas* tapatus vaidybai, „siekiant

---

¹⁰ Disertacijos rengimo laikotarpiu autorė atliko tyrimą siekdama atskleisti, kaip Lietuvos žiūrovai vertina pagrindinių AVV modų privalumus ir trūkumus. Rezultatai paskelbti straipsnyje „Lietuvos žiūrovų požiūris į pagrindinius audiovizualinio vertimo būdus“ (Koverienė ir Satkauskaitė 2014).

¹¹ Pateikiama tik keletas svarbiausių AVV modų trūkumų. Išsamiai trūkumai aptariami straipsnyje „Lietuvos žiūrovų požiūris į pagrindinius audiovizualinio vertimo būdus“ (Koverienė ir Satkauskaitė 2014).

¹² Terminas patvirtintas VLKK (2015 m. balandžio 7 d. posėdis).

užmegzti glaudžius emocinius ryšius su žiūrovais, įtraukiant žiūrovus į dėmesį kaustančią istoriją“ (animacinę istoriją) (Alburger 2011, 6–7), o *dubliuojančių* aktorių užduotis – išlaikant OK emocinę raišką leisti VK žiūrovams pajusti pasitenkinimą, pojūtį, kad filmas sukurtas jų gimtąja kalba. *Įbalsinančių* aktorių artikuliacija naudojama kaip šablonas kuriant animacinių personažų artikuliaciją, o dubliuojantiems aktoriams privaloma išlaikyti įvairių tipų sinchronijas. *Įbalsinančių* aktorių užduotis nėra labai suvaržyta, įgarsinant jiems suteikiama veikimo laisvė, jie gali laisvai improvizuoti, pasirinkti sau patogų tempą. Pažymėtina, kad *įbalsinančių* aktorių asmeniniai bruožai gali būti perkeltami animaciniam personažui. *Dubliuojantiems* aktoriams skirtoje „Parankinėje dubliavimo knygoje“ (angl. *Dubbing bible*)¹³ pateikiamos dubliuojančių aktorių atrankos rekomendacijos (pageidautinas amžius, balso tipas, balso valdymo patarimai ir kitos pastabos). Kaip žinoma, dubliažo studijos ieško panašių į *įbalsintojus* filmo personažus *dubliuosiančių* aktorių. 2 priede pateikiamas šio reiškinio pavyzdys.

1.2. Dubliavimo modos taikymas Lietuvos AVV pramonėje

Nepaisant globalizacijos įtakos įvairioms vertimo sritims, dubliavimo procesas nelengvai pasiduoda standartizacijai. Akivaizdūs skirtumai siejami ne tik su dubliavimo proceso dalyvių skaičiumi, bet ir su teksto segmentacija, dubliavimo simbolių (vaidybos tikslais) naudojimu, lūpų sinchronizacijos standartais, programinės įrangos panaudojimu teksto segmentavimui ar fonogramos suvedimui su vaizdu. Šie skirtumai analizuojant dubliavimo procesą atsispindi ne tik skirtinguose žemynuose ar valstybėse, tačiau ir skirtingose tos pačios valstybės dubliavimo studijose.

---

¹³ „Parankinė dubliavimo knyga“ (angl. *Dubbing bible*), kuri įteikiama studijai po „Pagrindinių vardų ir pavadinimų“ sąrašo. Joje pateikiamos tokios su filmo kūrimu susijusios detalės kaip glausta informacija apie filmą, jo gamintojus, filmo žanrą, trukmę, režisierių, filmo premjeros datą, akcentuojami su filmo vertimu susiję dubliavimo studijos įsipareigojimai, trumpai išdėstoma „Filmo siužeto santrauka“ (angl. *Story synopsis*). Ši knyga – tai „nurodymų rinkinys, skirtas dubliažo režisieriui ir dubliuojantiems aktoriams, tačiau ja pasinaudoti gali ir vertėjai, kadangi joje pateikiama informacija apie kitas filmo serijas [dalis], nurodymai, kaip tinkamiausiai atrinkti balsus, personažų apibūdinimai, pavadinimas, logotipas, epizodų pavadinimai ir kai kurios vertimo rekomendacijos“ (Chaume 2012, 182). Tačiau svarbiausia „Parankinės dubliavimo knygos“ dalis vertėjams yra informacija, susijusi su kūrinio vertimu, ji pateikta „Vertimo pastabose“ (angl. *Localization note*). 2 priede pateikiamas „Parankinės dubliavimo knygos“ pavyzdys.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, palaipsniui augo užsieninės audiovizualinės produkcijos apimtis. Nepriklausomoje Lietuvoje populiariausias yra filmų užklotinis įgarsinimas arba subtitravimas, o dubliavimas kaip AVV moda laikomas marginaliniu, kadangi dėl didelių finansinių sąnaudų taikomas tik animaciniams filmams arba, išskirtiniais atvejais, vaidybiniams filmams vaikams versti. Televizijoje transliuojama užklotinio įgarsinimo produkcija (išskyrus rusiškus filmus, kurie dažniausiai subtitruojami), o kino teatre rodomi užsienio vaidybiniai filmai paprastai subtitruojami. Animaciniai filmai įgarsinami pasitelkiant dvi modas – kino teatre dažniausiai demonstruojami dubliuoti animaciniai filmai, o televizijai skirta animacinė produkcija dažniausiai įgarsinama užklotiniu įgarsinimu arba naudojant mišrią modą, t. y. užklotinį įgarsinimą ir subtitrus. Tačiau dėl augančio lietuviškai dubliuotos animacijos populiarumo jau ir televizijos programose imta transliuoti lietuviškai dubliuotą animaciją, bet tik praėjus ilgesniam laikui po premjeros kino teatre.

Dėl siauros rinkos ir todėl beveik išskirtinai vienos rūšies dubliuojamų filmų veikia tik kelios dubliažo studijos¹⁴, pagrindinių¹⁵ šiame procese dalyvaujančių asmenų skaičius Lietuvoje, priklausomai nuo dubliavimo įmonės, svyruoja nuo 2 iki 4 dalyvių. Siekiant kokybiško filmo dubliažo, visi dubliavimo proceso dalyviai dirba kaip komanda, kurią dažniausiai sudaro vertėjas, adaptuotojas, garso režisierius ir dubliažo režisierius. Lyginant su kitomis Lietuvoje populiariomis vertimo modomis, dubliavimas – pati sudėtingiausia, veikiau prilygstanti menui, o ne amatui moda.

Vis dėlto būtina pabrėžti, kad nuo 2009 metų dubliuotų animacinių filmų skaičius Lietuvoje pastebimai auga. Nepaisant to, kad 2000–2013 metais daugiau animacinių filmų (163) išversta taikant užklotinio įgarsinimo arba mišrią modą, itin išaugo lietuviškai dubliuotų animacinių filmų skaičius (86) (žr. 3 priedą). Akivaizdus tokių filmų poreikis išaugo 2009–2012 metais, kai lietuviškai dubliuotų animacinių filmų skaičius 2011 metais pasiekė net 17, o tais pačiais metais užklotinis įgarsinimas arba mišri moda buvo taikomi tik 13 filmų vertimui. 2013 metais dubliuota 3,5 karto daugiau animacinių filmų nei įgarsinta užklotiniu įgarsinimu arba mišriąja moda.

---

¹⁴ UAB „Up Records“, UAB „Garso architektūra“, UAB „Aktida“, UAB „SDI Media Lietuva“, UAB „Prodis“, UAB „Garsų pasaulio įrašai“ (GPI).

¹⁵ Filmą dubliuojantys aktoriai arba filmą platinanti kompanija – nepagrindiniai dubliavimo proceso dalyviai.

Remiantis statistiniais duomenimis, pagrindinė animacinių filmų OK yra anglų (apie 73 % per 13 pastarųjų metų Lietuvos kino teatruose rodytų filmų), nes akivaizdus Lietuvoje populiariausios animacijos gamintojų lyderis – JAV, kita dominuojanti dalis – JAV ir kitų valstybių kolegialaus darbo produktai.

Kaip žinoma, kino teatrų pajamos yra pagrindinis kriterijus, pagal kurį vertinama filmo sėkmė. Dėl galimybės visiems lengvai prieiti prie tokio tipo duomenų, taip pat dėl istoriškai susiklosčiusios praktikos, šis filmo sėkmę vertinantis kriterijus dabar pasaulyje naudojamas dažniausiai. Taigi animacinių filmų populiarumas pasaulyje auga, tačiau jis nėra iš tolo negali prilygti tokių filmų populiarumui Lietuvoje. Paradoksalu, tačiau remiantis 2012 m. duomenimis, animacinių filmų pajamos Lietuvoje TOP 10-tuke siekia net 69 %, o pasaulyje jos sudaro tik 18 %. Šis animacijos pramonės rinkos pajamų palyginimas sąlygoja hipotezę, kad vienas svarbiausių veiksnių, lemiančių animacijos populiarumą Lietuvoje, yra dubliavimas kaip AVV moda (žr. 3 priedą).

Žvelgiant iš valdžios ir ideologijos paradigmos perspektyvos, visuomenėje įsigalėjęs dvigubas literatūros sistemos kontrolės mechanizmas, sukurtas tam, kad literatūros sistema per daug neišsiskirtų iš kitų visuomenės posistemių (Lefevere 1992, 14). Už pirmąjį kontrolės mechanizmo etapą yra atsakingi visi vertimo procese dalyvaujantys profesionalai, pasižymintys atitinkama valdžia ir statusu. Dubliavimo kontekste išskiriami šie, turintys tiesioginį ryšį su tekstu, pirmojo kontrolės mechanizmo etapo dalyviai: vertėjas, perkeliantis tekstą iš vienos kalbinės ir kultūrinės sistemos į kitą, adaptuotojas arba dialogų kūrėjas, dubliažo režisierius, dubliavimo asistentas, garso inžinierius ir AV produkcijos platintojai. Lietuvos atveju, kaip žinoma, ne tik garso inžinierius, bet ir dubliuojantys aktoriai dalyvauja vertimo procese dubliavimo sesijos metu atlikdami paskutinius teksto pakeitimus, jeigu VT neišlaikytas vienas iš sinchronijos tipų. Audiovizualinėje pramonėje dubliuoti tekstai – tai komandinio darbo produktai, todėl atskirų dubliavimo proceso dalyvių pareigos ir funkcijos sunkiai apibrėžiamos. Antrajame kontrolės mechanizmo etape už vertimo kontrolę yra atsakingas patronatas, veikiantis už literatūros sistemos ribų. Šią sąvoką Andre Lefevere'as (Andre Lefevere) suvokia kaip „valdžią (asmenis ir institucijas), galinčią suteikti paramą arba trukdyti literatūros skaitymui, rašymui ir perrašymui“

(Lefereve 1992, 15). Toks valdžios suvokimas yra tapatus Michaelio Foucault (Michael Foucault) valdžios, kaip ne tik tramdančios, bet ir gaminančios, sukeliančios pasitenkinimą, skleidžiančios žinias ir formuojančios diskursą, sampratai (Foucault 1980, 119).

Lietuvos AVV kontekste patronato funkciją atlieka įvairūs valdžios organai – filmo vertinimo ir indeksavimo komisija prie Lietuvos kino centro, kurios viena iš pareigų kontroliuoti necenzūrinės leksikos vartoseną, Valstybinė kalbos inspekcija ir Valstybinė lietuvių kalbos komisija, atsakingos už visuomenės informavimo priemonių kalbą, tačiau ne tiesiogiai už vertimą. Akivaizdu, kad Lietuvoje nėra jokios valstybinės institucijos, vertinančios audiovizualinės produkcijos vertimo kokybę, tačiau stebimi tam tikra prasme puikūs nevalstybinių institucijų, kaip kontrolės mechanizmo, veiksmi.¹⁶

Be valdžios organų, patronato vaidmenį atlieka filmo platinimo ir transliavimo įmonės. Svarbu paminėti, kad kino platinimo įmonės dalyvauja pirmajame kontrolės mechanizmo etape, apimančiame audiovizualinės produkcijos vertimą ir ypač dažnai filmo pavadinimo vertimą, taip pat antrajame kontrolės mechanizmo etape suteikiant teksto vertimo teisę profesionalams.

Trečiasis kontrolės veiksnys, A. Lefereve'o nuomone, yra tam tikru metu ir tam tikroje erdvėje vyraujanti poetika – tai svarbūs literatūros žanrai, leitmotyvai, tipinės situacijos ir personažai (Lefereve 1992, 26). Šis veiksnys akivaizdus audiovizualinės produkcijos kontekste ir pasireiškia per žanrų diferenciaciją, stereotipinių siužetų ar personažų kūrimo procesą. Teoretikas teigia, kad jeigu lingvistiniai vertimo sprendimai prieštarauja ideologiniams arba poetiniams sprendimams, pirmenybė teikiama pastariesiems. Peterio Fawcetto (Peter Fawcett) teigimu (2001, 107), ideologinė interferencija į OK tekstą ne visada suponuoja praradimą, tačiau gali reikšti OK kūrinio praturtinimą, dėl šios priežasties pateisinami įvairūs kūrinio vertimo būdai, kadangi, kaip teigia A. Lefereve'as, netgi pažodinis vertimas gali būti laikytinas tam tikra vertimo strategija, kylanti iš ideologijos ir poetikos samplaikos (1992, 51). Vertimo kultūrinėje terpėje dominuojantis žanras apibrėžia žiūrovų lūkesčius, kaip turi būti išverstas

---

¹⁶ „Kino pavasario“ iniciatyva konkurso tikslais sušaukta profesionali komisija, vertinanti reitinguojamų filmų vertimus, arba „SDI Media“ padalinio „SDI Danija“ veikla, vertinanti „SDI Lietuva“ atliktų dubliažų kokybę.

tekstas, kad taptų tinkamas VK kultūrinėje terpėje (Lefevere 1992, 92). Jeigu vertimas neatitinka žanro reikalavimų, tokio VT auditorija palankiai nevertina. Taigi vertimo kalbos auditorijos vaidmuo svarbus ir nustatant strategijas *diskurso visumos* požymių vertime. *Diskurso visuma* (angl. *Universe-of-Discourse*) apibrėžiama kaip „originalo autoriaus pasauliui priklausantys objektai, sąvokos ir papročiai“ (Lefevere 1992, 41). Šios teorinės įžvalgos prasmingos AVV kontekste, kadangi renkantis audiovizualinį produktą didelės įtakos turi būtent tikslinė žiūrovų grupė.

Taigi, faktai patvirtina, kad nors Lietuvos kinas negali pasigirti gausia animacine produkcija, užsienio animacijos svarba lietuviškai auditorijai buvo ir yra neabejotina, tvirtai įaugusi į lietuvių kultūrinę sąmonę ir šiandien atnešanti didžiausias Lietuvos kino rinkos pajamas. Centrinę lietuviškai dubliuotos animacijos poziciją paaiškina „silpna“ periferinė Lietuvoje kuriamos animacijos padėtis sovietinėje, o vėliau galingoje JAV kultūroje kuriamos animacijos atžvilgiu.

Šiame skyriuje pateikiama informacija surinkta empiriniu būdu pasitelkiant apklausos, dubliavimo rinkos analizės ir statistinio duomenų apdorojimo metodus.

Tik atlikus Lietuvos dubliavimo rinkos analizę paaiškėja, koks turi būti kalbininko mokslininko vaidmuo sprendžiant Lietuvos dubliavimo studijose kylančias problemas. Suvokus, kad pasauliniu mastu Lietuvos dubliavimo įmonės žengia tik pirmuosius žingsnius ir siekiant kokybiškesnio, pasaulinius standartus atitinkančio dubliavimo, būtina pradėti nuo Lietuvai pritaikyto dubliavimo „pradžiamokslio“, kurio įžangoje būtų išdėstyti dubliavimo, kaip audiovizualinio vertimo modos, skiriamieji požymiai. Pirmasis skiriamasis požymis – lūpų sinchronija, kuri, nepaisant pasaulyje pasigirstančios kritikos, yra būtina kokybiško dubliavimo sąlyga. Dėl šių priežasčių tolesniuose disertacijos skyriuose visas dėmesys skiamas šiam sinchronijos tipui. Palyginus lietuvių ir anglų kalbų garsynus, abiejų kalbų fonemos sugrupuojamos į bendras vizemas. Šios vizemos galėtų tapti lūpų sinchronijos verčiant iš anglų į lietuvių kalbą pagrindu. Kadangi tyrime koncentruojamasi tik į vieną sinchronijos tipą, likusi mokslinė erdvė – tyrinėti kitus sinchronijos tipus – lieka ateities tyrėjams.

2. TEORINĖS PRIEIGOS: RYŠYS TARP GARSO IR VAIZDO PRIĖMIMO KANALŲ KALBOS PERCEPCIJOJE FILMO NARATYVO KONTEKSTE

Globalizacijos ir šiuolaikinių technologijų pasaulyje mobilieji telefonai ir internetas keičia įprastą žmonių bendravimą akis į akį. Dauguma šiuolaikinių komunikacijos priemonių grindžiamos išskirtinai garsiniu signalu, tačiau toks bendravimo būdas nėra pranašesnis už tradicinį. Bendraujant gyvai geriau suvokiamos pašnekovo emocijos (Ellison ir Massaro, 1997; Vroomen ir de Gelder 2000; Massaro ir Egan 1996; Vroomen ir kt. 2001), pastebimi dialogui itin svarbūs neverbalinės komunikacijos ženklai – veido ir kūno kinetika (Massaro 1998). Bendravimo gyvai pranašumas siejamas su audiovizualine kalbos sinteze, tačiau kyla klausimas, ar vaizdinis signalas būtinas kalbos percepcijai, ir kas vyksta, kai vaizdinė informacija prieštarauja garsinei.

2.1. Audiovizualinė šnekos sintezė

Ankstyvose *šnekos percepcijos*¹⁷ teorijose garsinė informacija laikytina svarbesne už vaizdinę. Garso pranašumas prieš vaizdą buvo grindžiamas faktu, kad silpnaregių arba aklų vaikų kalba vystosi normaliai, o vaikai, turintys klausos negalią, kalbėti normaliai negali. Be to, tradicinės nuomonės šalininkų teigimu, vaizdinė informacija reikalinga tik tuo atveju, jeigu garsinis signalas nėra pakankamai kokybiškas (Sekiyma ir Tokhura 1991; 1993).

Terminas *skaitymas iš lūpų*¹⁸ (angl. *lipreading*) apibrėžiamas kaip gebėjimas suprasti natūralią kalbą pasitelkiant garsinę ir vaizdinę (audiovizualinę) informaciją (Jeffers ir Barley 1971) ir daugiausia siejamas su klausos negalią turinčiais žmonėmis (Risberg 1982). Tačiau tyrimais įrodyta, kad *skaitymas iš lūpų* padeda suvokti informaciją ne tik žmonėms su klausos negalia, bet ir normalią klausą turintiems

---

¹⁷ *Šnekos percepcija* – procesas, kuriame klausytojas suvokia kalbėtojo artikuliuojamus garsus kaip atskirų kalbos vienetų (fonemų, skiemenų, žodžių) seką (McGraw-Hill 2002).

¹⁸ Terminas *skaitymas iš lūpų* vėliau tikslinamas terminu *šnekos skaitymas* (angl. *speechreading*). Šis terminas siejamas ne tik su lūpų veikla, jis apima veido išraiškas ir mimiką (Risberg ir Agelfors 1978, 62). Tačiau šiame darbe apsiribojama terminu *skaitymas iš lūpų*, kadangi empirinėje tyrimo dalyje analizuojama lūpų sinchronija, o kinetinė sinchronija išlieka ateities darbų tema. Kita vertus, ir paties termino *skaitymas iš lūpų* vartoseną Lietuvoje pasižymi gilesnėmis tradicijomis.

žmonėms, jeigu jų pašnekesį trikdo pernelyg didelis triukšmas, arba tuo metu, kai viename pokalbyje dalyvauja daugiau nei keletas žmonių (Sumbly ir Pollack 1954; Binnie ir kt. 1974). Kuo prastesnės kokybės garsinis signalas, tuo labiau pasikliaujama vaizdiniu signalu.

Vis dėlto *skaitymas iš lūpų* turi kur kas didesnę reikšmę šnekos percepcijai. Šią reikšmę įrodė „McGurko efektu“ vadinama iliuzija – vienas svarbiausių šnekos percepcijos tyrimų. Straipsnyje „Klausymas iš lūpų ir balsų matymas“ (angl. *Hearing Lips and Seeing Voices*) (1976) Harris McGurkas (Harry McGurk) ir Johnas MacDonaldas (John MacDonald) pristatė eksperimentą, kuriame stambiu planu nufilmuotas jaunos moters veidas, be garso, tik lūpomis, tariantis garsų seką /ga-ga/, tačiau iš tikrųjų šis vaizdas dubliuotas artikuliuojant /ba-ba/, o žiūrovai, klausydami ir matydami tokį vaizdą, išgirsta /da-da/ (McGurk 1976, 746). Šis efektas iliustruoja, kad tai, ką mato mūsų akys, turi įtakos tam, ką girdime. Manytina, kad eksperimento dalyviai pastebi, jog tariant abilūpinį priebalsį /b/, lūpos skiemens pradžioje nėra visiškai sučiauptos, dėl to smegenys negali pripažinti, kad šis skiemuo gali būti /ba/ nepaisant to, jog būtent tokia garsų seka yra dubliuota. Bandydamos susitvarkyti su prieštaraujančia informacija, žmogaus smegenys pasirenka akustiškai panašų garsą /da-da/. Šiuo tyrimu H. McGurkas ir J. MacDonaldas pademonstravo glaudų ryšį tarp kalbos vaizdinio ir garsinio signalo įrodydami, kad *skaitymo iš lūpų* informacija yra automatiškai integruojama į šnekos percepciją, netgi jeigu pokalbio aplinkybės idealios.

Quentin Summerfieldas (Quentin Summerfield) (1987) šiai iliuzijai paaiškinti išskėlė hipotezę, kad vizualinė ir akustinė informacija papildo viena kitą ir vadinama *VVGB (Vaizdinė: vieta, Garsinė: būdas)* (angl. *VPAM (Visual: Place, Auditory: Manner)*). Vaizdinės užuominos suteikia informacijos apie priebalsių artikuliacijos vietą (pvz., lūpiniai, alveoliniai, gomuriniai), o akustinės – apie artikuliacijos būdą (pvz., duslieji, skardieji, nosiniai). Panašūs vaikų, turinčių klausos negalią, tyrimo rezultatai: vaizdinis signalas leidžia suvokti garsų artikuliacijos vietą, o ne oro skverbimosi būdą (Erber 1972). Fonemų skaičius skirtingose kalbose nėra vienodas, tačiau 35–40 fonemų turinčiose kalbose skiriama apie 15 vizualine raiška tapačių garsų artikuliacijos padėčių (Mártony 1974).

„McGurko efektas“ demonstruotas daugelyje kalbų įvairių amžiaus grupių žmonėms, tačiau ši iliuzija išlieka netgi tuo atveju, jeigu dalyvaujantys eksperimente būna iš anksto informuoti apie rezultatus. Gausūs tyrinėjimai mokslinėje literatūroje tik patvirtina, kad suaugusiųjų šnekos percepcijoje didelė reikšmė tenka ne tik garsinei, bet ir vaizdinei informacijai, kurią sąlygoja kalbos padargų judesiai (Massaro ir Cohen 1983; Dodd ir Campbell 1987; Massaro 1987).

Gebėjimas nustatyti audiovizualinį, t. y. garsinį ir vaizdinį, atitikimą kalboje išryškėja jau pirmaisiais gyvenimo metais. Siekiant ištirti keturių mėnesių amžiaus kūdikių gebėjimą skaityti iš lūpų, kūdikiams tyrimo metu viena po kitos buvo demonstruojamos dvi moters veido išraiškos, imituojančios garsus /a:/ ir /i:/. Tuo pačiu metu garsiai tariami atskiri balsiai /a:/ arba /i:/. Tyrime iškelta hipotezė pasitvirtino, nes kūdikiai, kuriems buvo garsiai tariamas garsas /a:/, ilgiau žiūrėjo į veidą, atitinkantį šio garso išraišką, ir atvirksčiai (Kuhl ir Meltzoff 1982, 1984). Taigi jau keturių mėnesių kūdikiai suvokia, kad tam tikri burnos judesiai, t. y. lūpų padėtis, burnos atvertis atitinka tam tikrus kalbos padargų judesius.

Taip pat tyrimais nustatyta, kad vaizdinė informacija pagerina priebalsių suvokimą 57 %, balsių – 30 %, vienskiemenių žodžių – 39 %, o trumpų posakių – 17 % (O’Neill 1954). Geriau suvokiami trumpesni stimulai, kadangi tokiu atveju trumpalaikiai atminčiai tenkantis krūvis yra mažesnis. Be to, *skaitymas iš lūpų* efektyvesnis, kai matyti ne tik lūpos, bet ir visas pašnekovo veidas, o kartu ir svarbios veido mimikos. Dantys, liežuvis, burnos ertmė taip pat gali tapti svarbia užuomina *skaitymo iš lūpų* procese (Williams ir kt. 1998). Lyginant eksplozines ir implozines skiemens dalis, geriau suvokiami eksplozinės skiemens dalies priebalsiai, kadangi kai kurie žmonės skiemens pradžioje garsus artikuluoja su didesne energija, tačiau, kita vertus, šis faktas gali būti siejamas su didesne klausytojo dėmesio koncentracija skiemens pradžioje (Greenberg ir Bode 1968). Vieniems žmonėms sunkiau skaityti iš lūpų, o kitiems tai daryti paprasčiau. Žmonės su stipria klausos negalia geba geriau suvokti kalbėjimo gestus (Mártony 1974).

Įgimtas žmogaus gebėjimas skaityti iš lūpų patvirtina audiovizualinės sintezės svarbą įvairaus amžiaus žmonių (su klausos negalia ir be jos) šnekos percepcijai esant ir pašaliniam aplinkos trikdžiams, ir puikioms bendravimo sąlygoms, nors žmonių

gebėjimas skaityti iš lūpų ir skiriasi. Šio gebėjimo ir audiovizualinės sintezės apraiškos pasireiškia filmo naratyvo kontekste.

2.2. Audiovizualinio kontrakto teorija

Veikale „Garsas ir vaizdas: garsai ekrane“ (angl. *Audio-Vision: Sound on Screen*) Michelas Chionas (Michel Chion) tęsia H. McGurko ir kitų autorių poleminę diskusiją „Kas svarbiau: vaizdas ar garsas?“ Nors filmo teorijoje garsui tradiciškai priskiriamas menkesnis vaidmuo, pasak M. Chiono, garsas ir vaizdas vienas kitam daro įtaką ir vienas kitą transformuoja, kadangi tai, kas matoma girdint, skiriasi nuo to, kas matoma negirdint. Garso kanalu perduodama informacija be vaizdo laikytina nepakankama, lygiai taip, kaip nepakanka vaizdo kanalu transliuojamos informacijos (Chion 1994, 21).

M. Chionas garsą ir vaizdą tyrinėjo filmo naratyvo kontekste, o tarp jų esantį ryšį suvokė kaip dvi multimedijos meninės formos kalbas, tarp kurių sudaromas audiovizualinis kontraktas (angl. *audiovisual contract*). Šis audiovizualinis ryšys nėra „[...] natūralus, o veikiau simbolinis susitarimas, kuriam pritaria žiūrovai, į garso ir vaizdo elementus žvelgdami kaip į vienos objektyvios realybės ir pasaulio dalyvius“ (ten pat, 222).

Pridėtinė vertė (angl. *added value*) apibrėžia ekspresyviąją ir informatyviąją vertę, kuri garsui leidžia papildyti vaizdą sukuriant įspūdį, kad informacija arba ekspresija natūraliai kyla iš to, kas matoma ir užkoduota pačiame vaizde. Pridėtinė vertė sudaro (klaidinantį) įspūdį, kad garsas yra nereikalingas, ir veltui atkartoja reikšmę, kurią suteikia vaizdas (ten pat, 5).

Filmo naratyve įvairaus pobūdžio triukšmas įprasminamas per garsą, tačiau visų pirma pridėtinė vertė siejama su tekstu, t. y. kalba, kadangi iš esmės žmogus (o ir kinematografinės priemonės) yra vokocentris (angl. *vococentric*) ir verbocentris (angl. *verbocentric*), o tai reiškia, kad žiūrėdami filmą žiūrovai visų pirma linkę fiksuoti žmogaus balsą, o dar tiksliau – identifikuoti mintį, perteiktą naudojantis žodinės išraiškos priemones. Tik identifikavus, kas kalba ir kas yra sakoma, žiūrovas gali sukonzentruoti dėmesį į tokius garsus kaip vėjo gūsis arba transporto eismo keliamas triukšmas (ten pat, 5).

Filmo kūrimo procese daug dėmesio skiriama įgarsinimo procesui, kuriame žmogaus balsas išskiriamas ir įrašomas atskiroje fonogramoje, todėl jo vaidmuo gali

būti prilygintas solo instrumentui, o triukšmas ar muzika – tik pritariantieji instrumentai. Sinchroninio garso įrašymo technologijos patvirtina, kad daugiausia koncentruojamasi į garso įrašymo technikos ar mikrofonų modernizavimą, o jie taip pat, visų pirma, skirti kalbai kaip verbalinei išraiškos priemonei įrašyti. Įrašant balsą labiau orientuojamasi į tai, kad įrašas būtų suprantamas be didesnių pastangų, o ne į tai, kad būtų išlaikytas akustiškai tikslus originalus tembras. Dėl to tai, kas apibrėžiama kaip vokocentrizmas, beveik visais atvejais yra verbocentrizmas (ten pat, 6).

Be to, griežtos teksto formuluotės kuriama pridėtinė vertė struktūrizuoja vaizdą, kuris filmo vaizde besikeičiant kadrams greitai pranyksta negalėdamas prilygti nuotraukai ar paveikslui, kuriuos galima tyrinėti neribotą laiką. *Audiovizualinis neatitikimas* (angl. *audiovisual dissonance*) įvyksta tada, kai vaizdo ir garso elementų reikšmės viena kitai prieštarauja (ten pat, 37–39).

Kitas svarbus audiovizualinės medijos aspektas – priešastingumo atžvilgiu garsai ir vaizdai yra atskiri vienetai. Kadangi vaizdo ir garso fonograma funkcionuoja nepriklausomai viena nuo kitos ir naudojami skirtingais kanalais, nors gali atrodyti priešingai, ekrane demonstruojami įvykiai nėra tikri garsų, kuriuos mes girdimi, šaltiniai. Šį faktą paaiškina sinkrezė, per kurią įgyvendinamas pridėtinės vertės fenomenas. Teoriškai įvardydamas šį reiškinį M. Chionas sujungė du terminus *sinchronizmas* (angl. *synchronism*) ir *sintezė* (angl. *synthesis*) ir sukūrė terminą *sinkrezė* (angl. *synchresis*) – spontanišką ir negrąžinamą junginį tarp tam tikro garso ir vaizdo reiškinijų, kurie įvyksta tuo pačiu metu (ten pat, 224). Šis sujungimas nėra racionaliai paaiškinamas, tačiau šiais laikais suvokiamas kaip natūralus, įprastas ir nekeliantis kinematografinio susidomėjimo. Tačiau nebyliojo kino laikotarpiu sinkrezė prilygo atradimui, dėl kurio kino filmų kūrėjams pavyko įgyvendinti pačias subtiliausias ir labiausiai stebinančias audiovizualines konfigūracijas. Dėl sinchroninio garso kinas tapo laikmečio menu (ten pat, 14).

Būtent dėl *sinkrezės* tapo galima filmo *posinchronizacija* (angl. *postsynchronizaton*), *dubliavimas* ir garso takelių suvedimas. Tačiau kaip rodo dubliavimo praktika, *sinkrezė* nebūtinai suponuoja tobulą sinchroniją, todėl išskiriami sinchronizacijos laipsniai, labiausiai susiję su *lūpų sinchronija*. Pvz., prie griežtos ir tikslios sinchronijos pratusių prancūzų netenkina Italijos filmų įgarsinimas

posinchronizacijos etape, kuriems būdingas vienos dešimtosios sekundės atsilikimas, sukeliantis nenatūralumo pojūtį (ten pat, 63–64).

Žiūrimo filmo požiūriu filmo garsai egzistuoja skirtingose plotmėse priklausomai nuo šaltinio. Pierre'o Schaeffero (Pierre Schaeffer) *akusmatiniai* garsai (angl. *acousmatic*) – „girdimi, tačiau nematoma priežastis, paskatinusi juos atsirasti“, priešinami *regimiems garsams* (angl. *visualized*) – kuriuos girdint matomas juos skleidžiantis šaltinis (ten pat, 71–72). Akusmatiniai garsai – radijo, telefono aparato skleidžiami garsai. Šios priešpriešos tarp regimų ir akusmatinių garsų pagrindu sukurtas kitas fundamentalus audiovizualinis terminas – *erdvė anapus ekrano* (angl. *offscreen space*). Atitinkamai filmo garsai smulkiau skirstomi į *iš ekrano* (angl. *onscreen sound*) ir *iš anapus ekrano* (angl. *offscreen sound*). Pirmieji – akusmatiniai, ir juos skleidžiančio šaltinio ekrane nesimato, o antrųjų šaltinis pasirodo ekrane ir priklauso vaizde esančiai realybei. Trečioji grupė garsų – *nediegetiniai* (angl. *nondiegetic*). Juos skleidžiant ekrane nesimato ne tik šaltinio, iš kurio šie garsai kyla, tačiau jie nėra ir pasakojamo pasaulio dalis (ten pat, 73). Šios disertacijos tyrime reikšmingi garsai apibūdinami kaip *regimieji* ir *iš ekrano*.

Šiuolaikiniame filmo tekste dominuoja *teatrinė kalba* (angl. *theatrical speech*) – dialogai, vykstantys tarp personažų tiesiogiai trečiuoju asmeniu. Be šios kalbos tipo išskiriami du papildomi filmo kalbos tipai: *tekstinė kalba* (angl. *textual speech*) ir *emanacijos kalba* (angl. *emanation speech*) (ten pat, 170–177). Kadangi šioje disertacijoje nagrinėjamas dubliavimas, o ne kiti audiovizualinio vertimo būdai, didžiausias tyrimo interesas – *teatrinė filmo kalba*.

Audiovizualinės sintezės manifestacijos vis dažniau tampa ne tik kasdienio bendravimo, tačiau ir audiovizualinės produkcijos dalimi. Ryšys tarp garso ir vaizdo suponuoja dubliavimo kaip audiovizualinio vertimo modos atsiradimą. Audiovizualinis neatitikimas, siejamas su skirtingais sinchronijų tipais, menkina audiovizualinės produkcijos verbalinę percepciją ir audiovizualinio kūrinio kokybę.

2.3. Sinchronizacijos tipologija ir I. Fodoro vizualinė fonetika

Sinchronizacija¹⁹ – vienas svarbiausių AVV aspektų, ypač aktualus dubliavimo procese, tad įprasta, kad šis elementas dažnai laikomas skiriamuoju dubliavimo modos požymiu. Nors tyrimais patvirtinama, kad verčiant AV tekstą ne visuomet laikomasi sinchronizacijos keliamų reikalavimų (Goris 1993, cit. iš Ranzato 2013, 60), pripažįstama, kad sinchronizacija tiesiogiai veikia vertimo procesą bei produktą ir skatina vertėją dirbti maksimaliai kūrybiškai (Chaume 2012, 66). Sinchronizacija apibūdinama kaip harmonija tarp pastebimų kalbos padargų judesių ir garso (Agost 1999, 59). Teigiama, kad sinchronizacija pasiekama išlaikant sinchroniją tarp OK aktorių ir VK įgarsintojų lūpų judesių (Díaz Cintas 2001, 41).

Vengrų kilmės lingvistas Istvanas Fodoras (Istvan Fodor) prieš beveik penkias dešimtis metų veikale „Filmų dubliavimas. Fonetiniai, semiotiniai, estetiški ir psichologiniai aspektai“²⁰ (angl. *Film Dubbing. Phonetic, Semiotic, Esthetic and Psychological Aspects*) (1976) pirmasis aprašė sinchronizacijos svarbą ir tapo daugelio plačiai vartojamų, su sinchronizacijos sąvoka siejamų terminų autoriumi. Jo nuomone, *sinchronizacija* ir *dubliavimas* yra sinonimai, reiškiantys „į šalies, kurioje filmas planuojamas rodyti, kalbą išverstą ir įgarsintą tekstą, atitinkantį vaizdą taip, kad VK garsų vizualinė raiška kuo labiau sutaptų su matomais kalbos padargų judesiais artikuliuojant garsus (Fodor 1976, 9). Aptardamas semiotines ir estetiškes dubliavimo problemas autorius teigia, kad gerai sinchronizuotuose filmuose perteikiama ne tik semantinė, tačiau ir estetinė filmo informacija.

I. Fodoras išskiria *vizualinę fonetiką* kaip atskirą discipliną greta akustinės²¹ ir artikuliacinės²² fonetikos. Autoriaus teigimu, *vizualinės fonetikos* pagrindai randami

---

¹⁹ Sinchronizacija – kelių vienodų arba atitinkamų procesų suderinimas, kad jie vyktų vienu metu arba jų vyksmo periodai skirtųsi tam tikru laiko intervalu (Vaitkevičiūtė 2004, 965).

²⁰ Tiesa, pirmasis šios knygos variantas pasirodė straipsnio pavidalu 1962 m. Vengrijos filmų instituto leidžiamame mokslo populiarinimo žurnale „Filmkultúra“, tačiau jis buvo kur kas trumpesnis ir nepritaikytas anglakalbei auditorijai. Pakoreguotas ir išplėstas variantas anglų kalba pasirodė moksliniame žurnale „Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae“ 1969 m.).

²¹ Akustinės fonetikos objektas – kalbos padargų sukelti virpesiai. Ji skirstoma į fizinę ir psichinę. Fizinė akustinė fonetika nagrinėja fizinius kalbos virpesius, o psichoakustinė fonetika – tų virpesių suvokimą, jutimą. Psichoakustiniai terminai: tembras, tono aukštis (Pakerys 2003, 8).

²² Artikuliacinė fonetika – fonetikos mokslo dalis, grindžiama periferinių kalbos padargų veiklos analize (Pakerys 2003, 7).

logopedijos²³ moksle, ir nors ši disciplina grindžiama *akustinės* ir *artikuliacinės fonetikos* teoriniais duomenimis, tačiau iš pastarųjų dviejų ji labiau siejama su artikuliacine fonetika (Fodor 1976, 85). Tiksliai *vizualinės fonetikos* termino lingvistas neapibrėžia, tačiau, pasak autoriaus, ši fonetikos mokslo dalis siejama su pagrindine vertėjo užduotimi suderinti ekrane pasirodžiusio aktorius kalbos padargų vizualinę raišką artikuliuojant garsus taip, kad vaizdas ekrane atitiktų originalą (González Requena 1988, 1989 cit. iš Chaume 2004, 38). Nors AVV kontekste šio autoriaus vaidmuo sinchronizacijos tyrimuose yra itin svarbus, *vizualinės fonetikos* termino vartoseną reta, jo apibrėžtis nėra įtraukta į lingvistinių terminų žodynus, o negausi mokslinė literatūra apsiriboja AVV tyrėjų, besiremiančių šio autoriaus teorinėmis įžvalgomis, samprotavimais. Tačiau iki šių dienų I. Fodoro indėlis į fonetinio dubliavimo aspekto analizę išlieka neprilygstamas visame pasaulyje (Paquin 2003, 327). Lygindamas sinchronizaciją, kurią jis traktuoja kaip sinonimišką dubliavimui, su poezija, o reikalavimus sinchronizacijai tapatindamas su dažnai poezijos vertimui būtinu ritmu ir rimu, jis teigia, kad „verčiant dubliavimui reikalingas aukščiausio lygio meistriškumas“ (Fodor 1976, 78). Pasak I. Fodoro, siekiant geros sinchronizacijos būtina įvykdyti tokias sąlygas kaip tikslus ir meniškas originalių dialogų vertimas, beveik tobula naujų garsų atitiktis su matomais lūpų judesiais, harmonija tarp naujos teksto versijos atlikimo ir aktorių vaidybos (ten pat, 9). Jeigu šios sąlygos yra įgyvendinamos, *sinchronija* pasiekama, priešingu atveju, žiūrovai susiduria su *dischronija*. Beje, pasak teoretiko, skiriamos įvairių tipų *sinchronijos* ir *dischronijos*, o atskirus sinchronijų ir dischronijų atvejus apibrėžiantys terminai sukurti pagal termino *fonema* analogiją – *sinchronema* arba *dischronema*.

Nors AVV literatūroje susiduriama su skirtingomis sinchronijų tipų klasifikacijomis ir skirtinga kiekvienam sinchronijos tipui priskiriama svarba (Fodor 1976; Whitman-Linsen 1992; Paquin 1998; Gottlieb 2008; Jüngst 2010; Chaume 2004, 2012), siekiant atskleisti tipologinę sinchronijų raidą, šiame poskyryje analizuojamos trys

---

²³ Logopedija yra mokslas apie kalbos sutrikimus, jų prevenciją, išaiškinimą ir specialių mokymo bei auklėjimo metodų taikymą šioms sutrikimams šalinti (Garšvienė ir kt. 1993, 4).

Remiantis TŽŽ apibrėžtimi, logopedija – defektologijos šaka, tirianti vaikų ir suaugusiųjų kalbos sutrikimus, jų priežastis, apraiškas ir mechanizmus, kurianti jų profilaktikos ir gydymo metodus; logopedija remiasi fiziologijos, psichologijos ir fonetikos duomenimis (Vaitkevičiūtė 2004, 632).

(žr. 2.1. lentelę) dažniausiai minimos tipologijos. Be to, šios tipologijos svarbios ir chronologiniu požiūriu, kadangi atspindi skirtingais laikotarpiais vyraujančias AVV mokslo tendencijas.

2.1. lentelė. **Sinchronijų tipologijos**

I. Fodor (1976)	Fonetinė				Personažo					Turinio
C. Whitman-Linsen (1992)	Vaizdinė-optinė				Garsinė-akustinė					(-Turinio)
	Lūpų	Sklemens	Pasakymo	Kinetinė	Išskirtinis balso tipas	Paralingvistiniai elementai	Prozodija	Kultūriniai variantai	Akcentai, dialektai	
F. Chaume (2004; 2012)	Lūpų	Izochronija	Kinetinė	(-Personažo)					(-Turinio)	

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip ir sinchronizacijos svarbos dubliuojant, taip ir sinchronizacijos tipologijos pradininku laikomas I. Fodoras, skiriantis šiuos pagrindinius dubliavimo sinchronijų tipus: *fonetinė* (angl. *phonetic*), *personažo* (angl. *character*) ir *turinio* (angl. *content*).

I. Fodoro teigimu, *fonetinė* sinchronija siejama su kalbos ir psichologijos, *personažo* sinchronija – su psichologijos, o *turinio* sinchronija – su kalbos ir literatūros mokslais (Fodor 1976, 11). Būdamas lingvistu pagal profesiją I. Fodoras pripažįsta, kad kruopščiausiai išanalizavo fonetinį sinchronizacijos aspektą, todėl du trečdaliai žymaus jo veikalo²⁴ skirti fonetinei, o likusi dalis – personažo ir turinio sinchronijoms (Fodor 1976, 11). Autorius išsamiai analizuoja garsų artikuliacijos detales, susijusias su vizualiai reikšmingu kalbos padargų judėjimu artikuliuojant garsus ir smulkiai aprašo plaučių, gerklų, ryklės, nosies ertmės, liežuvio ir lūpų judėjimą. Tačiau savo tyrime autorius neapsiriboja vizualiai reikšmingais kalbos padargų judesiais, tiesiogiai siejamais su skaitymu iš lūpų, ir teigia, kad vizualiniam garsų suvokimui didelę reikšmę turi veido mimika, taip pat rankų, kojų judesiai ir kūno padėtis, kuriuos puikiai apibrėžia terminas *gestų kalba* (angl. *pantomime*). Autorius teigia, kad paralingvistinė arba kinetinė ekspresija priklauso nuo asmenybės, kalbėjimo situacijos ir netgi kalbėtojo tautybės.

²⁴ „Filmų dubliavimas. Fonetiniai, semiotiniai, estetiniai ir psichologiniai aspektai“ (1976).

Be minėtų kalbos padargų ir artikuliacinių garsų požymių autorius nagrinėja ir garsų seką kalboje, t. y. pasakymus (angl. *utterance*) arba sakinius. I. Fodoras atsižvelgia į garsų formavimą skiemens inicialėje ir jų vizualinę raišką garsų arba žodžių sekoje (ten pat, 32–36). Remdamasis garsų skaitymu iš lūpų, autorius pateikia fonemų klasifikaciją mažėjančio garsų artikuliacijos matomumo seka ir fonetinių segmentacijos ženklų sistemą.

Pasak autoriaus, *personažo* sinchronija siejama su tokiais garso požymiais kaip tono aukštis, stiprumas, trukmė ir kalbos tempas, individuali kalbos maniera (ten pat 22–32, 72). Dubliuojant būtina parinkti balsą, atitinkantį visus nurodytus aspektus.

Turinio sinchroniją autorius suvokia kaip OK teksto perkėlimą į VK tekstą ir visas su šiuo perkėlimu susijusias problemas. Pasak autoriaus, OK scenarijaus vertimas dubliažui nepalyginamai sunkesnis už vertimą subtitravimui, kadangi vertėjui kyla daug problemų verčiant kultūrinės realijas, žodžių žaismą arba dažnai ilgesnius anglų kalbos sakinius į trumpesnius vengrų kalbos sakinius.

Nuo 1980-ųjų vidurio dubliavimo procese pradėti taikyti realistiškesni metodai. Lengviau praktikoje taikytina K. Whitman-Linsen (1992) sinchronijų tipologija. Autorė sinchronijų tipus skirsto į dvi stambias kategorijas: *vaizdinę-optinę* (angl. *Visual/Optical*) ir *garsinę-akustinę* (angl. *Audio/Acoustic*). Į pirmąją kategoriją įeina *lūpų* sinchronija (angl. *lip synchrony*), *skiemens artikuliacijos* sinchronija (angl. *syllable articulation synchrony*) ir *pasakymo ilgio* sinchronija (*izochronija*) (angl. *length of utterance synchrony*). *Lūpų* sinchronija siejama su harmonija arba jos nebuvimu tarp balsių ir dvibalsių artikuliacijos vizualinės raiškos ekrane bei garsų. *Skiemens artikuliacijos* sinchronija ženklina vizualiai ir akustiškai suvoktų skiemenų artikuliacijos sutapimą arba nesutapimą. *Pasakymo ilgio* sinchronija suvokiama kaip laiko atitikimas arba neatitikimas tarp vizualiai ir akustiškai suvokiamų pasakymų pradžios ir pabaigos (Whitman-Linsen 1992, 20). Kadangi *pasakymo ilgio* dischroniją žiūrovai pastebi lengviausiai, ji dubliavimo procese laikytina svarbiausia (plg. Whitman-Linsen 1992, 20). Paskutinė vaizdinės-optinės kategorijos sinchronija – *kinetinė* sinchronija, siejama su veido mimika, rankų judesiais ir kūno padėtimi. Neverbalinė

informacija negali prieštarauti verbalinei informacijai VK, ji turi sudaryti organišką visumą (ten pat, 33).

Lyginant I. Fodoro ir K. Whitman-Linsen tipologijas, fonetinė I. Fodoro sinchronija atitinka vaizdinės-optinės kategorijos sinchroniją, tačiau K. Whitman-Linsen klasifikacija detalesnė. Į antrąją šios mokslininkės sinchronijų kategoriją įeina *išskirtinio balso tipo* (angl. *idiosyncratic vocal type*), *paralingvistinių elementų* (angl. *paralinguistic elements*), *kultūrinių variantų* (angl. *cultural variations*), *prozodijos* (angl. *prosody*) bei *akcentų ir dialektų* (angl. *accents and dialects*) sinchronijos. Pastarosios atitinka I. Fodoro *personažo* sinchroniją. Teoretikė teigia, kad „žodžiais dalijamasi socialiai, todėl jie daugiau mažiau išverčiami, o balsai yra individualūs, juos galima prilyginti pirštų atspaudams. [...] kiekvienas balsas palieka ypatingo rezonanso ir spalvos įspaudą“ (Shochat ir Stam 1985, 49–50 cit. iš Whitman-Linsen 1992, 39). Jeigu dėl kokių nors priežasčių dubliuotojo balsas neatitinka OK balso, susiduriama su akustine dischronija. Autorė tikslingai atsisako I. Fodoro vartojamo *personažo* sinchronijos termino, argumentuodama, kad *personažo* sąvoka platesnė, apimanti ne tik balsą, bet ir dubliuojamą turinį (Whitman-Linsen 1992, 39).

Nors autorė savo veikale dažnai kritikuoja I. Fodorą už pernelyg didelį smulkmeniškumą ir kvestionuoja jo teorijos pritaikymą, manytina, kad K. Whitman-Linsen klasifikacija remiasi tomis pačiomis teorinėmis atramomis. Didžiausias jos tipologijos indėlis – sistemingas klasifikacijos pateikimas, sąvokų įvardijimas ir praktinės atskirų sinchronijos tipų pritaikymo įžvalgos.

F. Chaume'o sinchronijų tipologija atitinka pasaulyje vyraujančią sinchronijų tipų klasifikaciją. Skiriamos *lūpų* sinchronija (angl. *lip synch*), *izochronija / laiko* sinchronija (angl. *isochrony*) ir *kinetinė* sinchronija (angl. *kinetic synchrony*). Nors pats F. Chaume'as teigia, kad *lūpų* sinchronija atitinka *fonetinę* I. Fodoro sinchroniją (Chaume 2012, 68), tačiau I. Fodoro sinchronija apima visus F. Chaume'o sinchronijų tipus – izochroniją, lūpų ir kinetinę sinchroniją. Priešingai I. Fodorui, F. Chaume'o teigimu, *personažo* ir turinio sinchronija negali būti laikytinos sinchronijos tipais. Pirmuoju atveju vertėjas arba adaptuotojas neturi įtakos parenkant dubliuotojo balsą, kuris atitiktų reikiamą balso tipą, o antruoju atveju, semantinis ryšys tarp VK ir to, kas vyksta ekrane, veikiau suprantamas kaip rišlumas (angl. *coherence*), o ne sinchronija (Chaume 2012, 70).

Siekdamas susisteminti skirtingus tyrėjų požiūrius į sinchronizacijos reiškinį F. Chaume'as (2004, 36) pateikia tokią klasifikaciją: *profesinė perspektyva* (angl. *professional perspective*) (Martín 1994, Ávila 1997, Gilabert, Ledesma ir Trifol 2001), *funkcionalistų perspektyva* (angl. *functionalist perspective*) (Fodor 1976, Mayoral ir kt. 1988, Kahane 1990–1991, Zabalbeascoa 1993), *polisisteminis požiūris* (angl. *polysystemic approach*) (Goris 1993, Karamitroglou 2000) ir *kinematografinis požiūris* (angl. *cinematographic approach*) (Chaves 2000, Bartrina 2001, Chaume, 2004, Bravo 2003). Pasak F. Chaume'o, pirmajam profesiniam požiūriui į sinchronizaciją būdinga funkcinė perspektyva, pasak kurios, už sinchronizacijos procesą yra atsakingi adaptuotojai / dialogų kūrėjai. Funkcinio požiūrio šalininkai teigia, kad sinchronizacija yra būtina sąlyga vertimo funkcijai įgyvendinti. Pritariant nuomonei, kad pagrindinė audiovizualinio teksto funkcija yra pramoginė, tikslinga pripažinti, kad sinchronizacija žiūrovams padeda visavertiškai mėgautis audiovizualiniu produktu VK (įgyvendinant visų lygių sinchronijas). Vienintelė priežastis, paskatinusi funkcinį požiūrį atskirti nuo profesinio, yra mokslinis akcentas, kadangi šio požiūrio atstovai neapsiribojo paprastu instrukcijų profesinei praktikai sąrašu, tačiau pateikė išsamų teorinį kino kalbos, jos vaidmens ir vertimo vaidmens tyrimą. Trečiosios grupės atstovai teigia, kad natūralizacija yra svarbiausia vertimo dubliavimui norma, o sinchronija yra svarbiausias natūralizacijos požymis. Ketvirtoji grupė siekia susieti filmo kalbą ir vertimą ir analizuoti sinchronizaciją kaip vieną iš elementų plačiame ženklų tinkle, kuris ir sudaro pagrindinę filmo žinią (Chaume 2004, 42).

Įgimto žmogaus gebėjimo skaityti iš lūpų poveikis kalbos percepcijai ir sinkrezės fenomenas filmo naratyve tampa pamatinėmis disertacijos tiriamojo darbo atramomis, patvirtinančiomis lūpų sinchronijos svarbą audiovizualinėje sintezėje ir paskatinusiomis fonemų grupavimą į vizemas lūpų sinchronijos tikslais dubliuojant.

2.4. Vizemų teorija

Audiovizualinė sintezė tapo svarbiu moksliniu objektu tyrinėjant ryšį tarp kalbos ir žmogaus veido animavimo tobulinant kompiuterines technologijas (Weiss ir Aschenberner 2005). Fredericas I. Parke'as (Frederic I. Parke) (1972) sukūrė pirmą kompiuterine grafika sumodeliuotą žmogaus veidą. Nuo pirmųjų I. Parke'o darbų veido animacijos srityje buvo dedamos didžiulės pastangos kuriant kompiuterinius žmogaus

veido modelius, kurie būtų pritaikomi įvairiausiems tikslams: žemo dažnio telefoninėms konferencijoms, chirurginiam veidui planuoti, balsui sintezuoti ir atpažinti ir virtualiai realybei kurti.

Siekiant tikroviško kalbos animacijos rezultato, vizualinė garsų raiška modeliuojama pasitelkiant *vizemas*. Šį terminą kaip *vizualinės fonemos* trumpinį (angl. *visual phoneme*) 1968 m. pirmasis pavartojo Clutusas G. Fisheris (Bailly ir kt. 2012, 25). Mokslininkas atliko tyrimą, kuriame siekta nustatyti žodžio pirmojo ir paskutiniojo priebalsio vizualinės raiškos suvokimą. Tiriant dalyvių atsaką į stimulą²⁵, tyrimo dalyviams pateiktas galimų atsakymų sąrašas, sudarytas iš žodžių, kurie sutampa su stimulu pagal skiemenų skaičių, homorganinius²⁶ (angl. *homorganic*) ir homotipinius²⁷ (angl. *homotypical*) pirmus ir paskutinius priebalsius žodyje ir kirčiuotą skiemenį. Remiantis tyrimo rezultatais išskirtos 5 pirmų ir 5 paskutinių priebalsių žodyje grupės, kuriose esančių garsų artikuliacijos vizualinė raiška sutampa: 1) /p/, /b/, /m/, /d/ – 1) /p/, /b/; 2) /f/, /v/ – 2) /f/, /v/; 3) /k/, /g/ – 3) /k/, /g/, /ŋ/, /m/; 4) /w/, /w/, /r/ – 4) /ʃ/, /ʒ/, /dʒ/, /tʃ/; 5) /ʃ/, /t/, /n/, /l/, /s/, /z/, /dʒ/, /j/, /h/ – 5) /t/, /d/, /n/, /θ/, /ð/, /z/, /s/ (Fisher 1968, cit. iš Engström 2003, 9). Taigi terminas *vizema* gali būti apibrėžiamas kaip bet kurio kalbos garso vizualinė raiška, tačiau tarp vizemų ir fonemų nėra tiesioginės atitikties. Dažnai kelios fonemos atitinka vieną vizemą. Kitaip tariant, vizema yra grupė fonemų, kurių vizualinė raiška yra vienoda. Bet kurios kalbos fonemos klasifikuojamos į vizemas, remiantis vizualine garsų artikuliacijos raiška. Dėl to toje pačioje grupėje esančias fonemas atskirti sunku, o skirtingose vizemose esančios fonemos pasižymi esminiais skirtumais (Bailly ir kt. 2012, 25).

Šis tyrimas paskatino tolesnį fonemų grupavimą į vizemas (Dodd 1987; Faruque ir kt. 2001; Hazen ir kt. 2004; Jintao ir kt. 2002; Allothmany 2009). Tradiciškai skiriami du fonemų grupavimo į vizemas būdai. Remiantis lingvistiniu būdu vertinami fonemų artikuliaciniai požymiai ir vizualinė raiška, o antrasis būdas – automatinis, naudojant

---

²⁵ Psicholingvistikoje vartojamas terminas, siejamas su asociatyvių atsakymų klase, kuriuos tyrimo dalyviai pateikia išgirdę žodį – *stimulą*, patenkantį į asociatyvių žodžių klasę.

²⁶ Terminas, apibrėžiantis garsus, kurių artikuliacija fonetinėje klasifikacijoje pagal garso sudarymo vietą sutampa (abilūpiniai, lūpiniai-dantiniai) (Crystal 2008, 231).

²⁷ Terminas, apibrėžiantis garsus, kurių artikuliacija fonetinėje klasifikacijoje pagal oro sudarymo būdą sutampa (sprogstamieji, pučiamieji) (Makkai 1972, 178).

duomenų bazę (Cappelletta ir Harte 2011, 2109). 2.2. lentelėje lyginamas bendras skirtingų autorių pateikiamas vizemų skaičius, varijuojantis nuo 11 iki 15 vizemų.

2.2. lentelė. **Fonemų ir vizemų skaičius**

Autorius	Fonemų skaičius	Balsių vizemos	Galutinis vizemų skaičius
E. Bozkurtas ir kt. (2007)	45	7	15
T. J. Hazenas ir kt. (2004)	52	5	14
J. Jeffers ir M. Barley (1971)	42	4	11
S. Lee ir D. Yook (2002)	39	7	13
P. Neti ir kt. (2000)	42	4	12

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Bozkurt ir kt. (2007), Hazen ir kt. (2004), Jeffers ir Barley (1971), Lee ir Yook (2002), Neti ir kt. (2000)

Eroglu Bozkurto (Eroglu Bozkurt) fonemų grupavimas laikytinas lingvistiniu, vizemų klasifikacija atlikta subjektyviai lyginant vizualinę fonemų raišką. 2.3. lentelėje pateikta E. Bozkurto fonemų ir vizemų atitiktis. Iš viso skiriama 15 vizemų, apimančių 45 fonemas, ir 1 papildoma pauzės vizema.

2.3. lentelė. **Fonemų ir vizemų atitiktis**²⁸

Vizemų klasė	Fonemų grupės	Pavyzdžiai
P	Pauzė	-
V2	ay, ah	bite, but
V3	ey, eh, ae	bait, bet, bat
V4	Er	bird
V5	ix, iy, ih, ax, axr, y	debit, beet, bit, about, butter, yacht
V6	uw, uh, w	boot, book, way
V7	ao, aa, oy, ow	bought, bott, boy, boat
V8	Aw	bout
V9	k, hh, k, ng	gay, hay, key, sing
V10	R	ray
V11	l, d, n, en, el, t	lay, day, noon, button, bottle, tea
V12	s, z	sea, zone
V13	ch, sh, jh, zh	choke, she, joke, assure
V14	th, dh	thin, then
V15	f, v	fin, van
V16	m, em, b, p	mom, bottom, bee, pea

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Bozkurt ir kt. (2007, 2)

Tačiau negalima teigti, kad vizemų skaičius priklauso tik nuo analizuojamų fonemų skaičiaus, įtakos gali turėti ir tokie šalutiniai veiksniai kaip kalba, kalbėtojas, apšvietimas ar foneminis kontekstas. Kuo geresnės stebėjimo sąlygos, tuo didesnis vizemų skaičius. Šia prasme vizemos laikytinos nepastoviais junginiais, tačiau dažniausiai skiriamos anglų kalbos vizemos yra šios: /p, b, m/, /f, v/, /w, r/, /θ, ð/ ir /tʃ, dʒ, ʃ, ʒ/ (Blazek ir kt., 1985, cit. iš Engström 2003, 10).

²⁸ Kompiuterinėje grafikoje naudojamų vizemų klasifikacijoje dažnai fonemos nėra žymimos taikant tarptautinės fonetinės asociacijos ženklus.

Žodžiai, sudaryti iš tai pačiai vizemai priskiriamų fonemų, vadinami *homofeniškais*. Atitinkamai terminas *homofena*²⁹ (angl. *homophene*) apibrėžiamas kaip žodis, kurio artikuliacijos vizualinė raiška atitinka kitų žodžių artikuliacijos vizualinę raišką. Pvz., fonemos /p/, /b/, /m/ priklauso tai pačiai vizemai, todėl (*bat*) /bæt/, (*mat*) /mæt/, (*pat*) /pæt/ laikytini *homofenomis* (Crystal 2008, 231). Homofenos sudaro apie 50–60 % anglų kalbos žodyno (Nitchie 1916; Berger 1972), todėl, manytina, vertėjas, versdamas verbalinį tekstą dubliavimo tikslais, turi didelę galimybę homofenišką originalo kalbos atitikmenį vertimo kalboje keisti homofenišku vertimo kalbos variantu, kurį sudaro homorganiniai garsai.

Būtina pažymėti, kad kompiuterinės grafikos tikslais vizemos tiriamos kaip statiški arba kaip dinamiški vienetai. Statiškosios vizemos suvokiamos kaip statiškų burnos kontūrų, atstovaujančių kontrastuojančių fonemų grupėms, sistema. Dinamiškosios vizemos suprantamos kaip dinamiški vizualūs šnekos gestai, kuriuos sukuria matomų kalbos padargų judėjimas per tam tikrą laiką (Taylor ir kt. 2015).

Pastaruoju atveju svarbą įgyja koartikuliacinis kontekstas. Lingvistikoje šnekos koartikuliacija reiškia, kad fonemos nėra tariamos kaip atskirų garsų seka, o tai, kad bet kurios fonemos tartis yra veikiama šalimais tariamų fonemų (Trask 2004). Analogiškai galima apibrėžti ir vizualiąją šnekos koartikuliaciją, kuri komplikuoja žymėjimą tarp akustinių šnekos signalų (fonemų) ir vizualiųjų šnekos judesių (gestų) dar ir dėl tos priežasties, kad fonemos nėra vienodai jautrios savo foneminiam kontekstui, vienos fonemos (ir jų vizemos) yra lengvai paveikiamos kaimyninių fonemų (ir vizemų), o kitos – ne.

Verbalinio teksto vertimas dubliuojant, remiantis vizemų kontūrais, būtų nemaža paspartis dubliavimui. Tačiau šiuo atveju pakaktų išskirti statiškąsias bendras originalo ir vertimo kalboms vizemas, kadangi vertėjui remtis dinamiškosiomis vizemomis bei koartikuliacijos principu vargu ar pavyktų. Be to, nors esamos vizemų klasifikacijos būtinos grafinei šnekos animacijai, jų pritaikymas dubliavimo tikslais pernelyg sudėtingas, kruopštus ir didelių laiko sąnaudų reikalaujantis procesas. Per didelis vizemų skaičius sumažintų vertėjo galimybes efektyviau perteikti denotacinę teksto reikšmę. Dėl to šiame tyrime, remiantis anglų ir lietuvių kalbų fonemų artikuliaciniais požymiais ir vizualine raiška, siekiama nustatyti anglų ir lietuvių kalbų bazines vizemas kaip pagrindą lūpų sinchronijai nevertinant šalutinių dubliavimo veiksmių.

---

²⁹ Plg. *morfema*, *fonema*, *vizema*. Visi homofonai yra homofenos, tačiau ne visos homofenos yra homofonai.

3. TARPTAUTINĖS FONETINĖS ABĖCĖLĖS (TFA) PRITAIKYMAS LIETUVIŲ KALBOS TRANSKRIPCIJAI

Ortografijoje tos pačios raidės gali atitikti skirtingus garsus arba skirtingos raidžių kombinacijos – tą patį garsą, pvz., raidė <y> angliškuose žodžiuose (*sky*) /skaɪ/ ir (*syrup*) /'sɪrəp/ arba raidžių kombinacija <ee> angliškuose žodžiuose (*meet*) /mi:t/ ir (*meat*) /mi:t/, o fonetinis ženklas visada žymi tą patį garsą, kaip ir garsas žymimas tuo pačiu fonetiniu ženklu. „Kadangi garsų ir raidžių santykis nėra visai tiesioginis, norint perteikti tikresnį žodžių tarimo bei fonologinės sudėties vaizdą, naudojamos specialia fonetine arba fonologine transkripcija“ (Girdenis 2005, 20). Transkripcija – tai kalbos garsų perraša pasitelkiant fonetinę abėcėlę, sudarytą iš fonetinių ženklų. Kalba gali būti transkribuojama fonetiškai skirtingais tikslumo ir detalumo lygiais ir pagal tai išskiriamos dvi transkripcijos rūšys: fonetinė ir fonologinė.

Fonetinėje transkripcijoje žymimi detalūs ir patys smulkiausi garsų skirtumai ir naudojamos įvairios fonetinės abėcėlės priemonės, t. y. fonetiniai ženklai, diakritikai, supersegmentai ir t. t. Fonetinėje transkripcijoje perrašoma individuali kalbos vartosena, ir ji pateikiama laužtiniuose skliaustuose [ ]. Fonetinė transkripcija kitaip vadinama *siaurąja transkripcija* (angl. *narrow transcription*).

Fonologinėje transkripcijoje naudojami fonetinėje abėcėlėje esantys fonemų ženklai, ir ji pateikiama įstrižiniuose skliaustuose / /. Fonemų ženklų išraišką formuoja „kalbos garsų savybės, kurios leidžia atskirti vienus turinio elementus nuo kitų“ (Girdenis 2003, 31). Fonologine transkripcija perrašoma ideali kalbinės bendruomenės kalba, dažniausiai naudojama tarties žodynuose ir vadinama *placiąja transkripcija* (angl. *broad transcription*) (McArthur 1998).

Disertacijoje empirinė pavyzdžių analizė atliekama fonologiškai, t. y. taikoma fonologinė transkripcija. Tačiau atsiradęs poreikis sistemingai palyginti dviejų kalbų fonemas reikalauja naudoti bendrą fonetinių ženklų sistemą. Tradiciškai anglų kalba transkribuojama pasitelkiant Tarptautinę fonetinę abėcėlę (TFA), kuri Lietuvoje nenaudojama. Lietuvoje įsigalėjusi Kopenhagos fonetinė transkripcija, kurią po

1925 metais Kopenhagoje įvykusios konferencijos³⁰ tarpukario Lietuvoje pritaikė Jurgis Gerulis, iki šiol laikomas transkripcijos pradininku Lietuvoje. Vienintelis bandymas surasti Kopenhagos fonetinės transkripcijos ir TFA fonetinių ženklų atitikmenis apsiriboja A. Girdenio „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ pateikta abėcėle (2005, 17–19). Dėl šių priežasčių, remiantis naujausia TFA redakcija, atlikta sisteminga lietuvių kalbos ir TFA garsynų analizė ir pateikti TFA fonetiniai atitikmenys lietuvių kalbos garsams žymėti.

Atliekant lietuvių kalbos ir TFA garsynų analizę fonemas atitinkantys fonetiniai ženklai pagal fonologinės transkripcijos reikalavimus pateikti įstrižiniuose skliaustuose. Darbe laikomasi foneminio principo ir atsiribojama nuo alofonine laikomos fonetinės transkripcijos. Įstrižiniuose skliaustuose pateikiami fonetinius ženklus iliustruojantys pavyzdžiai, tačiau fonetiniai ženklai (diakritikai, supersegmentai), nežymintys fonemų, pateikiami laužtiniuose skliaustuose. Raidės sistemingai pateikiamos nelygybės < > ženkluose, o ortografinė pavyzdžių forma – pasviruoju šriftu ir lenktiniuose skliaustuose (IPA 1999/2007, 28).

3.1. Tarptautinė fonetinė abėcėlė (TFA)

Ši fonetinio žymėjimo sistema laikytina plačiausiai kalbos transkripcijai taikoma sistema pasaulyje (Crystal 2008, 251). Ji sukurta praktiniais lingvistiniais tikslais. Naudojantis TFA ženklais perrašoma fonetinė ar fonologinė kalbų struktūra, suteikianti besimokantiesiems kalbų informacijos apie užsienio kalbos žodžio transkripciją ir tokiu būdu lavinanti užsienio kalbos tarimo įgūdžius. Kitas svarbus tikslas – lotynų kalbos ortografinio pagrindo formavimas tose kalbose, kurios užrašomos naudojantis kitomis

---

³⁰ Šią konferenciją sušaukė danų fonetikas Ottas Jespersenas, Tarptautinėje fonetikos asociacijoje 1886 metais inicijavęs bendros fonetinės abėcėlės sukūrimo idėją. Tačiau tuo metu daugumos narių pritarimo nesulaukė, o asociacija toliau veikė kaip forumas (IPA 1999/2007, 194). Beveik po trisdešimties metų specialiai Kopenhagoje sušauktoje konferencijoje fonetikai, atstovaujantys skirtingoms kalbų grupėms, siekė sukurti bendros fonetikos abėcėlės normas, o jų pateikti pasiūlymai publikuoti leidinyje „Fonetinė transkripcija ir transliteracija“ (angl. *Phonetic Transcription and Transliteration*) (1926). Šioje konferencijoje griežtai atsisakyta tolesnės ikoninės abėcėlės ir pritarta fonemomis grindžiamos *plačiosios transkripcijos* (angl. *broad transcription*) sąvokai. Buvo priimti kai kurie pataisymai, tačiau ši konferencija TFA istorijoje laikytina viena kontraversiškesnių ir nedaugelis joje priimtų sprendimų įtraukti į tolesnes TFA redakcijas (IPA 1999/2007, 197). Dėl to galima teigti, kad Lietuvoje plačiai naudojamos tradicinės lietuvių transkripcijos pagrindai taip pat remiasi viena iš Tarptautinės fonetinės abėcėlės versijų, nors po 1925 metų vystėsi savarankiškai.

sistemomis, arba tose kalbose, kurios anksčiau nebuvo užrašytos. Taip pat TFA tampa svarbi akustinių šnekos požymių analizei. Šiandieninės TFA ženklai žymi visus garsus, esančius egzistuojančiose žmonių kalbose. TFA pagrindas – lotynų kalbos abėcėlė, tačiau joje naudojami ir nelotyniškos kilmės ženklai.

Greta TFA funkcionavo ir funkcionuoja kitos garsų rašymo sistemos, pvz.: Johno Wilkinso (John Wilkins) ikonų su liežuvio padėtimi sistema (1668), Alexandero Melville'o Bello (Alexander Melville Bell) „Regima kalba“ (angl. *Visible Speech*) (1867), Henrio Sweeto (Henry Sweet) „Organinė abėcėlė“ (angl. *Organic Alphabet*) (1877), Johano Lundello (Johan Lundell) „Švedų dialektų abėcėlė“ (angl. *Swedish Dialect Alphabet*) (1878) ar Otto Jesperseno (Otto Jespersen) „Danų dialektų abėcėlė“ (angl. *Danish Dialect Alphabet*) (1890) (IPA 1999/2007, 197). Viena iš galimų priežasčių, kodėl TFA populiarumui pasaulyje neprilygsta nė viena kita garsų žymėjimo sistema – siekis nuolat atsinaujinti ir atitikti kuo įvairesnių kalbų garsų žymėjimo poreikius.

Nors iki šių dienų Lietuvoje paplitusi ir tobulinama Kopenhagos fonetinė sistema, keltinas klausimas, ar nevertėtų ir lietuvių kalbininkams pradėti naudotis TFA ir taip prisidėti prie jos tolimesnio tobulinimo, atsižvelgiant į lietuvių kalbos poreikius. Kadangi TFA atsiradimą inicijavo Vakarų Europos mokslininkai, ji labiausiai atspindi šių šalių kalbų poreikius, tačiau Tarptautinės fonetikos asociacijos sukurta procedūra skatina skirtingų šalių mokslininkus teikti pasiūlymus ir reikalui esant pildyti sistemą naujais ženklais, kadangi idealiai TFA negali atitikti nė vienos kalbos poreikių. Be to, vienas iš asociacijos tikslų – skatinti, kad kuo daugiau mokslininkų visame pasaulyje naudotųsi šia sistema. Standartizuotos fonetinės abėcėlės naudojimas leistų kokybiškai, o svarbiausia, visiems suprantamai atspindėti lietuvių kalbos tarmės tekstą; tikėtina, jog lietuvių kalbininkams atsirastų daugiau galimybių publikuoti prestižiniuose užsienio žurnaluose, o tai, savo ruožtu, padėtų lengviau skleisti mokslo žinias ir jų pasisemti pasauliniu mastu.

Tarptautinės fonetikos asociacijos pradžia – 1886 m. įkurta Fonetikos mokytojų asociacija (pranc. *Dhi Fonètik Tîcerz' Asóciécon*), siekianti populiarinti fonetikos mokslą ir skatinti praktinį šios mokslo šakos pritaikymą. Asociacijos gyvavimo pradžioje grupė prancūzų ir anglų kalbos mokytojų, kuriems vadovavo Paulas Passy (Paul Passy), susibūrė siekdami padėti Prancūzijos mokiniams mokytis anglų kalbos – ir taip tobulino

užsienio kalbos tarimo įgūdžių mokymo metodą. Netrukus prie šios iniciatyvos prisijungė ir kiti Europos fonetikai, tokie kaip H. Sweetas, O. Jespersenas, A. M. Bellas, Maxsas Mühleris (Max Mühler), Arčibaldas Henris Sayce'as (Archibald Henry Sayce) ir Eduardas Sieversas (Eduard Sievers) (Monroy-Casas 2011, 17). Asociacijos veiklą pradėjo vienuolika bendraminčių, tačiau narių skaičius, taip pat asociacijos įtaka švietimo įstaigoms sparčiai augo ir 1914 metais narių skaičius siekė 1751 narį iš 40-ties šalių. Asociacijos pavadinimas vis keitėsi, kol galiausiai 1897 metais asociacija tapo tarptautine (pranc. *L'Association Phonétique Internationale, API*) (IPA 1999/2007). Po ilgo tylos laikotarpio pokyčiai tęsėsi, pagrindinė asociacijos kalba iš prancūzų pavirto į anglų ir 1969 metais asociacija imta vadinti *International Phonetic Association (IPA)*. Asociacijos sekretoriatas persikėlė į Londono universitetinio koledžo Fonetikos katedrą, vėliau į Lidso universiteto Lingvistikos ir fonetikos katedrą, Viktorijos universitetą Kanadoje, Trejybės koledžą Dubline ir t. t. (Monroy-Casas 2011, 18).

Nuo pat įkūrimo asociacija siekė sukurti ženklus, patogius naudoti, pakankamai išsamius ir reprezentuojančius skirtingus egzistuojančiose pasaulio kalbose esančius garsus. Dėl praktinio pritaikymo mokykloje ženklai turėjo būti kuo paprastesni, be to, dauguma asociacijos narių buvo Vakarų Europos atstovai, tad TFA sistemos pagrindu pasirinkta lotynų abėcėlė. Po pirmųjų nesėkmingų pastangų įvesti bendrą tarptautinę abėcėlę, remiantis 1847 metais publikuota Jameso Pitmano (James Pitman) ir Alexandero Johno Elliso (Alexander John Ellis) abėcėle sukurta *Tarptautinė fonetikos abėcėlė* (angl. *International Phonetic Alphabet, IPA*) (IPA 1999/2007, 196). TFA žymėjimo sistema grindžiama šiomis teorinėmis prielaidomis:

- kai kurie sakininės kalbos aspektai yra lingvistiškai svarbūs, o kai kurie – ne, pvz., balso tembras;
- sakininė kalba gali būti iš dalies perrašoma per atskirų garsų arba segmentų seką;
- sakininės kalbos segmentai skirstomi į dvi stambias kategorijas – priebalsius ir balsius;
- balsiai ir priebalsiai fonetiškai apibūdinami atsižvelgiant į artikuliacinius ir akustinius požymius;

- nepriklausomai nuo segmentų turi būti žymimi daugelis supersegmentinių kalbos aspektų, pvz., kirtis, tonas (IPA 1999/2007, 3–4).

TFA kūrimo pradžioje fonetiniai ženklai skirtingose kalbose žymėjo skirtingus garsų artikuliacinius požymius, pvz., <c> atitiko garsą /ʃ/ angl. (*sheep*) /ʃi:p/, o <x> atitiko garsą /ʃ/ pranc. (*chat*) /ʃa/ (IPA 1999/2007, 196). Tačiau ilgainiui tokia sistema ėmė netenkinti, ir 1888 metais asociacijos taryba priėmė visoms kalboms bendrą abėcėlę. Tačiau laikui bėgant, fonetika, kaip ir bet kuris kitas mokslas, kito, atsirado naujų faktų, naujų teorijų ir naujų senų problemų sprendimo būdų. Tad natūralu, kad abėcėlė turėjo būti modifikuojama atsižvelgiant į atsiradusias naujoves. 1989 metais Kylyje vykusio susirinkimo nariai patvirtino redaguotą abėcėlę – XIX a. pab. abėcėlės pratęsimą. 1999 metais ji publikuota „Tarptautinės fonetikos asociacijos vadovėlyje. Tarptautinės fonetikos asociacijos naudojimo vadovas“ (angl. *The Handbook of the International Phonetic Association. A Guide to the Use of the International Phonetic Association*). Kai kurie asociacijos gyvavimo laikotarpiu išdėstyti principai šiame leidinyje nebeteko aktualumo, tačiau dauguma jų modifikuoti ir papildyti išliko svarbūs ir remiantis jais iki šių dienų atliekamos vėlesnės TFA redakcijos (Monroy-Casas 2011, 18).

Pasak P. Passy, svarbiausiu teoriniu TFA sistemos principu ir auksine asociacijos taisykle laikytinas *foneminis principas* (angl. *Phonemic Principle*), nurodantis, kad kiekvieną garsą, kurį keičiant kitu garsu kinta žodžio reikšmė, turi atitikti skirtingas ženklas (IPA 1999/2007, 27). Kitaip tariant, skirtingas tos pačios kalbos fonemas turi atitikti skirtingi ženklai ir, jeigu įmanoma, nenaudojant jokių papildomų diakritikų (TFA 1999/2007, 159). Fonema yra „mažiausias linijinis kalbos sistemos išraiškos plano elementas“ (Girdenis 2003, 51). Alofoninė garso variacija negali būti žymima skirtinga fonema ir negali būti apibrėžiama kaip *skirtingas garsas* (angl. *distinctive sound*), kadangi neatlieka skiriamosios funkcijos, pvz.: nors fonemos /k/ realizacija anglų kalboje prieš priešakinės eilės balsį /i:/ skiriasi nuo realizacijos prieš užpakalinės eilės balsį /ɔ:/ (nes ją produkuojant liežuvis pasislenka arčiau gomurio vidurio, pvz., angl. (*key*) /ki:/ ir (*caw*) /kɔ:/), ji negali būti žymima skirtingu ženklu, kadangi šiuo anglų kalbos atveju fonema /k/ skiriamosios funkcijos neatlieka ir laikytina alofonine variacija. Pravartu žinoti, kad kartais, kaip ir minėtu atveju, tokią variaciją prieš priešakinės eilės

balsį /i/ sąlygoja greta esantys garsai. O lietuvių kalboje fonema /k/ atlieka skiriamąją funkciją ir laikoma savarankiška fonema, dėl to palatalizuotas jos variantas žymimas atskiru fonetiniu ženklu /c/, kuris parodo, kad produkuojant šį garsą liežuvis pasislenka vidurinės liežuvio dalies link, pvz., (*kurti*) /'ku·rʲtʲi/ ir (*kiurti*) /'cu·rʲtʲi/.

Taip pat skirtingais ženklais negali būti žymimos tos pačios skirtingų kalbų fonemos. Foneminė analizė atliekama visose kalbose, tačiau fonemų skaičius gali varijuoti nuo daugiau kaip dešimties iki arti šimto. Paprastai TFA fonetinį (fonemos) ženklą žymi viena raidė, tačiau kartais naudojamos kelios raidės vienam fonetiniam (fonemos) ženklui pažymėti, pvz., ir lietuvių, ir anglų kalbose dviem raidėmis žymimi sudėtiniai garsai – afrikatos /tʃ/ žodžiuose angl. (*change*) /tʃeɪndʒ/ arba /tʃ/ liet. (*česnakas*) /tʃɛ̃sˈnɑːkɛs/. [ʃ] (lankelis) pažymi, kad fonetinis ženklas yra fonologinis vienetas, pvz., /tʃ/. Tačiau TFA yra ne tik fonologinė kalbos perraša, joje pateikta ir ženklų detalesniam kalbos vaizdui atkurti.

Antruoju principu teigiama, kad TFA ženklais siekiama „pažymėti visus galimus pasaulio kalbų garsus“ atsižvelgiant į garso produkavimą apibrėžiančius fonetinius požymius (IPA 1999/2007, 159).

Trečiuoju principu, įsigalėjusiu nuo asociacijos įkūrimo pradžios, teigiama, kad žymint garsus TFA ženklais reikia stengtis naudoti tik lotynų kalbos abėcėlės raides (IPA 1999/2007, 159). Tačiau kita vertus, naujojoje redakcijoje sakoma, kad reikalui esant galima pasitelkti ir ženklus, pasiskolintus iš kitų kalbų arba ženklų sistemų (TFA, 1999/2007, 159). Nors įgyvendinant šią rekomendaciją pradėti naudoti graikų kalbos ir kirilicos ženklai, vis dėlto tokie atvejai yra vienetiniai ir dažniausiai pasitaikantys tarp balsių, juolab kad asociacija visada pirmenybę teikė diakritikams, o ne naujų egzotinių raidžių panaudojimui kuriant fonetinius TFA ženklus (Monroy-Casas 2011, 20). Toks asociacijos sprendimas prieštaravo 1888 metų redakcijos principui vengti diakritinių ženklų naudojimo dėl tos priežasties, kad juos sunku sekti akimis ir sudėtinga užrašyti (IPA 1999/2007, 196). Nepaisant šios rekomendacijos diakritiniai ženklai labai išpopuliarėjo, kadangi kalbų, naudojančių TFA, skaičius augo, ir daugelio jų fonologinė struktūra neatitiko visuotinio Europos kalbų modelio. Dėl to 1989 metų konvencijoje diakritikų naudojimą apibrėžiantis principas papildytas keletu pastabų, teigiančių, jog diakritiniai ženklai gali būti naudojami tik tuo atveju, jeigu reikia pažymėti: a) garso ilgį,

kirtį ir aukštį, b) detalius garso niuansus arba c) siekiant išvengti būtinybės kurti naują ženklą. Taikant TFA sistemą lietuvių kalbos garsynui, papildomai naudojamas diakritinis ženklas [̥] padeda išvengti būtinybės kurti naują fonetinį ženklą priebalsių palatalizacijai žymėti, pvz., liet. (*skraistė*) /¹̥skre̥j̥·s̥t̥e:/ ir (*siauras*) /¹̥s̥e̥ŋ̥·re̥s/.

Paskutiniu penktuoju principu teigiama, kad pasirinktas fonetinis ženklas turi būti ne tik tiksli fonetinė garso perraša, bet ir derėti tipografiniu³¹ požiūriu, t. y. simboliai, pasiskolinti iš kitų abėcėlių, turi būti suderinti su lotynų abėcėlės raidėmis, pvz., kadangi graikų abėcėlės raidė β (beta) dėl savo pasvirumo vizualiai nederėjo su kitais TFA simboliais, nutarta ją pakeisti į β̣. Kaip rodo šis pavyzdys, TFA rekomenduoja nenaudoti pasvirojo šrifto kuriant TFA simbolius (IPA 1999/2007, 159). Galiausiai asociacija rekomenduoja fonetinę transkripciją pateikti laužtiniuose skliaustuose, o foneminę – įstrižiniuose (IPA 1999/2007, 160).

3.2. TFA priebalsių klasifikacijos analizė

Kuriant TFA fonetinių ženklų sistemą remtasi artikuliaciniais ir akustiniais garso produkavimo požymiais. Be balsius ir priebalsius žyminčių foneminių ženklų atliktas TFA sistemos diakritikų ir supersegmentų tyrimas.

TFA priebalsių klasifikacijoje daugiausia atsižvelgta į artikuliacinius požymius – oro skverbimosi būdą ir artikuliacijos vietą, tačiau (priklausomai nuo požiūrio) įvertintas ir akustinis priebalsio požymis – balsingumo (sonoringumo) laipsnis arba artikuliacinis priebalsio požymis – balso stygų veikla. TFA priebalsių lentelė (žr. 3.1. lentelę) nėra tik fonetinių ženklų sąrašas, o priebalsių klasifikacijos sistema, nurodanti, kokia turi būti garso artikuliacijoje dalyvaujančių kalbos padargų padėties ženklo išraiška arba kaip gali būti apibrėžiamas vienas ar kitas fonetinis simbolis, pvz., fonetinis ženklas [u̥] žymi gomurio užpakalinį sklandųjį garsą. TFA fonetinis ženklas žymi kelių fonetinių požymių derinį, dėl to visi priebalsiai yra trijų požymių derinys, pvz., garsas [d] yra skardusis, dantinis arba alveolinis, srogstamasis (IPA 1999/2007, 166); garsas [p] – duslusis, abilūpinis, sprogstamasis (IPA 1999/2007, 169).

---

³¹ Tipografija – poligrafijos įmonė (spaustuvė), kurioje spausdinama iškiliaispaude (Vaitkevičiūtė 2004, 1052).

3.1. lentelė. TFA priebalsių lentelė

	Abilūpiniai (bilabialiniai)	Lūpiniai dantiniai (labiodentaliniai)	Dantiniai	Alveoliniai	Poalveoliniai	Retrofleksiniai	Gomurio viduriniai (palataliniai)	Gomurio užpakaliniai (veliariniai)	Liežuvėlio (uvuliariniai)	Rykliniai (faringaliniai)	Glotaliniai
Sprogstamieji	p b			t d		ʈ ɖ	c ɟ	k ɡ	q ɢ		ʔ
Nosiniai	m	ɱ		n		ɳ	ɲ	ŋ	ɴ		
Vibrantai (virpamieji)	ʋ			r					ʀ		
Taukštelėjimas (pliaukštelėjimas)				ɾ		ɽ					
Pučiamieji	ɸ β	f v	θ ð	s z	ʃ ʒ	ɬ ɮ	ç ʝ	x ɣ	χ ʁ	ħ ʕ	h
Šoniniai pučiamieji				ɸ ɸ̥							
Sklandieji (aprosimantai)		ʋ		ɹ		ɻ	j	ɥ			
Šoniniai sklandieji (aprosimantai)				l		ɭ	ʎ	ʟ			

Šaltinis: sudaryta autorės pagal „Tarptautinės fonetikos asociacijos vadovėlis. Tarptautinės fonetikos asociacijos naudojimo vadovas“ (IPA1999/2007, 202)

TFA priebalsių lentelė sudaryta remiantis artikuliacijos vietos ir oro skverbimosi būdo požymiais. Viršutinėje horizontalioje lentelės eilutėje esantys terminai iš kairės į dešinę, pradedant abilūpiniais ir baigiant glotaliniais priebalsiais (artikuluojamais balso klostėse / stygose), žymi vieną iš artikuliacijos vietos požymių. Pirmieji terminai, abilūpiniai ir lūpiniai dantiniai, nurodo pasyvųjį (viršutinė lūpa, dantys) ir aktyvųjį (apatinė lūpa) kalbos padargus, dalyvaujančius artikuliuojant garsą. Visi likusieji terminai žymi pasyvųjį kalbos padargą, pvz., alveolinis ar gomurio vidurinis. Traktuojama, kad aktyvusis kalbos padargas esti prieš nurodytą pasyvųjį kalbos padargą. Pagal pasyvųjį kalbos padargą alveoliniai priebalsiai yra liežuvio priešakiniai ir artikuliuojami liežuvio galiuku. Išimtį sudaro retrofleksiniai garsai, kuriuos produkuojant liežuvis iš savo normalios pozicijos užriečiamas už alveolių. Dantiniai, alveoliniai ir poalveoliniai priebalsiai žymimi vienu fonetiniu ženklu, priebalsių lentelėje šie liežuvio priešakiniai priebalsiai į atskiras grafas neišskiriami. Pučiamieji priebalsiai žymimi skirtingais fonetiniais ženklais /θ ð/, /s z/, /ʃ ʒ/. Norint šiuos fonetinius ženklus diferencijuoti, galima pasitelkti vieną iš diakritikų, pvz., žymint lietuvių kalbos liežuvio priešakinį, pučiamąjį, dantinį, nepalatalizuotą /s̺/.

Lentelės kairėje esantys terminai, pradedant sprogstamaisiais ir baigiant šoniniais sklandžiaisiais, žymi terminus, klasifikuojamus pagal oro skverbimosi būdą priklausomai nuo burnoje esančio susiaurėjimo. Tariant pučiamuosius priebalsius tam tikroje burnos vietoje susidaro susiaurėjimas, arba plyšys, pro kurį oras vienodai išpučiamas, pvz., /s/ angl. (*sigh*) /saɪ/. Kita vertus, šioje klasifikacijoje atsižvelgiama ir į minkštojo gomurio padėtį. Tariant nosinius priebalsius „oras, atėjęs į burną, sutinka akliną uždaramą, bet randa laisvą šalutinį kelią – pro nosį. Mat tariant nosinius priebalsius, minkštasis gomurys nusileidžia, atsitraukia nuo ryklės užpakalinės sienelės ir oras gali laisvai, sklandžiai išeiti pro nosį“ (Pakerys 2003, 72).

Kitas svarbus priebalsių artikuliacijos požymis, tiesiogiai neatsispindintis TFA priebalsių klasifikacijoje, yra duslumo ir skardumo koreliacija. Artikuliuojant skardžiuosius priebalsius juntamas suartėjusių balso stygų virpinimas, o artikuliuojant dusliuosius priebalsius balso stygos nevirpinamos, kadangi juos tariant balso stygos būna prasiskleidusios ir oras jų nevirpina. Dalis priebalsių TFA klasifikacijoje pateikiami poromis. Kairėje esantis priebalsis yra duslusis, o dešinėje – skardusis, pvz., duslusis /p/ ir skardusis /b/.

Ne visi TFA priebalsių lentelės langeliai yra užpildyti fonetiniais ženklais. Tušti langeliai yra trejopo pobūdžio. Tušti pilki langeliai reiškia, kad šioje pozicijoje garso negali būti, kadangi toks artikuliacijos vietą ir oro skverbimosi būdą žyminčių požymių derinys negalimas. Tušti balti langeliai reiškia, kad toks garsas (pvz., gomurio užpakalinis šoninis pučiamasis) iš esmės yra įmanomas, tačiau kol kas nėra identifikuotas, pvz., gomurio užpakalinis šoninis sklandusis įtrauktas į TFA priebalsių lentelę ir pažymėtas fonetiniu simboliu /L/ tik 1970-aisiais, išstudijavus Papua Naujosios Gvinėjos kalbą – Kanite (IPA 1999/2007, 9). Kiti tušti balti langeliai gali būti pildomi kituose langeliuose esančiais fonetiniais ženklais, tačiau su nedideliu kokybės skirtumu, kurį galima žymėti papildomu ženklu, pvz., /β/ skardusis abilūpinis pučiamasis reikalui esant gali užimti skardžiojo abilūpinio sklandžiojo poziciją (IPA 1999/2007, 9).

Pagrindinėje TFA priebalsių lentelėje esantys ženklai artikuliuojami naudojant išeinantį iš plaučių orą ir vadinami *pulmoniniais priebalsiais* (angl. *pulmonic consonants*), tačiau kitose kalbose priebalsiai artikuliuojami orui įeinant į plaučius. Šiuos

garsus žymintys garsai pateikti atskiroje lentelėje, tačiau kadangi šie priebalsiai nėra susiję su darbe nagrinėjamomis kalbomis, detaliau didertacijoje neanalizuojami.

Kai kurie fonetiniai ženklai pateikiami atskirame sąrašė „Kiti ženklai“ (angl. *Other Symbols*), sudarytame iš 10-ties ženklų, kadangi kai kuriuos priebalsius sudėtinga priskirti vienai konkrečiai kategorijai TFA priebalsių lentelėje, klasifikuojamoje pagal oro skverbimosi būdą ir artikuliacijos vietą, arba tokie priebalsiai labai reti. Dėl patogumo asociacija nusprendė TFA priebalsių lentelės nekeisti ir kai kuriuos ženklus pateikti atskirame sąrašė, pvz., antgerkliniai (angl. *epiglottals*) arba alveoliniai gomuriniai (angl. *alveolo-palatals*) priebalsiai, arba kadangi priebalsis /w/ artikuluojamas dviejose vietose, t. y. lūpomis ir užpakalinėje gomurio dalyje, siekiant išvengti dviprasmybės nuspręsta jį įtraukti į sąrašą „Kiti ženklai“.

3.3. Supersegmentai ir diakritikai

Priešingai žodžiams, skiemenims ir fonemoms, kurie yra linijiniai elementai, atliekantys distinktyvią funkciją ir skiriantys stambesnius elementus, kalboje esti elementų, kurie neatlieka tokios funkcijos ir vadinami nelinijiniais (simultaniniais) elementais – priegaidės (tonai), kirtis, intonacijos ir skiemenų akcentai. Šie elementai sudaro „supersegmentinių elementų klasę“ (angl. *suprasegmental*) ir pateikiami atskiroje TFA lentelėje (Girdenis 2003, 50). „Jie apima stambesnius kalbos vienetus: žodžius, skiemenis, frazes, ant jų yra tarsi uždedami, užklojami“ (Pakerys 2003, 10). Laikyta, kad nuo pat TFA principų formavimo pradžios supersegmentams buvo skiriama mažai dėmesio (Monroy-Casas 2011, 28). Asociacija TFA supersegmentų sąrašą papildė, ir 1999–2007 metų redakcijoje jis apima 23 ženklus: 9 ženklai žymi kirtį ir ritmą, 7 apima tono aukščius, o likę 7 – balso aukščio pasikeitimą.

„Diakritikai yra nedideli raidės formos ženklai, kartu su balsių arba priebalsių garsus žyminčiais fonetiniais ženklais keičiantys arba detalizuojantys jų reikšmę“ (IPA 1999/2007, 15). Iš viso diakritikų sąrašė yra 54 ženklai, parodantys vieną iš garso artikuliacinių ir akustinių požymių, o kartu su balsių arba priebalsių garsus žyminčiais fonetiniais ženklais jie sudaro vieną sudėtinį fonetinį ženklą, pvz.: diakritinis ženklas [.] žymi liežuvio užpakalinio, gomurio vidurinio [k] duslumą, [ˌ] – liežuvio užpakalinio, gomurio užpakalinio [g] skardumą, o [ʰ] – priebalsio aspiraciją, dažniausiai pasitaikančią tarp dusliojo sprogstamojo ir balsio (pvz., angl. (*tie*) [tʰaɪ]). Kai kurie

diakritikai žymimi virš fonetinio ženklų arba jo apačioje atsižvelgiant į patogumą, pvz., [.] arba [°]. Dantinis diakritikas [˗] modifikuoja priebalsius, kurie TFA schemoje priskirti alveoliniams ir tokiu būdu pažymi, kad priebalsiai yra dantiniai. Kaip jau minėta anksčiau, tarp dantinių, alveolinių ir poalveolinių priebalsių TFA priebalsių lentelėje nėra aiškių ribų, ir visi jie, išskyrus pučiamuosius, žymimi tais pačiais fonetiniais ženklais, tačiau, jeigu reikia, diakritikais visus šiuos priebalsius galima diferencijuoti, pvz.: /n/ – alveolinis priebalsis, /n̥/ – dantinis, o /n̠/ poalveolinis (paskutiniame pavyzdyje diakritinis ženklas [˗] žymi liežuvio galiuko atitraukimą atgal už alveolių).

3.4. Lietuvių kalbos ir TFA priebalsius žyminčių fonetinių ženklų atitikmenys

Tradicinėje lietuvių kalbos priebalsių sistemos klasifikacijoje atsižvelgiama į artikuliacinius priebalsių garsinės sandaros nagrinėjimo aspektus. Akustiniai požymiai yra mažiau tyrinėti (Pakerys 2003, 76). TFA priebalsinės sistemos klasifikacija grindžiama artikuliaciniais ir (arba) akustiniu požymiu (oro skverbimosi būdu), artikuliacijos vieta, balso stygų veikla ir (arba) balsingumo (sonoringumo) laipsniu. Visais šiais požymiais remiamasi klasifikuojant lietuvių kalbos priebalsius, tačiau be paminėtų požymių atsiranda kitas svarbus priebalsių artikuliacijos požymis – palatališkumas. Lietuvių kalbos priebalsinėje sistemoje, sudarytoje iš 45 fonemų, išskiriamos 22 priebalsių poros remiantis kietumo ir minkštumo opozicija. Lyginant su kietais – nepalatalizuotais garsais, tariant minkštus – palatalizuotus garsus, liežuvio vidurinė dalis plačiai pakyla prie kietojo gomurio. Vienintelis lietuvių kalbos priebalsis /j/ neturi kietosios poros.

3.2., 3.3., 3.4. ir 3.5. lentelėse pateiktos priebalsius žyminčios raidės, tarptautinė ir tradicinė priebalsių transkripcijos, artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai, artikuliaciniai ir (arba) akustiniai lietuvių kalbos garsų požymiai ir pavyzdžiai su nagrinėjamų priebalsių rašytine bei transkribuota forma. Lietuvių kalbos garsyno analizė grindžiama Alekso Girdenio, Antano Pakerio ir Vytauto Vitkausko darbais. Pažymėtina, kad A. Pakerio garsų artikuliacijos apibrėžtys laikytinos išsamiausiomis dėl to aprašant garsus daugiausia remiamasi šio mokslininko įžvalgomis. Tarptautinės transkripcijos grafoje pateikiami autorės ir A. Girdenio siūlomi fonetinio ženklų variantai. Tradicinės transkripcijos grafoje – trijų teoretikų (A. Girdenio, A. Pakerio ir V. Vitkausko) tradicinės transkripcijos variantai. Tyrimas atskleidė, kad netgi tradicinėje

lietuvių kalbos transkripcijoje nėra bendro transkripcijos varianto – akivaizdūs skirtumai pastebimi pasirenkant fonetinius ženklus /č tš/, palatalizacijos ženklą /m̂ m'/ ir diakritikų palatalizacijai žymėti skaičių /t̂s' t's'/. Daugiausia skirtumų pastebėta afrikatų transkripcijoje. Manytina, kad šie skirtumai atsirado dėl skirtingo požiūrio į afrikatų formavimą. Pasak A. Girdenio (2005, 28), afrikatos yra ne fonemų junginiai, o savarankiškos fonemos, dėl to afrikatas mokslininkas žymi vienu palatalizacijos ženklu /t̂s'/. A. Pakerio transkripcijoje akcentuojami sudedamieji afrikatų elementai, dėl to palatalizacijos ženklas dedamas po kiekvieno afrikatos elemento /t's'/. V. Vitkausko variante pateikiamas fonetinis ženklas /c/, žymintis, pasak A. Pakerio, afrikatų neskaidumą (Pakerys 2003, 120).

3.2. lentelė. **Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos abilūpiniams priebalsiams**

Raidės ir jų junginiai	Tarptautinė transkripcija		Tradicinė transkripcija			Artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai	Artikuliaciniai ir (arba) lietuvių kalbos garsų požymiai (pagal A. Pakerį)	Pavyzdžiai lietuvių kalba	
	Sudaryta autorės (TFA)	A. Girdenio (DLKG)	A. Girdenio	A. Pakerio	V. Vitkausko			Rašyba	Transkripcija (TFA)
<i>B b</i>	b	b	b	b	b	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	bauda	bɛuˈɔ̃dɛ
	bʲ	bʲ	ḃ	bʰ	bʰ	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis; diakritikas: palatalizuotas (minkštas)	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	bėda	bʲɛːˈɔ̃dɛ
<i>M m</i>	m	m	m	m	m	skardusis, abilūpinis, sklandusis, (nosinis)	skardusis, abilūpinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	matininkas	ˈmāːtʲɪnʲɪŋkɛʃ

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005), Pakerys (2003) ir Vitkauskas (2001)

	m ^j	m ^j	m̂	m'	m'	skardusis, abilūpinis, sklandusis, (nosinis); diakritikas: palatalizuotas (minkštas)	skardusis, abilūpinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	mėlynė	m'e:'li:ŋ'e:
P p	p	p	p	p	p	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	protas	'pro:ɬɛʂ
	p ^j	p ^j	p̂	p'	p'	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis; diakritikas: palatalizuotas (minkštas)	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	pilotas	pɪ:'lɔɬɛʂ

Žymint lietuvių kalbos priebalsius TFA fonetiniais ženklais mažiausiai keblumų sukėlė uždarumos abilūpiniai (bilabialiniai) priebalsiai, kuriuos artikuliuojant susidaro uždaruma, apatinė ir viršutinė lūpos prisispaudžia ir oro srovė sustabdoma (žr. 3.2. lentelę). Pagal garso apibrėžtis lietuvių kalbos priebalsiai /p/, /b/, /m/ visiškai atitinka TFA sistemos garsus ir žymimi identiškais fonetiniais ženklais. Vienintelis skirtumas – palatalizuoti garsai, kurie į TFA priebalsių sistemą neįtraukti. Lietuvių kalbos priebalsių palatališkumo žymėjimui naudojamas TFA diakritikas [j]. Atitinkamai išskiriamos priebalsių poros pagal kietumo ir minkštumo opoziciją /p/–/p^j/, /b/–/b^j/, /m/–/m^j/.

3.3. lentelė. **Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos pučiamiesiems lūpiniams dantiniams priebalsiams**

Raidės ir jų junginiai	Tarptautinė transkripcija		Tradicinė transkripcija			Artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai	Artikuliaciniai ir (arba) lietuvių kalbos garsų požymiai (pagal A. Pakerį)	Pavyzdžiai lietuvių kalba	
	Sudaryta autorės (TFA)	A. Girdenio (DLKG)	A. Girdenio	A. Pakerio	V. Vitkausko			Rašyba	Transkripcija (TFA)
Ff	f	f	f	f	f	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	fonema	f _h ɛ'me
	f̥	f̥	f̂	f'	f'	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis; diakritikas: palatalizuotas (minkštas)	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	fiesta	f̥ɛs̥'tɛ
Vv	v	v	v	v	v	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	vulkanas	voʎ'kɑ:ɲɛs̥
	v̥	v̥	v̂	v'	v'	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis; diakritikas: palatalizuotas (minkštas)	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, ankštumos palatalizuotas (minkštas)	vienas	'v̥ɛɲɛs̥

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005), Pakerys (2003) ir V. Vitkauskas (2001)

TFA ir lietuvių kalbos priebalsių fonetinių ženklų analizė parodė tiesioginę atitiktį tarp pučiamųjų lūpinių dantinių priebalsių /f/ ir /v/ (žr. 3.3. lentelę). Papildomai išskiriamos priebalsių poros pagal kietumo ir minkštumo opoziciją /f-/f̥/, /v-/v̥/. Apibrėžiant priebalsio [v] produkavimą remiamasi A. Girdeniu (2005, 32), kuris priebalsį priskiria prie pučiamųjų, o A. Pakerys (2003, 72) šį priebalsį apibrėžia kaip sklandųjį paprastąjį.

3.4. lentelė. Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos dantiniams, alveoliniams ir poalveoliniams priebalsiams

Raidės ir jų junginiai	Tarptautinė transkripcija		Tradicinė transkripcija			Artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai	Artikuliaciniai ir (arba) lietuvių kalbos garsų požymiai (pagal A. Pakerį)	Pavyzdžiai lietuvių kalba	
	Sudaryta autorės (TFA)	A. Girdenio (DLKG)	A. Girdenio	A. Pakerio	V. Vitkausko			Rašyba	Transkripcija (TFA)
C c	ʦ	ts	ts	ts	c	dusloji, dantinė arba alveolinė afrikata; diakritikai: dantiniai	dusloji, dantinė, uždaromos afrikata, nepalatalizuota (kieta)	cukrus	ʦukrus
	ʦʰ	tsʰ	tš	t's'	c'	dusloji, dantinė arba alveolinė afrikata; diakritikai: dantiniai, palatalizuota	dusloji, dantinė, uždaromos afrikata, palatalizuota (minkšta)	citrina	ʦʰitrʰinə
Č č	ʧ	tʃ	tš	tš	č	dusloji, poalveolinė afrikata; diakritikas: artikuliacija pasislinkusi į burnos priekį	dusloji, liežuvio priešakinė, alveolinė, uždaromos afrikata, nepalatalizuota (kieta)	pončas	ʧɔntʃɛʃ
	ʧʰ	tʃʰ	tšʰ	t'sʰ	č'	dusloji, poalveolinė afrikata; diakritikai: artikuliacija pasislinkusi į burnos priekį, palatalizuota	dusloji, liežuvio priešakinė, alveolinė, uždaromos afrikata, palatalizuota (minkšta)	čia	ʧʰje
D d	ɖ	d	d	d	d	skardusis, dantinis arba alveolinis, sprogstamasis; diakritikas: dantinis	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, uždaromos, nepalatalizuotas (kietas)	dūmas	ɖu:mɛʃ
	ɖʰ	dʰ	đ/ dʰ	d'	d'	skardusis, dantinis arba alveolinis, sprogstamasis;	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, uždaromos,	degiklis	ɖʰe'jɪcʰʲɪʃ

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005), Pakerys (2003) ir V. Vitkauskas (2001)

						diakritikai: dantinis, palatalizuotas	palatalizuotas (minkštas)		
<i>Dz dz</i>	ḑz̄	dz	d z	dz	dz	skardžioji, alveolinė afrikata; diakritikas: dantinė	skardžioji, liežuvio priešakinė, dantinė, uždarumos afrikata, nepalatalizuota (kieta)	dzūkas	'ḑz̄u:keḡ
	ḑz̄ʲ	dzʲ	d ž	d'z '	dz '	skardžioji, alveolinė afrikata; diakritikas: dantinė, palatalizuota	skardžioji, liežuvio priešakinė, dantinė, uždarumos afrikata, palatalizuota (minkšta)	dzimbina	'ḑz̄ʲɪm̄·bʲɪne
<i>Dž dž</i>	ḑʲ	dʒ	d ž	dž	dž	skardžioji, postalveolinė afrikata; diakritikas: artikuliacija pasislinkusi į burnos priekį	skardžioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, nepalatalizuota (kieta)	džaulis	'ḑʲã·ɟʲɪɹ̩ḡ
	ḑʲ̃	dʒʲ	d ž	d'ž '	dž '	skardžioji, postalveolinė afrikata; diakritikas: artikuliacija pasislinkusi į burnos priekį, palatalizuota	skardžioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, palatalizuota (minkšta)	meldžiau	m'elʲ·ḑʲ̃eũ̃·
<i>L l</i>	ł	ł	ł	l	l	velarizuotas, skardusis, dantinis arba alveolinis, sklandusis, šoninis; diakritikas: dantinis	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, šoninis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	lozungas	'łɔzɯŋgeḡ
	l̃	l̃	l̃	l'	l'	skardusis, dantinis arba alveolinis sklandusis, šoninis; diakritikas: palatalizuotas	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, šoninis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	lenkti	'l̃eŋʲ·ct̃ ɹ̩
<i>N n</i>	ṅ	n	n	n	n	skardusis, dantinis arba alveolinis, sklandusis (nosinis); diakritikas: dantinis	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	nuoskriau- da	'ṅɔɔɟ̃·cɹ̃ euḑe

	ŋʲ	nʲ	ñ	nʹ	nʹ	skardusis, dantinis arba alveolinis, sklandusis (nosinis); diakritikai: dantinis, palatalizuotas	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, palatalizuotas (minkštasis)	niurnėti	ŋʲoʹ nʲe:ʈʲ
R r	r	r	r	r	r	skardusis, alveolinis, sklandusis (virpamasis)	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sklandusis (virpamasis), nepalatalizuotas (kietas)	rankena	'reŋ·ceŋe
	rʲ	rʲ	ř	rʹ	rʹ	skardusis, alveolinis, sklandusis (virpamasis); diakritikas: palatalizuotas	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sklandusis (virpamasis), palatalizuotas (minkštas)	ritmingas	rʲiŋ' m'iŋges
S s	ʂ	s	s	s	s	duslusis, alveolinis, pučiamasis; diakritikas: dantinis	duslusis, liežuvio priešakinis, pučiamasis, alveolinis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	skaistė	'ʂkrei·sʲtʲe:
	ʂʲ	sʲ	š	sʹ	sʹ	duslusis alveolinis, pučiamasis; diacritikai: dantinis, palatalizuotas	duslusis, liežuvio priešakinis, pučiamasis, alveolinis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	siauras	'sʲeŋ·reʂ
Š š	ʃ	ʃ	š	š	š	duslusis poalveolinis, pučiamasis; diakritikai: liežuvio pasislinkęs į priekį	duslusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	šturmas	'ʃtuʹ·meʂ
	ʃʲ	ʃʲ	š	šʹ	šʹ	duslusis, poalveolinis, pučiamasis; diakritikai: liežuvio pasislinkęs į priekį, palatalizuotas	duslusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	širšė	'ʃʲrʃe:

Priebalsiai, priskiriami lietuvių kalbos liežuvio priešakinių priebalsių grupei, artikuluojami nevienodai. Artikuluojant vienus priebalsius liežuvio artėja prie dantų, o kitus – prie alveolių, tačiau, kaip jau minėta, dantiniai, alveoliniai ir poalveoliniai

T t	t̥	t	t	t	t	duslusis, dantinis arba alveolinis, sprogstamasis; diakritikas: dantinis	duslusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	tomas	't̥mə̃
	t̪	t̪	t̪/ t̪	t̪	t̪	duslusis, dantinis arba alveolinis, sprogstamasis; diakritikai: dantinis, palatalizuotas	duslusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	tinkas	't̪iŋk̪ẽ
Z z	z̥	z	z	z	z	skardusis, alveolinis, pučiamasis; diakritikas: dantinis	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	zuikis	'z̥oĩ·cĩ
	z̪	z̪	z	z̪	z̪	skardusis, alveolinis, pučiamasis; diakritikai: dantinis, palatalizuotas	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, pučiamasis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	zylė	'z̪i:l̪e:
Ž ž	ʒ̥	ʒ	ʒ̥	ʒ̥	ʒ̥	skardusis, poalveolinis, pučiamasis; diakritikas: liežuvio pasislinkęs į priekį	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	žąsis	ʒ̥d̪: 'ʒ̥t̪
	ʒ̪	ʒ̪	ʒ̪	ʒ̪	ʒ̪	skardusis, poalveolinis, pučiamasis; diakritikai: liežuvio pasislinkęs į priekį, palatalizuotas	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	žeminė	ʒ̪ɛ̃ 'm̪ɪŋ̪e:

priebalsiai TFA priebalsių lentelėje neišskiriami į atskiras grafas, o siekiant detalizuoti pasyvųjų kalbos padargą pasitelkiami diakritikai. Vienintelio lietuvių kalbos ir TFA alveolinio, sklandžiojo [r] apibrėžtys visiškai atitinka, todėl parenkamas fonetinis ženklas be diakritikų. Liežuvio priešakinių dantinių priebalsių /d̥ t̥ n̥ t̪/, o ir jų palatalizuotų opozinių fonemų /d̪ t̪ n̪ t̪/ apibrėžtyse priebalsiai apibūdinami kaip dantiniai arba alveoliniai. Tai suponuoja, kad jų fonetiniai ženklai atitinka vieną iš minėtų požymių ir gali būti traktuojami kaip visiška lietuvių kalbos priebalsių atitiktis

(žr. 3.3. lentelę). Išimti sudaro priebalsinė fonema /t̪/, kadangi tik kietasis variantas apibūdinamas kaip dantinis, o minkštasis /l̪/ – kaip alveolinis. Tačiau kiti TFA priebalsiai ir afrikatos /s̪ z̪ d̪z̪ t̪s̪/ ir /s̪j z̪j d̪z̪j t̪s̪j/ apibrėžiami tik kaip alveoliniai, iš jų vieninteliai /s̪ z̪/ ir /s̪j z̪j/ įtraukti į TFA priebalsių lentelę. Dėl to, manytina, siekiant patikslinti pasyvųjį kalbos padargą ir išlaikyti bendrą sistemą, visus lietuvių kalbos liežuvio priešakinius dantinius priebalsius (tiek pirmąją, tiek antrąją liežuvio priešakinių dantinių priebalsių grupę, išskyrus /l̪/) pravartu žymėti papildomu dantiniu diakritiku [̪]. Be dantinių ir alveolinių priebalsių keli lietuvių kalbos liežuvio priešakiniai alveoliniai priebalsiai (/t̪ d̪j ʃ z̪/ ir /t̪j d̪jʃ z̪j/) TFA laikytini poalveoliniais, dėl to pravartu juos papildyti diakritiku, žyminčiu priešakesnę artikuliaciją [̪].

3.5. lentelė. **Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos liežuvio viduriniams, gomurio viduriniams, liežuvio užpakaliniams ir gomurio užpakaliniams priebalsiams**

Raidės ir jų junginiai	Tarptautinė transkripcija		Tradicinė transkripcija			Artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai	Artikuliaciniai ir (arba) lietuvių kalbos garsų požymiai (pagal A. Parkerį)	Pavyzdžiai lietuvių kalba	
	Sudaryta autorės (TFA)	A. Girdenio (DLKG)	A. Girdenio	A. Parkerio	V. Vitkausko			Rašyba	Transkripcija (TFA)
Ch Ch	x	x	x	x	x	duslusis, gomurio užpakalinis, pučiamasis	duslusis, pučiamasis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	choras	'xores
	ç	xʲ / ç	χ	x'	x'	duslusis, gomurio vidurinis, pučiamasis	duslusis, pučiamasis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	chemija	'çemʲɪjɛ
G g	g	g	g	g	g	skardusis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	gaidys	geɪ' d̪i:ɫ̪

	t	g/ J	ĝ/ ʃ	g'	g'	skardusis, gomurio vidurinis, sprogstamasis	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sprogstamasis, uždarumos palatalizuotas (minkštas)	gertuvė	ʒer' tʊv'e:
H h	ɣ	ɣ	h	h	h	skardusis, gomurio užpakaliniš, pučiamasis	skardusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, pučiamasis, ankštumos, nepalatalizuotas (kietas)	halė	'ɣä:ɛ:
	ɟ	ɣʲ	h̃	h'	h'	skardusis, gomurio vidurinis, pučiamasis	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)	hektaras	ʒek' t̥ä:reʒ
K k	k	k	k	k	k	duslusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sprogstamasis	duslusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sprogstamasis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	karvė	'kâ·r'v'e:
	c	k'/c	k̃/ ḳ	k'	k'	duslusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sprogstamasis	duslusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sprogstamasis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	kiaušinis	ceu·'ʃɪŋ'ɪʃ
	ŋ	-	-	ŋ	ŋ	skardusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sklandusis, nosinis	skardusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sklandusis, nosinis, uždarumos, nepalatalizuotas (kietas)	lanka	ʃɛŋ'ke
	ŋʲ	-	-	ŋ'	ŋ'	skardusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sklandusis, nosinis	skardusis, liežuvio užpakaliniš, gomurio užpakaliniš, sklandusis, nosinis, uždarumos, palatalizuotas (minkštas)	sunkiai	'ʒʊŋ·c
J j	j	j	j	j	j	skardusis, liežuvio	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio	jauja	'jâ·ɔje

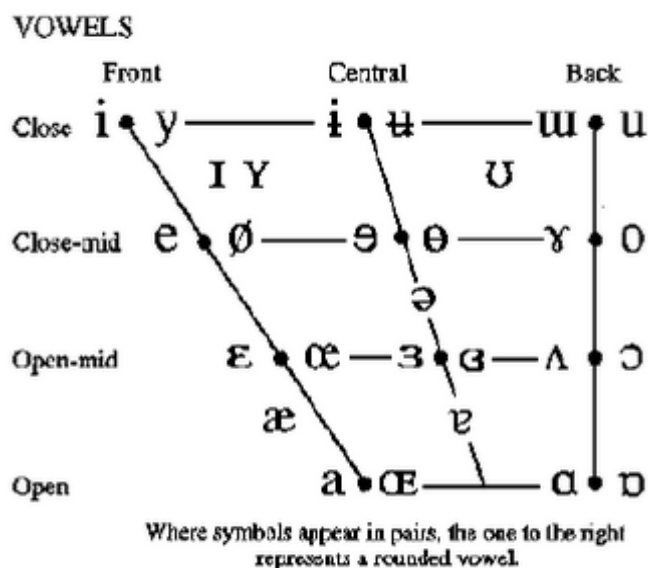
						vidurinis, gomurio vidurinis, sklandusis, paprastas	vidurinis, sklandusis, paprastas, ankštumos, palatalizuotas (minkštas)		
--	--	--	--	--	--	---	---	--	--

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005), Pakerys (2003) ir Vitkauskas (2001)

Pagal aktyvųjų kalbos padargą liežuvio viduriniai ir liežuvio užpakaliniai lietuvių kalbos priebalsiai sudaro paskutinę nagrinėjamų priebalsių grupę. Palyginti su nagrinėtais pirmosios, antrosios ir trečiosios grupės priebalsiais, šių priebalsių artikuliaciją atitinkantys TFA priebalsių fonetiniai ženklai pasižymi didžiausia įvairove, kadangi produkuojant garsus skiriasi ne tik pasyvusis, bet ir aktyvusis kalbos padargas. Dėl to TFA sistemoje palatalizuoti ir nepalatalizuoti priebalsiai žymimi skirtingais fonetiniais ženklais. Tariant sprogstamųjų ir pučiamųjų grupės liežuvio užpakalinius, gomurio užpakalinius priebalsius „uždaruma ir ankštuma sudaroma tarp liežuvio užpakalinės dalies ir minkštojo gomurio (Pakerys 2003, 73), o palatalizuotų – „liežuvio vidurinę dalį priartinus prie kietojo gomurio vidurinės dalies“ (Pakerys 2003, 73). Atitinkamai šie opoziciją sudarantys priebalsiai žymimi skirtingais fonetiniais ženklais /k g x ɣ/ ir /c ɟ ç ʝ/. Artikuliuojant šios grupės priebalsį /j/, neturintį kietosios poros, liežuvio vidurinė dalis pakyla prie kietojo gomurio ir jis žymimas lietuvių kalbos abėcėlės raidę atitinkančiu simboliu. Paskutiniai šios grupės priebalsiai nėra lietuvių kalbos priebalsinės fonemos, o svarbios alofoninės variacijos. Šios palatalizuotos ir nepalatalizuotos poros /ŋ ŋj/ atsiradimą sąlygojo /n/ veliarizacija prieš liežuvio užpakalinius ir vidurinius priebalsius [k g c ɟ] (žr. 3.5. lentelę).

3.5. TFA balsių klasifikacijos analizė

Balsiai yra nekliūtiniai garsai, kuriuos tariant „oro srovė virpina suartėjusias balso stygas (...), bet ryklės ir burnos ertmėje nesutinka tikrų kliūčių ir išeina pro burną palyginti laisvai“ (Pakerys 2003, 7). Tačiau kadangi balsiai yra skiemens centro dalis, o juos artikuluojant nesusidaro aklina uždaruma arba ankštuma, jiems netinka priebalsiams taikomi klasifikacijos kriterijai, grindžiami tiksliais kalbos padargų vietos požymiais. Dėl to TFA balsių fonetinių ženklų klasifikacijoje remiamasi abstrakčia balsių vieta schemoje, iš dalies prilygstančioje liežuvio padėčiai artikuluojant balsius. Abstrakčios kardinalių balsių schemas (angl. *Cardinal Vowels*) autorius fonetikas Danielis Jonesas (Daniel Jones) (žr. 3.1. pav.).

3.1. pav. **Kardinalinių balsių schema, sukurta D. Joneso ir papildyta TFA**
 Šaltinis: IPA (1999/2007, 202)

Siekdamas efektyvesnio balsių tarimo mokymo D. Jonesas „Anglų fonetikos principuose“ (angl. *Outline of English Phonetics*) priėjo prie išvados, kad balsių klasifikacija daugiau grindžiama akustiniais požymiais ir „norint, kad didelė grupė skirtingų tautybių žmonių suprastų balsių apibrėžtis, reikia remtis kardinalinių balsių schema, t. y. grupe pastovių balsių su žinomais akustiniais požymiais, liežuvio galiuko ir lūpų padėtimi“ (Jones 1918, 28). Kardinaliniai balsiai suvokiami kaip atspirties taškai, kuriais apibrėžiamas bet kurios kalbos balsis. Artikuliuojant kardinalinį balsį /i/ liežuvio priekinė dalis pakeliama kuo aukščiau kietojo gomurio, kol liežuvis jo neliečia, o artikuliuojant kardinalinį balsį /a/ liežuvis šiek tiek pakeliamas ir kiek įmanoma atitraukiamas (Gimson ir Cruttenden 1994, 36). Priešingai nei /a/, kardinalinio balsio /a/ artikuliacija priešakesnė, t. y. liežuvis kiek įmanoma daugiau pasislinkęs į burnos priekį, o burnos atvertis kiek įmanoma didesnė. Jeigu liežuvio vidurinė dalis kuo arčiau pakilusi prie užpakalinės burnos dalies, tarsi artikuliuojant gomurio užpakalinius priebalsius, lūpos apvalios ir atkištos į priekį, tariamas balsis /u/ (IPA, 1999/2007, 11). Kiti kardinaliniai balsiai – /e/, /ɛ/, /ɔ/ ir /u/. Šių balsių ribose produkuojami visi kalbų balsiai. Atitinkamai /i/ ir /u/ yra uždarieji balsiai (angl. *close*), /e/ ir /o/ – pusiau uždarieji (angl. *close-mid*), /ɛ/ ir /ɔ/ – pusiau atvirieji (angl. *open-mid*), o /a/ ir /ɑ/ yra atvirieji (angl. *open*) balsiai. Kardinalinių balsių schemoje 8 kardinaliniai balsiai numeruojami priešinga laikrodžio rodyklės kryptimi: 1. /i/, 2. /e/, 3. /ɛ/, 4. /a/, 5. /ɑ/, 6. /ɔ/, 7. /o/, 8. /u/.

Nelūpiniai (angl. *unrounded*) balsiai išsidėstę kardinalinių balsių schemos kairėje pusėje, o lūpiniai (angl. *rounded*) – dešinėje. Tariant užpakalinės eilės balsius /ɑ, ɔ, o, u/, pradedant užpakaliniu nelūpiniu balsiu /ɑ/ su kiekvienu balsiu lūpų veikla tampa aktyvesnė. Lūpos aktyviausios, t. y. sudėtos apvaliai ir labiausiai atkištos į priekį, artikuliuojant balsį /u/. Artikuliuojant balsį /ɑ/ lūpų padėtis neutrali, o tariant kitus priešakinės eilės balsius /ɛ, e, i/ lūpos su kiekvienu garsu vis labiau patempiamos į šalis. Taigi ryšys tarp liežuvio poslinkio ir kardinalinių balsių lūpų veiklos yra priešingas – jeigu liežuvis pasislenka į priekį, lūpos patempiamos į šalis, o liežuvį atitraukus atgal, lūpos atkišamos į priekį.

Kardinalinių balsių schema papildyta 8-iais antriniais kardinaliniais balsiais, sudarančiais poras pirminiams kardinaliniams balsiams ir pasižyminčiais priešinga jiems lūpų veikla, pvz., iš uždarytųjų (aukštutinio pakilimo balsių) /i, y, u, u/ artikuliuojant balsius /i u/ lūpos patempiamos į šalis (angl. *spread*), artikuliuojant balsius /y u/ lūpos suapvalinamos ir atkišamos į priekį (angl. *closely rounded*), artikuliuojant pusiau atvirųjų balsių /ɛ, œ, ʌ, ɔ/ balsius /ɛ, ʌ/ lūpos šiek tiek patempiamos (angl. *slightly spread*), o tariant balsius /œ ɔ/ lūpos praveriamos ir suapvalinamos (angl. *open rounding*). Kiti antriniai kardinaliniai balsiai yra uždarytas (aukštutinio pakilimo) centrinis balsis /i/, kuris tariamas patempiant lūpas (angl. *spread*), ir uždarytas centrinis balsis /ɨ/, kuris tariamas lūpas šiek tiek suapvalinant ir atkišant į priekį (angl. *close rounded*). Kartais antriniai kardinaliniai balsiai nurodomi skaičiais, kuriais žymimi pirminiai kardinaliniai balsiai, pvz.: balsis /ø/ – antrinis kardinalinis 2 (angl. *secondary cardinal 2*). Be jau minėtų ribinių kardinalinių balsių, esti ženklai, žymintys centrinius balsius. Porose pateikti centriniai pusiau uždarieji (angl. *close-mid*) lūpinis ir nelūpinis balsiai /ə ə/ ir centriniai pusiau atvirieji (angl. *open-mid*) balsiai /ɜ ɝ/. Balsis, vadinamas šva /ə/, yra balsių schemos viduryje, o /e/ – tarp pusiau atvirųjų (angl. *open-mid*) ir atvirųjų (angl. *open*) balsių. Balsiai /ɪ ʏ/, priešingai balsiams /i y u/, yra centriniai (IPA 1999/2007, 13).

3.6. Lietuvių kalbos ir TFA balsius žyminčių fonetinių ženklų atitikmenys

TFA kardinalinių balsių schema remiasi trimis požymiais – pakilimu, eile ir lūpų veikla, o artikuliacinėje lietuvių kalbos balsių klasifikacijoje balsiai klasifikuojami pagal 4 požymius – pakilimą, eilę, lūpų veiklą ir trukmę (įtempimą). Lietuvių kalbos balsių klasifikacijoje papildomai vertinamas balsių trukmės (įtempimo) požymis. TFA klasifikacijoje pagal liežuvio pakilimą arba vertikalųjį liežuvio poslinkį išskiriami uždarieji (aukštutinio pakilimo), pusiau uždarieji, pusiau atvirieji ir atvirieji (žemutinio pakilimo) balsiai. Lietuvių kalboje išskiriami vidutinio ir žemutinio pakilimo balsiai (Pakerys 2003, 22) (žr. 3.6. lentelę).

3.6. lentelė. Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal liežuvio pakilimą

	TFA	Lietuvių kalba
Aukštutinis pakilimas (uždarieji / siaurieji)	/i/ /y/ /ɨ/ /ɥ/ /u/ /u/	/i:/ /ɪ/ /u:/ /ʊ/
Tarpiniai tarp vidutinio pakilimo ir aukštutinio pakilimo	/ɪ/ /ʏ/ /ʊ/	
Vidutinis pakilimas: 1. Pusiau uždarieji 2. Tarpiniai tarp pusiau uždarytųjų ir pusiau atvirųjų 3. Pusiau atvirieji	/e/ /ø/ /ɘ/ /ɵ/ /ɛ/ /o/ /ə/ /ɛ/ /œ/ /ɜ/ /ɞ/ /ɯ/ /ɔ/	/o:/ /ɔ/ /e:/
Tarpiniai tarp vidutinio pakilimo ir žemutinio pakilimo	/æ/ /ɛ/	
Žemutinis pakilimas	/a/ /œ/ /ɑ/ ɒ/	/ä:/ /ɐ/ /æ:/ /ɛ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005) ir Pakerys (2003)

Klasifikuojant balsius pagal eilę, TFA klasifikacijoje balsiai skirstomi į priešakinės (angl. *front*), centrinės (angl. *central*) ir užpakalinės (angl. *back*) eilės balsius, o lietuvių kalbos klasifikacijoje – į užpakalinės ir priešakinės eilės balsius (Pakerys 2003, 22) (žr. 3.7. lentelę).

3.7. lentelė. Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal eilę

	TFA	Lietuvių kalba
Priešakinės eilės balsiai	/i/ /y/ /ɪ/ /ʏ/ /e/ /ø/ /ɛ/ /œ/ /æ/ /a/ /œ/	/æ:/ /ɛ/ /e:/ /i:/ /ɪ/
Centrinės (vidurinės) eilės balsiai	/ɨ/ /ɥ/ /ɘ/ /ɵ/ /ɛ/ /ɜ/ /ɞ/ /e/	
Užpakalinės eilės balsiai	/u/ /u/ /ʊ/ /ɯ/ /o/ /ɔ/ /ɑ/ /ɒ/ ɒ/	/u:/ /ʊ/ /o:/ /ɔ:/ /ä:/ /ɐ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005) ir Pakerys (2003)

Pagal lūpų veiklą TFA balsiai skirstomi į lūpinius (angl. *rounded*) ir nelūpinius (angl. *unrounded*) (žr. 3.8. lentelę).

3.8. lentelė. **Lietuvių kalbos ir TFA balsių klasifikacija pagal lūpų veiklą**

	TFA	Lietuvių kalba
Lūpiniai	/ɒ/ /ɔ/ /o/ /e/ /œ/ /ɔ/ /ø/ /œ/ /ʊ/ /ʉ/ /ʊ/ /y/ /ɣ/	/u:/ /ʊ/ /o:/ /ɔ/
Nelūpiniai	/a/ /ɑ/ /æ/ /e/ /ə/ /ɛ/ /ɜ/ /i/ /i/ /ɪ/ /ʌ/ /ɛ/ /ʌ/	/æ:/ /ɛ/ /e:/ /i:/ /ɪ/ /ä:/ /e/
Neutralūs	ɐ ə	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005) ir Pakerys (2003)

Pasak A. Girdenio, lietuvių kalboje yra 10 balsių tipų, kurių 6 ilgieji – /æ:/ /e:/ /i:/ /ä:/ /o:/ /u:/, o 4 trumpieji – /ɛ/ /ɪ/ /ʊ/ /e/. Svetimos kilmės žodžiuose vartojami /e/³² (*metras*) ir /ɔ/ (*poetas*) laikytini fakultatyviniais fonologiniais elementais, kadangi tariami tik dalies kalbos atstovų ir apsiriboja svetimos kilmės žodžiais (Girdenis 2005, 21). A. Pakerio teigimu, lietuvių kalboje yra 12 balsių, jis šias periferines fonemas įtraukia į bendrą balsių sistemą ir nagrinėja kaip savarankiškas fonemas. Tačiau daugumos kalbininkų nuomone, bendrinėje kalboje nevertėtų skirti fakultatyvinio elemento trumpojo /e/³³ (*metras*) – priešakinės eilės vidutinio pakilimo trumpojo (neįtemptojo), ir priešakinės eilės žemutinio pakilimo trumpojo (neįtemptojo) /e/³⁴, kadangi skiriamosios funkcijos tarptautinis /e:/ neatlieka, vietoj jo gali būti vartojamas trumpasis lietuviškas /e/ (Svecevičius 1960, 30; Kazlauskas 1966, 75; Girdenis ir Žulys 1973, 207; Girdenis ir Pupkis 1978, 61–62; Pupkis 1980, 61, 95; Girdenis 2003, 191; Vitkauskas 2001, 6).

Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos balsiams iliustruojamas 3.9. lentelėje.

³² A. Girdenio naudojamas fonetinis ženklas tarptautiniam trumpajam <e> (*metras*) žymėti.

³³ A. Pakerio naudojamas fonetinis ženklas tarptautiniam trumpajam <e> (*metras*) žymėti.

³⁴ A. Pakerio naudojamas fonetinis ženklas lietuviškajam trumpajam <e> (*verkti*) žymėti.

3.9. lentelė. **Tarptautinės ir tradicinės transkripcijos taikymas lietuvių kalbos balsiams**

Raidės ir jų junginiai	Tarptautinė transkripcija		Tradicinė transkripcija			Artikuliaciniai ir (arba) akustiniai TFA garsų požymiai	Artikuliaciniai ir (arba) lietuvių kalbos garsų požymiai (pagal A. Pakerį)	Pavyzdžiai lietuvių kalba	
	Sudaryta autorės (TFA)	A. Girdenio (DLKG)	A. Girdenio	A. Pakerio	V. Vitkausko			Rašyba	Transkripcija (TFA)
A a	e	a	a	a	a	centrinės eilės, aukštesnio žemutinio pakilimo (beveik atviras), nelūpinis	užpakalinės eilės ³⁵ , žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis, trumpas (nejtemptas)	bala	be'ɫe
	ä:	ɑ:	a·	a·	a·	užpakalinės eilės, žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis; diakritikas: centrinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	užpakalinės eilės ³⁶ , žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis, ilgas (jtemptas)	kario	'kã:ɾ'o:
Ą ą	ä:	ɑ:	a·	a·	a·	užpakalinės eilės, žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis; diakritikas: centrinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	užpakalinės eilės ³⁷ , žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis, ilgas (jtemptas)	ąžuolas	'ä:ʒuɫeɫs
E e	ɛ	ɛ	e	e	e	priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau	priešakinės eilės, žemutinio pakilimo	verkti	'v'eɾ'ɫɕɕɪ

³⁵ Artikuliuojant liežuvį truputėlį atsitraukęs atgal, todėl kai kurie kalbininkai jį laiko vidurinės (centrinės) eilės balsiu (Pakerys 2003, 23).

³⁶ Artikuliuojant liežuvį truputėlį atsitraukęs atgal, todėl kai kurie kalbininkai jį laiko vidurinės (centrinės) eilės balsiu (Pakerys 2003, 23).

³⁷ Artikuliuojant liežuvį truputėlį atsitraukęs atgal, todėl kai kurie kalbininkai jį laiko vidurinės (centrinės) eilės balsiu (Pakerys 2003, 23).

						atviras), nelūpinis	(vidutinio pakilimo), nelūpinis, trumpas (nejtemptas)		
	æ:	æ:	e-/æ·	e·	e·	priešakinės eilės, aukštesnio žemutinio pakilimo (beveik atviras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	priešakinės eilės, žemutinio pakilimo (vidutinio pakilimo) (atviras), nelūpinis, ilgas (jtemptas)	kelias	'cæ:l̥eɣ
Ė ę	æ:	æ:	e-/æ·	e·	e·	priešakinės eilės, žemutinio pakilimo (beveik atviras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	priešakinės eilės, žemutinio pakilimo (vidutinio pakilimo) (atviras), nelūpinis, ilgas (jtemptas)	vėlę	'vie:l̥æ:
É é	e:	e:	ɛ·	ɛ·	ɛ·	priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau uždaras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	priešakinės eilės, vidutinio pakilimo, nelūpinis, ilgas (jtemptas)	tėvynė	t̥e:'vi:ɲe:
Į į	ɪ	ɪ	i	i	i	priešakinės eilės (link centro), žemesnio aukštutinio pakilimo (beveik uždaras), nelūpinis	priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis, trumpas (nejtemptas)	kilpa	'ci̯t̥pe
Į į	i:	i:	i·	i·	i·	priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	grįžti	'gri:ɟt̥i
Y y	i:	i:	i·	i·	i·	priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis; supersegmentas: ilgas (jtemptas)	priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis;	vyras	'vi:reɣ

							supersegmen- tas: ilgas (įtemptas)		
O o	o:	o:	o·	o·	o·	užpakalinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau uždaras), lūpinis; supersegmentas: ilgas (įtemptas)	užpakalinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau uždaras), lūpinis, ilgas (įtemptas)	ola	o:ˈt̪e
	ɔ	ɔ	ɔ	o	ɔ	užpakalinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviras), lūpinis, trumpas (neįtemptas),	užpakalinės (centrinės) eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviras), lūpinis, trumpas (neįtemptas),	ornamentas	ɔrneˈm̪eɲˈt̪eɕ
U u	ʊ	ʊ	u	u	u	užpakalinės eilės (link centro), žemesnio aukštutinio pakilimo (beveik uždaras), lūpinis	užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo, lūpinis, trumpas (neįtemptas)	uiti	ˈʊiːt̪i
Ū ū	u:	u:	u·	u·	u·	užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), lūpinis; supersegmentas: ilgas (įtemptas)	užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), lūpinis, ilgas (įtemptas)	ūsai	ˈu:ɕɛi
Ū ū	u:	u:	u·	u	u	užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), lūpinis; supersegmentas: ilgas (įtemptas)	užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), lūpinis, ilgas (įtemptas)	medų	ˈm̪iːæ:du:

Šaltinis: sudaryta autorės pagal TFA (1999/2007), Girdenis (2005), Pakerys (2003) ir Vitkauskas (2001)

Lietuvių bendrinės kalbos trumpąjį <e> (*verkti*) geriausiai atitinka TFA balsį žymintis fonetinis ženklas /ɛ/, kadangi jų artikuliacija artimiausia ir tik „atsitiktinumo atveju balsis tiksliai atitinka ketursienyje esantį ženklą – atskirties tašką“ (IPA 1999/2007, 13). Renkantis TFA kardinalinių balsių schemoje tarp priešakinės eilės balsio /e/³⁸ ir priešakinės eilės balsio /ɛ/ akivaizdu, jog pastarasis yra platesnis ir aukštesnio pakilimo už /e/, ir nors lietuvių bendrinėje kalboje trumpasis <e> (*verkti*) laikytinas žemesnio pakilimo garsu, priešingai trumpajam ir ilgajam <a> (*bala*) ir (*kario*), kuriuos

³⁸ TFA kardinalinių balsių schemas balsis.

artikuluojant liežuvio kraštai prisiglaudžia prie kietojo gomurio, trumpojo <e> (*verkti*) pakilimas aukštesnis, todėl jis, kai kurių kalbininkų nuomone, laikytinas vidutinio pakilimo balsiu (Pakerys 2003, 23).

Lietuvių kalbos ilgasis <e> (*menas*) geriausiai atitiktų kardinalinį balsį /æ/, kuris pagal liežuvio poslinkį TFA kardinalinių balsių schemoje yra šiek tiek aukštesnio žemutinio pakilimo, nors ir žemesnio lyginant su trumpuoju <e> (*verkti*) ir trumpuoju <o> (*poetas*), o ir lietuvių bendrinės kalbos fonetikoje kai kurių kalbininkų laikytinas vidutinio pakilimo (Pakerys 2003, 23). Kadangi TFA schemoje balsių ilgumas (įtemptumas) neatspindėtas, supersegmentiniai elementai naudojami garso ilgumui žymėti nuo trumpiausio iki ilgiausio, pvz.: /ě e e· e: e::/ (IPA 1999/2007, 15). Dėl to lietuvių kalboje ilgasis <e> (*menas*) TFA sistemoje žymimas [æ:].

Lietuvių kalbos <è> (*tėvynė*) yra priešakinės eilės vidutinio pakilimo nelūpinis, ilgasis įtemptasis balsis. Lyginant jį su TFA /ɛ/ – lietuvių kalbos trumpuoju <e> (*verkti*) jis yra siauresnis, taigi TFA sistemos ženklas [e] pagal liežuvio pakilimą ir eilę geriausiai atitinka lietuviškojo <è> (*tėvynė*) artikuliaciją. Tačiau kadangi lietuvių kalboje šis garsas ilgasis (įtemptasis), supersegmentiniu elementu [ː] rodomas garso ilgumas ir balsis žymimas [eː].

Kardinalinių balsių schemoje lietuvių kalbos trumpąjį <a> (*bala*) geriausiai atitinka TFA balsis /e/. A. Girdenis, kaip lietuvių kalbos trumpojo <a> (*bala*) atitikmenį TFA, pateikia fonetinį ženklą /a/, tačiau šis kardinalinis balsis yra priešakiausias priešakinės eilės balsis kardinalinių balsių schemoje, o tai reiškia, kad jis traktuojamas kaip atskirties taškas kitų balsių artikuliacijai ir priešakesnio už jį nėra (žr. 3.1. pav.). O lietuvių kalboje, pasak A. Pakerio (2003, 27), šis balsis yra užpakalinės eilės, žemutinio pakilimo, nelūpinis, trumpasis (neįtemptasis), dėl to jis negali būti žymimas fonetiniu kardinaliniu balsio /a/ ženklu. Kaip jau minėta, kardinalinio balsio ženklu žymimi garsai, kurių artikuliacija artimiausia kardinaliniam balsiui. Dėl to, nors kardinalinis balsis /e/ nėra ideali lietuvių kalbos trumpojo <a> (*bala*) atitiktis (kadangi lietuvių kalbos fonetikoje laikytinas užpakaliniu, o TFA – centriniu balsiu), jis tinkamesnis už /a/. Be to, /e/ tinkamesnis už užpakalinės eilės kardinalinį balsį /a/, pvz., angl. *calm* [ka:m], kadangi už jį daug priešakesnis. Galiausiai šio fonetinio ženklo pasirinkimą motyvuoja TFA garsų žymėjimo principas vartoti lotynų kalbos raides (nors ir apverstas) ir vengti diakritikų, nes juos sunku sekti akimis (IPA 1999/2007, 159, 196).

Siekiant lietuvių kalbos trumpuosius ir ilgusius balsius sistemingai žymėti skirtingais fonetiniais ženklais, lietuvių kalbos ilgąjį <a> (*kario*) geriausiai atitinka TFA fonetinis simbolis /ä:/. Kadangi artikuliuojant kardinalinį balsį /a/ liežuvis kur kas užpakalesnis, palyginti su lietuvių kalbos ilguoju <a> (*kario*), o artikuliuojant trumpąjį <a> (*bala*) liežuvis priešakesnis už lietuvių bendrinės lietuvių kalbos ilgąjį <a> (*kario*), šiam balsiui žymėti TFA sistemoje naudojamas centrinę eilę rodantis diakritikas [¨] ir garso ilgumą rodantis supersegmentas [:]. Du skirtingi TFA fonetiniai ženklai žymi trumpąjį <a> (*bala*) – /e/ ir ilgąjį <a> (*kario*) – /ä:/.

Kardinalinių balsių schemoje lietuvių kalbos trumpąjį <i> (*kilpa*) geriausiai atitinka fonetinis ženklas /ɪ/, o ilgąjį <i> (*vyras*) – fonetinis ženklas /i:/. Šie ženklai skiriasi ne tik papildomu diakritiko naudojimu tariant ilgąjį balsį, tačiau ir savo artikuliaciniais požymiais. Trumpasis <i> (*kilpa*) skiriasi nuo kardinalinio balsio /i/ tuo, kad jis yra ne toks uždaras kaip kardinalinis balsis /i/ ir mažiau pasislinkęs iš ramios padėties. Lietuvių bendrinės kalbos ilgasis <i> (*vyras*) yra priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), ilgasis (įtemptasis). Ilgumą (įtemptumą) žymi supersegmentas [:].

Tariant trumpuosius balsius artikuliaciniai balsių tarimo požymiai yra ne tokie ryškūs, todėl lietuvių kalbos trumpojo <o> (*poetas*) artikuliaciją labiausiai atitinka kardinalinis balsis /ɔ/, o ilgojo – /o:/ (*ola*). Abu jie yra užpakalinės eilės, tačiau artikuliuojant trumpąjį (neįtemptąjį) lūpos mažiau atkišamos į priekį, jis yra pusiau atviras, o tariant ilgąjį lūpų veikla ryškesnė, labiau nutolusi nuo neutralios padėties. Ilgumą (įtemptumą) žymi supersegmentas [:].

Bendrinės lietuvių kalbos trumpąjį <u> (*uiti*) kardinalinių balsių schemoje labiausiai atitinka balsis /ʊ/. Palyginti su kardinaliniu balsiu /u/, šis garsas apibrėžiamas kaip žemesnio aukštutinio pakilimo, pagal eilę labiau centrinis, o tai reiškia, kad jį tariant liežuvis mažiau atsitraukia į burnos užpakalinę dalį, ne tiek daug pakyla prie kietojo gomurio, o lūpų anga ne tokia siaura kaip tariant ilgąjį <u> (*ūsai*) – TFA /u:/. TFA ilgumą žymi supersegmentas [:].

Lietuvių bendrinėje kalboje skiriami dvibalsiai ir mišrieji dvigarsiai (Girdenis 2005, 22). Sudėtiniai dvibalsiai yra dviejų fonemų junginiai: <ai> (*aidas*), <au> (*auksas*), <ei> (*eismas*), <ui> (*uiti*), <eu> (*terapeutas*), <oi> (*broileris*), <ou> (*klounas*), o sutaptiniai dvibalsiai sudaro atskiras fonemas <ie> (*pienas*) ir <uo> (*uola*)

(Girdenis 2005, 22–23). Mišrieji dvigarsiai susideda iš balsių <a, e, i, u> ir priebalsių <l, m, n, r> (*balnas, imti, purto*).

Dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių dėmenis labiausiai sieja priegaidė (Pakerys 2003, 117–118). Tvirtapradžiuose (akūtas) dvibalsiuose ir mišriuosiuose dvigarsiuose balsiai pailgėja, ir šie dėmenys žymimi pusilgumo ženklų (*aidi*) /â·ı̇d̪ı̇/, o tvirtagaliuose (cirkumfleksas) ir nekirčiuotuose dvigarsiuose tarimas „priartėja prie antrojo dėmens“, ir pusilgumo ženklų žymimas antrasis dėmuo (*vaikas*) /'veĩ·keş̄/ (Girdenis 2005, 23). TFA fonetinis pusilgumo ženklas – supersegmentas [·]. Tvirtapradžiai ir tvirtagaliai dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių dėmenys žymimi ilguosius balsius atitinkančiais fonetiniais ženklais, tačiau vietoj ilgumą žyminčio supersegmento [·] naudojamas pusilgumą žymintis supersegmentas [·]. Nekirčiuotas dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių dėmuo žymimas trumpuosius balsius atitinkančiais fonetiniais ženklais. Sklandžią artikuliaciją parodo supersegmentas [˘], o tvirtapradę priegaidę – [ˆ]. Išimtį sudaro kairiniu kirčio ženklų žymimi <ui> (*zuikis, uiti*), svetimų kilmės žodžiuose pasitaikantys <eu, oi, ou> (*euras, broileris, klounas*) ir sutaptiniai dvibalsiai <ie> (*pienas*) ir <uo> (*uola*). Visi šių dvibalsių dėmenys žymimi trumpaisiais balsiais. Sutaptinius dvibalsius dėl jų išskirtinumo ir lyginimo su ilgaisiais balsiais nutarta žymėti kaip „vieną ilgą balsį“. Priešingai sudėtiniams dvibalsiams, sutaptiniuose dvibalsiuose sunku identifikuoti atskirus garsus, dėl to jie nežymimi sklandaus perėjimo ženklų (žr. 3.10. lentelę).

3.10. lentelė. **Tarptautinės fonetinės abėcėlės taikymas lietuvių kalbos dvibalsių transkripcijai**

Dvibalsiai	Cirkumfleksas	Pavyzdys	Transkripcija	Akūtas	Pavyzdys	Transkripcija
ai	eĩ·	vaikas	'veĩ·keş̄	â·ı̇	aidas	â·ı̇d̪eş̄
ei	eĩ·	veiksmas	'veĩ·kş̄meş̄	ǣ·ı̇	meilė	'm̪iǣ·ı̇l̪eː
uo	uȭ	quolis	'quȭl̪ı̇ş̄	û·	uodas	'uȭd̪eş̄
ui	uĩ·	zuikis	'zuĩ·ciş̄	ûı̇	uiti	'ûı̇t̪ı̇
au	eũ·	laumė	l̪eũ·m̪eː	â·u̇	auksas	'â·u̇kş̄seş̄
ie	iẽ	iešmas	'j̪iẽş̄meş̄	îe	ietis	'j̪iẽt̪ı̇ş̄
eu	eũ·	euras	'eũ·reş̄			
oi				ôı̇	broileris	brôı̇l̪iẽr̪ı̇ş̄
ou				ôu̇	klounas	klôu̇n̪eş̄

Šaltinis: sudaryta autorės

Pasitelkiant TFA fonetinių ženklų sistemą, pritaikytą lietuvių kalbos transkripcijai, kitame tyrimo etape vykdomas anglų ir lietuvių kalbų fonemų lyginimas vizualinės raiškos aspektu bendroje sistemoje grupuojant abiejų kalbų fonemas į bendras vizemas. Empirinės dalies tyrimas atliekamas funkcinio požiūrio į sinchronizaciją ribose ir koncentruojamasi išskirtinai į lūpų sinchroniją dubliuojant.

4. LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBŲ GARSYNŲ LYGINIMAS IR FONEMŲ GRUPAVIMAS Į STATIŠKAS VIZEMAS LŪPŲ SINCHRONIJOS DUBLIAVIME TIKSLAIS

Šiame disertacijos skyriuje lyginami originalo (anglų) ir vertimo (lietuvių) kalbų garsynai. Dviejų kalbų fonemos grupuojamos į bazines vizemas siekiant sukurti pagrindą, padėsiantį dubliuojant išlaikyti fonetinę sinchroniją. Ypatingas dėmesys skiriamas vizualumo atžvilgiu svarbioms fonemoms, tačiau į vizemas grupuojamos visos lietuvių ir anglų kalbų fonemos be išimties. Fonemas iliustruoja pavyzdžiai iš animacinių ir vaidybinių filmų su animacijos elementais vaikams, kadangi Lietuvoje dubliuojami beveik išskirtinai šios rūšies filmai. Šie pavyzdžiai aprašomi, tačiau ortografinio aprašymo nepakanka, būtina atlikti fonetinį³⁹ filmų iškarpų nagrinėjimą.

Fonologinių kalbos vienetų – fonemų – skaičius atskirų kalbų sistemose yra skirtingas. Be to, panašios fonemos skirtingose kalbose dažnai yra skirtingai artikuliuojamos. Dėl šios priežasties vizemų apimtis skirtingose kalbose taip pat gali skirtis. Dėl to disertacijoje siekiama palyginti anglų ir lietuvių kalbų balsines, dvibalsines ir priebalsines fonemas ir įvertinus vizualiąją dviejų kalbų fonemų raišką sugrupuoti jas į vizemas.

Vizema, kaip vaizdinis garso vienetas, puikiai pasitarnautų verčiant verbalinį tekstą dubliavimui, tačiau žmogaus veido animacijoje taikytinos anglų kalbos vizemų grupės sunkiai pritaikomos dubliavimo praktikoje verčiant OK tekstą į VK tekstą siekiant išlaikyti lūpų sinchroniją. Viena vertus, šiuolaikinėmis technologijomis animuojant žmogaus veidą, būtina tiksliai ir preciziškai pasitelkti visus artikuliacinius garsų požymius atitinkančias vizemas. Tačiau verčiant verbalinį tekstą dubliavimui per didelis vizemų skaičius labai komplikuotų vertėjų darbą, juk Lietuvoje (o ir kitose valstybėse) dubliuojamo audiovizualinio produkto – ilgametražio animacinio filmo vaikams – vertimas atliekamas per 2–3 savaites, tad dubliavimo praktikoje vertėjų darbą riboja laikas. Taikydamas daugiau kaip 20-ies vizemų klasifikaciją kiekvienu detalės, stambaus arba plano lūpų sinchronijos atveju vertėjas tegalėtų rinktis vos iš kelių vienai vizemai priklausančių fonemų, todėl perteikiant denotacinę reikšmę referentų pasirinkimas

---

³⁹ Fonetika suvokiama plačiąja prasme, susidedanti iš fonologijos ir fonetikos siaurąja prasme.

būtų apribotas iki minimumo. Kita vertus, dubliuojant išskirti daug smulkių vizemų netikslinga, kadangi kai kurių fonemų vizualinė raiška skiriasi nežymiai ir audiovizualinėje produkcijoje plika akimi žiūrovas šių skirtumų pastebėti negali.

Anglų ir lietuvių kalbų garsynų tyrimas lūpų sinchronijos tikslais apima balsinių-dvibalsinių ir priebalsinių fonemų tyrimą. Pirmajame tyrimo etape analizuojami anglų ir lietuvių kalbų garsynai remiantis teorinėmis A. Ch. Gimsono ir A. Cruttendeno (1994), P. Roacho (2000), A. Girdenio (2003, 2005) ir A. Pakerio (2003) įžvalgomis. Antrajame tyrimo etape, pasitelkus fonemų artikuliacinių požymių gretinimo rezultatus, analizuojama garsų vizualinė raiška audiovizualinėje produkcijoje. Baigiamajame etape, remiantis garsų vizualinės raiškos atvejų tyrimo rezultatais, fonemos grupuojamos į vizemas.

4.1. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų lyginimas

„Balsiai – tai garsai, sukuriami nesudarant kliūčių orui pereiti pro gerklas iki lūpų“ (Roach 2000, 10) ir produkuojami garsui rezonuojant tam tikroje ertmėje. Verčiant verbalinį tekstą dubliavimo tikslais didžiausias dėmesys turi būti skiriamas balsiams, kadangi balsinė fonema viena arba kartu su priebalsiais sudaro fonologinį skiemenį ir laikoma skiemens centru (Girdenis 2005, 37). Be to, dubliuojant reikšmingiausia yra kirčiuoto skiemens vizualioji raiška, o nekirčiuoti skiemenys tampa periferiniais, mažiau vizualiai išsiskiriančiais.

Bendrinę anglų kalbą sudaro 20 skiriamąją funkciją atliekančių balsinių fonemų: /i:/ (*sea*), /ɪ/ (*big*), /e/ (*fetch*), /æ/ (*hand*), /ɑ:/ (*calm*), /ɒ/ (*lock*), /ɔ:/ (*all*), /u:/ (*soon*), /ʊ/ (*put*), /ʌ/ (*blood*), /ɜ:/ (*bird*), /ə/ (*butter*), /eɪ/ (*pay*), /aɪ/ (*file*), /ɔɪ/ (*foil*), /əʊ/ (*bode*), /aʊ/ (*foal*), /ɪə/ (*peer*), /eə/ (*pair*), /ʊə/ (*poor*) (Gimson ir Cruttenden 1994, 89). Lietuvių bendrinėje kalboje skiriama 14 balsinių fonemų: /i:/ (*kyla*), /ɪ/ (*pilti*), /ɛ/ (*verkti*), /æ:/ (*menas*), /e:/ (*ėdžios*), /ä:/ (*lapas*), /e/ (*bala*), /u:/ (*sūris*), /ʊ/ (*rudas*), /o:/ (*košė*), /ɔ/ (*polisas*), /ɪe/ (*pienas*), /ʊɔ/ (*uoga*), kurių viena /ɐ/⁴⁰ (*metras*) laikytina fakultatyviu elementu, dėl to šiame darbe kaip atskira fonema neanalizuojama (Girdenis 2005, 23). Šio elemento skyrimas yra daugelio fonetikų diskusijų klausimas, tačiau dubliavimo tikslais jo skyrimas nėra reikšmingas. Lietuvių kalbos sutaptiniams dvibalsiams /ɪe/ ir

---

⁴⁰ A. Girdenio naudojamas fonetinis ženklas svetimės kilmės žodžiuose naudojamam trumpajam /ɐ/ (*metras*) žymėti.

/ʊ/ būdingas glaudus dėmenų sąlytis, jie panašesni į ilguosius balsius ir laikomi atskiromis fonemomis (Pakerys 2003, 128). Anglų kalboje balsinių fonemų skaičius yra didesnis dėl balsinėms fonemoms priskiriamų dvibalsių, kuriems, priešingai nei lietuvių kalboje, būdingas fonemų savarankiškumas. Siekiant aiškesnio ir sisteminio dviejų garsynų lyginimo, šiame darbe anglų ir lietuvių kalbų balsiai (monoftongai) ir dvibalsiai (diftongai) nagrinėjami atskirai.

4.1.1. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų panašumai ir skirtumai

Anglų ir lietuvių kalbų balsių (monoftongų) klasifikacija remiasi vertikaliuoju ir horizontaliuoju liežuvio poslinkiais artikuliacijos metu. Tradiciškai klasifikuojant anglų kalbos balsius pagal liežuvio judėjimą horizontaliai balsiai skirstomi į priešakinės (angl. *front*), centrinės (angl. *central*) ir užpakalinės (angl. *back*) eilės balsius (Roach 2000, 14), o lietuvių kalbos – į užpakalinės ir priešakinės eilės balsius (Pakerys 2003, 23). Vis dėlto šiame darbe lyginant anglų ir lietuvių kalbų garsynus laikomasi nuomonės, kad /ä:/ ir /e/ yra centrinės eilės balsiai (Pakerys 2003, 23) (žr. 4.1. lentelę)

4.1. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų klasifikacija pagal eilę**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Priešakinės eilės balsiai	/i:/ /ɪ/ /e/ /æ/	/æ:/ /ɛ/ /e:/ /i:/ /ɪ/
Centrinės ⁴¹ eilės balsiai	/ɪ/ /ɜ:/ /ə/	/ä:/ /e/
Užpakalinės eilės balsiai	/ɑ:/ /ɒ/ /ɔ:/ /ʊ/ /u:/	/u:/ /ʊ/ /o:/ /ɔ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Pagal liežuvio judėjimą vertikaliai anglų ir lietuvių kalbose išskiriami aukštutinio, vidutinio ir žemutinio pakilimo balsiai, tačiau anglų kalbos vidutinio pakilimo balsiai papildomai skirstomi į pusiau uždarus (angl. *mid-close*) ir pusiau atvirus (angl. *mid-open*) (Pakerys 2003, 23; Roach 2000, 14), nors galima ir smulkesnė anglų kalbos balsių klasifikacija pagal liežuvio judėjimą vertikaliai (žr. 4.2. lentelę).

4.2. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų klasifikacija pagal pakilimą**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Aukštutinis pakilimas (uždarieji / siaurieji)	/i:/ /u:/ /ɪ/ /ʊ/	/i:/ /ɪ/ /u:/ /ʊ/
Vidutinis pakilimas:	/ə/ /e/	/o:/ /ɔ/ /e:/
1. Pusiau uždarieji 2. Pusiau atvirieji	/ɜ:/ /ɔ:/	
Žemutinis pakilimas	/æ/ /ɒ/ /ɑ:/ /ɒ/	/ä:/ /e/ /æ:/ /ɛ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir A Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

⁴¹ Lietuvių kalbos fonetikoje labiau paplitęs terminas *vidurinės* (Pakerys 2003, 23).

Pagal tarimo trukmę balsiai skirstomi į trumpuosius ir ilgusius. Lietuvių kalboje skiriamos 6 ilgosios fonemos – /æ:/ (*senė*), /e:/ (*tėvas*), /u:/ (*mūras*), /o:/ (*oda*), /ä:/ (*lapė*), /i:/ (*ydos*), ir 6 trumposios grynosios balsinės fonemos – /ɛ/ (*nešti*), /ɪ/ (*tiltas*), /e/ (*bala*), /ʊ/ (*gražus*), /ɔ/ (*omas*), tačiau kadangi šiame darbe svetimoms kilmės žodžiuose vartojamas fakultatyvinis elementas /e/⁴² (*metras*) kaip atskira fonema neišskiriamas, nagrinėjamos tik 5 trumpos balsinės fonemos. Anglų kalboje skiriamos 7 trumposios fonemos – /ɪ/ (*women*), /ʌ/ (*does*), /ɒ/ (*cough*), /ʊ/ (*good*), /ə/ (*about*), /æ/ (*ban*), /e/ (*bet*), ir 5 ilgosios grynosios balsinės fonemos – /i:/ (*field*), /ɑ:/ (*car*), /ɔ:/ (*cord*), /u:/ (*shoe*), /ɜ:/ (*learn*). Visiems anglų ir lietuvių kalbų balsiams būdingi ryškūs kiekybiniai ir kokybiniai balsių požymių skirtumai, vienintelė anglų kalbos balsių opozicinė pora /ə-ɜ:/ skiriasi tik kiekybiškai (Gimson ir Cruttenden 1994, 92).

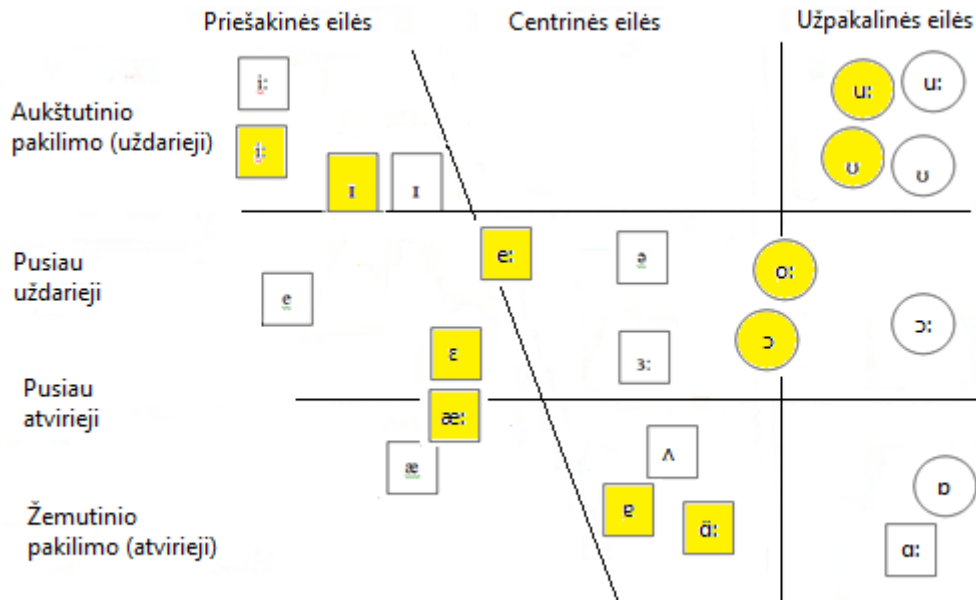
Pagal lūpų veiklą anglų ir lietuvių kalbose skiriami lūpiniai (angl. *rounded*) ir nelūpiniai (angl. *unrounded*) balsiai. Lūpiniai lietuvių kalbos balsiai /ʊ/, /u:/, /o:/, /ɔ/ ir anglų kalbos balsiai /ʊ/, /u:/, /ɒ/, /ɔ:/ nuo nelūpinių balsių skiriasi tuo, kad juos artikuliuojant lūpos sudedamos apvaliai ir atkišamos į priekį, nors lūpų suapvalinimo ir atkišimo į priekį laipsnis yra skirtingas. Visi likę lietuvių kalbos balsiai /ɪ/, /i:/, /ɛ/, /æ:/, /e:/, /e/, /ä:/ ir anglų kalbos balsiai /ɪ/, /i:/, /e/, /æ/, /ɜ:/, /ə/, /ʌ/, /ɑ:/ yra nelūpiniai, tačiau lūpų veikla juos artikuliuojant taip pat skiriasi. Tariant vienus lūpos labiau patempiamos, o tariant kitus – išlieka neutralioje padėtyje. Šis artikuliacijos požymis yra svarbiausias lūpų sinchronijai dubliuojant ir išsamiai aptariamas klasifikuojant lietuvių ir anglų kalbų fonemas į vizemas.

Tiksliausiai balsių požymiai atskleidžiami juos analizuojant kardinalinių balsių atžvilgiu, todėl įvairių pasaulio kalbų balsiai gali būti sėkmingai analizuojami naudojantis kardinalinių balsių schema. Kadangi atskirų kalbų balsių artikuliaciniai požymiai absoliučiai sutampa su kardinalinių balsių artikuliacija itin retais atvejais, kardinalinių balsių schema veikia suvokiama kaip atspirties taškas visų kalbų balsių artikuliacijai apibrėžti. Anglų kalbos balsiai tradiciškai analizuojami kardinalinių balsių schemeje, tačiau apibrėžiant lietuvių kalbos balsius ši schema netaikoma (žr. 4.1. pav.).

---

⁴² A. Girdenio naudojamas fonetinis ženklas svetimoms kilmės žodžiuose naudojamam trumpajam <e> (*metras*) žymėti.

Siekiant palyginti dviejų kalbų balsių (monoftongų) sistemas dubliavimo tikslais šiame darbe lietuvių kalbos balsinės fonemos išdėstomos kardinalinių balsių schemoje šalia anglų kalbos balsių (žr. 4.1. pav.). Kvadratiniai apvadai aplink balsius rodo, jog šie balsiai yra nelūpiniai, o apskritimuose vaizduojami balsiai tariami suapvalintomis lūpomis. Lietuvių kalbos balsiai pateikiami geltoname fone.

4.1. pav. **Anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų padėtis kardinalinių balsių schemoje**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Carter ir kt. (2001, 59)

Lietuvių ir anglų kalbų garsai /i:/ – priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždari), nelūpiniai, ilgi (įtempti) balsiai (Gimson ir Cruttenden 1994, 97–98; Pakerys 2003, 23–27). Nors šių dviejų garsų apibrėžtys sutampa ir jie kardinalinių balsių schemoje vaizduojami greta vienas kito, lietuvių kalbos balsis /i:/ yra šiek tiek atviresnis už anglų kalbos balsį /i:/ ir schemoje užima žemesnę poziciją anglų kalbos balsio atžvilgiu (plg. liet. /i:/ /'vi:reš/ ir angl. /i:/ /mi:t/).

Lietuvių kalbos garsas /ɪ/ yra priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaras), nelūpinis, trumpas (neįtemptas) (Pakerys 2003, 23–27), o anglų kalbos /ɪ/ – priešakinės eilės, tačiau nutolęs į centrą, žemesnio aukštutinio pakilimo (beveik uždaras), nelūpinis, trumpas (Gimson ir Cruttenden 1994, 98–101). Dėl to kardinalinių balsių schemoje lietuvių kalbos /ɪ/ labiau nutolęs nuo centro ir vaizduojamas aukščiau anglų kalbos garso /ɪ/. Tačiau vis dėlto abu šie garsai patenka į kardinalinio balsio /ɪ/ įtakos zoną, žymimi tais pačiais fonetiniais ženklais ir laikytini panašiais.

Lietuvių kalbos garsas /ɛ/ /'vʲɛrːɟɫɪ/ yra priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviras), nelūpinis, trumpas (nejtemptas) (Pakerys 2003, 23–27), o anglų kalbos /e/ /hed/ – priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau uždaras), nelūpinis, trumpas (Gimson ir Cruttenden 1994, 101–102). Kadangi anglų kalbos garsas /e/ yra siauresnis, kardinalinių balsių schemoje jis vaizduojamas aukščiau lietuvių kalbos garso /ɛ/.

Lietuvių kalbos garsas /æ:/ /'cæ:l̪ɛ̯/ ir anglų kalbos garsas /æ/ /pæt/ yra priešakinės eilės, nelūpiniai balsiai (Gimson 1994 ir Cruttenden, 102–104; Pakerys 2003, 23–27). Nors abu jie yra aukštesnio žemutinio pakilimo, tačiau lietuvių kalbos garsas yra ilgas (jtemptas), o anglų kalbos, nors ilgesnis už kitus trumpuosius anglų kalbos balsius /ɪ, e, ɒ, ʊ, ʌ/, vis dėlto trumpas (Gimson ir Cruttenden 1994, 103), dėl to ir atviresnis už lietuvių kalbos garsą /æ:/. Lietuvių kalbos garsas /æ:/ kardinalinių balsių schemoje vaizduojamas virš anglų kalbos garso /æ/ ir pasislinkęs į centrą.

Lietuvių kalbos garsas /e/ /be'tɛ/ ir anglų kalbos garsas /ʌ/ /kʌt/ kardinalinių balsių schemoje užima panašią poziciją. Nors, pasak A. Pakerio (2003, 23–27), lietuvių kalbos garsas /e/ yra užpakalinės eilės, žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis, trumpas (nejtemptas), tačiau artikuliuojant šį garsą liežuvis truputėlį atsitraukęs atgal, todėl kai kurie kalbininkai jį laiko centrinės (vidurinės) eilės balsiu (Pakerys 2003, 23). Šiai nuomonei pritariama vaizduojant lietuvių kalbos balsį /e/ kardinalinių balsių schemoje. Anglų kalbos garsas /ʌ/ taip pat yra centrinės eilės, nelūpinis, trumpas, tačiau pagal pakilimą pusiau atviras (Gimson ir Cruttenden 1994, 104–106), siauresnis už lietuvių kalbos garsą /e/ ir todėl kardinalinių balsių schemoje vaizduojamas virš lietuvių kalbos garso /ʌ/.

Anglų kalbos garsas /ɑ:/ /lɑ:st/ yra panašiausias į lietuvių kalbos garsą /ä:/ /'kä:r̪o:/. Pagal pakilimą, trukmę ir lūpų padėtį šie garsai sutampa ir apibrėžiami kaip žemutinio pakilimo (atviri), nelūpiniai, tačiau skiriasi pagal eilę (Gimson ir Cruttenden 1994, 106–108; Pakerys 2003, 23–27). Nors lietuvių kalbos fonetikoje /ä:/ laikytinas užpakalinės eilės balsiu (analogiškai lietuvių kalbos garsui /e/ /be'tɛ/), šiame darbe antrinama nuomonei, kad šis garsas yra centrinės (vidurinės) eilės, kadangi jį artikuliuojant liežuvis truputėlį atitraukiamas atgal (Pakerys 2003, 23). Lyginant lietuvių kalbos garsą /ä:/ ir anglų kalbos garsą /ɑ:/, reikia pasakyti, kad

pastarasis yra kur kas užpakalesnis ir laikytinas užpakalinės eilės balsiu, dėl to nutolęs kardinalinių balsių schemoje į kairę lietuvių kalbos garso /ä:/ atžvilgiu.

Lietuvių kalbos garsas /o:/ /o:ˈt̪e/ ir anglų kalbos garsas /ɔ:/ /sɔ:d/ – tai užpakalinės eilės, vidutinio pakilimo, lūpiniai, ilgi (įtempti) balsiai, tačiau lietuvių kalbos garsas /o:/ yra uždaresnis už anglų kalbos garsą /ɔ:/ (Gimson ir Cruttenden 1994, 111; Pakerys 2003, 27). Šis anglų kalbos balsio atvirumas turi įtakos lūpinimui. Artikuliuojant šį garsą burna atverta plačiau ir lūpos nėra taip suapvalintos ir atkištos į priekį kaip artikuliuojant lietuvių kalbos balsį /o:/. Be to, nors abu garsai laikytini užpakalinės eilės balsiais, palyginti su anglų kalbos balsiu /ɔ:/, lietuvių kalbos balsis /o:/ yra priešakesnis, dėl to kardinalinių balsių schemoje vaizduojamas aukščiau anglų kalbos balsio /ɔ:/ ir pasislinkęs į centrą.

Lietuvių kalbos garsas /ɔ/ /ɔrneˈmʲeɲˈt̪eɫ/ yra užpakalinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviras), lūpinis, trumpas (neįtemptas) balsis (Pakerys 2003, 27). Artikuliacinius šio garso požymius labiausiai atitinka anglų kalbos garsas /ɒ/ /dɒk/. Tačiau, nors šis garsas yra užpakalinės eilės, lietuvių kalbos garso /ɔ/ artikuliacija priešakesnė už anglų kalbos garso /ɒ/, dėl to jis labiau atitrauktas į kardinalinių balsių schemos centrą. Vis dėlto ryškiausias šių dviejų garsų skirtumas yra pakilimas. Pagal pakilimą anglų kalbos garsas /ɒ/ yra artimesnis anglų kalbos užpakalinės eilės balsiui /ɑ:/, tačiau lūpinamas (Gimson 1994, 109). Lietuvių kalbos garsas /ɔ/ yra vidutinio pakilimo, todėl kardinalinių balsių schemoje užima aukštesnę poziciją anglų kalbos garso /ɒ/ atžvilgiu.

Pagal artikuliacinius požymius lietuvių kalbos garsas /u:/ /ˈu:ʂeɪ/ ir anglų kalbos garsas /u:/ /ru:d/ labai panašūs. Šie garsai apibrėžiami kaip užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždari), lūpiniai, ilgi (įtempti) (Gimson ir Cruttenden 1994, 113–115; Pakerys 2003, 27), dėl to kardinalinių balsių schemoje užima panašią poziciją, tačiau dėl priešakesnės lietuvių kalbos artikuliacijos lietuvių kalbos garsas /u:/ yra kairėje nuo anglų kalbos garso /u:/.

Lietuvių kalbos garso /ʊ/ /ˈʊpʲe:/ ir anglų kalbos garso /ʊ/ /wʊl/ artikuliacijos požymiai taip pat sutampa. Jie apibrėžiami kaip užpakalinės eilės, žemesnio aukštutinio pakilimo, trumpi (neįtempti), lūpiniai garsai (Gimson ir Cruttenden 1994, 112–113; Pakerys 2003, 27). Šie garsai lietuvių ir anglų kalbų garsų /u:/ atžvilgiu artikuliuojami arčiau centro, lietuvių kalbos garsas /ʊ/ kaip ir lietuvių kalbos garsas /u:/ kardinalinių

balsių schemoje vaizduojamas kairėje anglų kalbos garso pusėje dėl priešakesnės lietuvių kalbos artikuliacijos.

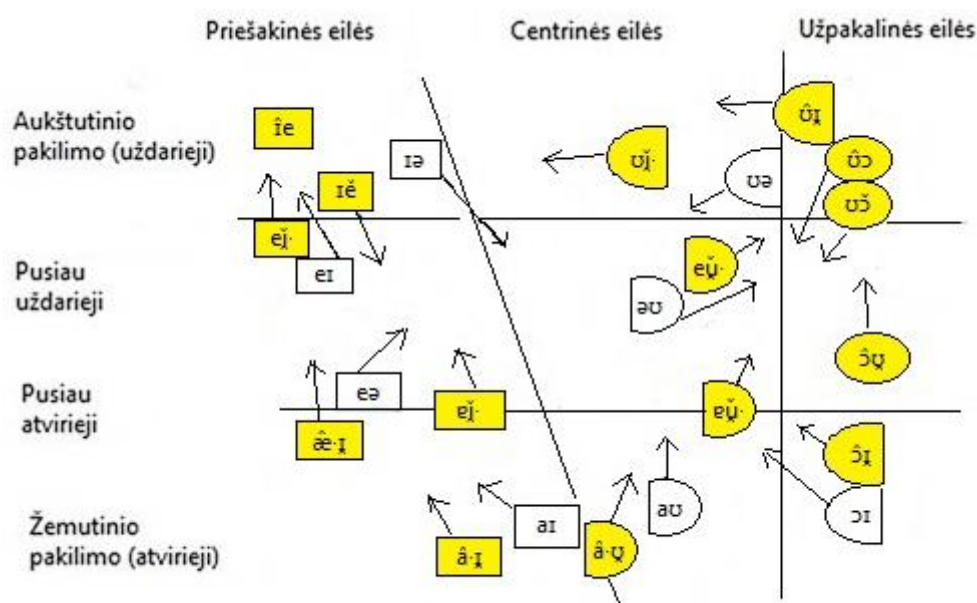
Anglų kalbos garsas /ɜ:/ /ɜ:./ yra centrinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviras), nelūpinis (Gimson ir Cruttenden 1994, 115–117). Panašiausias į šį garsą yra lietuvių kalbos garsas /e:/ /'t̪e:ve̯s/, kuris yra priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau uždaras), nelūpinis, ilgas (įtemptas) (Pakerys 2003, 23–27). Nors lietuvių kalbos fonetikoje šis garsas laikytinas priešakiniu, jį artikuliuojant liežuvis mažiau pasislinkęs į priešakinę burnos dalį. Kitas skirtumas tarp šių garsų yra atvirumas. Lietuvių kalbos garsas /e:/ yra uždaresnis už anglų kalbos garsą /ɜ:./ . Dėl šių artikuliacinių požymių kardinalinių balsių schemoje lietuvių kalbos garsas /e:/ vaizduojamas aukščiau už anglų kalbos garsą /ɜ:./, ant priešakinės ir centrinės kardinalinių balsių schemos eilės ribos. Dėl artikuliacijos skirtumų šių garsų panašumas laikytinas mažesniu palyginti su kitomis nagrinėtomis anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų poromis.

Anglų kalbos garsas /ə/ /'fɔ:wəd/ yra centrinės eilės, vidutinio pakilimo, nelūpinis, trumpas ir yra kardinalinių balsių schemos vidurinio keturkampio viršutinėje dalyje (Gimson ir Cruttenden 1994, 117–119).

4.1.2. Anglų ir lietuvių kalbų dvibalsinių fonemų panašumai ir skirtumai

Dvigarsis – tai „glaudus dviejų to paties skiemens garsų junginys“ (Pakerys 2003, 117). Vienas dvigarsių tipų yra dvibalsiai. Bendrinėje lietuvių kalboje skiriami sudėtiniai dvibalsiai – [ai] (*aidas*), [au] (*auksas*), [ei] (*eismas*), [ui] (*uiti*), [eu] (*terapeutas*), [oi] (*broileris*), [ou] (*klounas*), ir sutaptiniai dvibalsiai – [ie] (*pienas*) ir [uo] (*uola*) (Girdenis 2005, 22–23). Trys dvibalsiai [eu], [oi], [ou] vartojami tik svetimoms kilmės žodžiuose. Bendrinėje anglų kalboje skiriami aštuoni dvibalsiai – [ei] (*ape*), [aɪ] (*wright*), [ɔɪ] (*noise*), [əʊ] (*old*), [aʊ] (*house*), [ɪə] (*dear*), [eə] (*care*), [ʊə] (*poor*) (Gimson ir Cruttenden 1994, 120–135). Visiems lietuvių ir anglų kalbų dvibalsiams būdinga sklandi artikuliacija, račiau siekiant suskirstyti lietuvių ir anglų kalbų dvibalsius į vizemas, tikslinga atsižvelgti į prozodinius elementus. Anglų kalboje ryškesnis yra kirčiuotas pirmasis dvibalsio dėmuo, išskyrus dvibalsius [ɪə] ir [ʊə] (Gimson ir Cruttenden 1996, 119), o lietuvių bendrinei kalbai būdingas laisvas kirtis ir prozodinė priegaidžių priešprieša. Tvirtapradė (akūtas) ir tvirtagalė (cirkumfleksas) priegaidės priešinos viena kitai esant vienodomis fonetinėms sąlygoms, pvz., /'â-ʊkʃt̪e̯s/ ir /'e̯-ʊkʃt̪a̯s/ (Girdenis 2005, 37–40).

Dėl šios priežasties gretinant anglų ir lietuvių kalbų garsynus lūpų sinchronijos tikslais būtina atsižvelgti į dvibalsių priegaides [eɪ̯] /'veɪ̯.kɛs/ – [â̯ɪ̯] /â̯.ɪ̯dɛs/; [eɪ̯̯] /'vie̯̯.kɛsmɛs/ – [æ̯̯ɪ̯] /'mi̯̯æ̯̯.ɪ̯le:/; [eɪ̯̯̯] /tɛ̯̯̯.mie:/ – [â̯̯̯ɪ̯] /'â̯̯̯.ɪ̯kɛsɛs/; [ɔɪ̯̯̯] /'zɔ̯̯̯.ciɪ̯s/ – [ô̯̯̯ɪ̯] /'ô̯̯̯.ɪ̯ɪ̯ɪ̯ɪ̯/; [ɔɔ̯̯̯] /'gɔ̯̯̯ɔ̯̯̯.ɪ̯ɪ̯s/ – [ô̯̯̯ɔ̯̯̯] /'ô̯̯̯ɔ̯̯̯dɛs/; [iɛ̯̯̯] /'ji̯̯̯ɛ̯̯̯fmes/ – [iɛ̯̯̯̯] /'ji̯̯̯̯ɛ̯̯̯ɪ̯s/; [eɪ̯̯̯̯] /'e̯̯̯̯.res/; [ɔ̯̯̯̯ɪ̯] /br̯̯̯̯ɔ̯̯̯̯.ɪ̯ɛ̯̯̯̯ɪ̯s/; [ɔ̯̯̯̯ɔ̯̯̯̯] /kt̯̯̯̯ɔ̯̯̯̯ɛ̯̯̯̯s/. Atskiromis fonemomis lietuvių kalboje laikomi į ilguosius balsius panašesni sutaptiniai dvibalsiai /ɪe/ ir /ɔɔ/. O sudėtiniai dvibalsiai yra dviejų fonemų junginiai, pvz., [eɪ̯̯̯] = /e/ + /i/; [â̯̯̯̯ɪ̯] = /â̯̯̯̯/ + /ɪ̯/. Išskaidžius dvibalsius į atskiras fonemas svarbesne tampa ryškesnio dėmens artikuliacija, tačiau taip pat atsižvelgiama į perėjimą prie antrojo dvibalsio dėmens (Pakerys 2003, 127–130). Analogiškai anglų kalbos balsiams, anglų kalbos dvibalsiai tradiciškai nagrinėjami kardinalinių balsių schemoje, o lietuvių kalbos dvibalsiai ten nevaizduojami. Siekiant palyginti anglų ir lietuvių kalbų dvibalsius, šiame darbe lietuvių kalbos dvibalsiai „užklojami“ ant kardinalinių balsių schemos greta anglų kalbos dvibalsių. Lietuvių kalbos dvibalsiai vaizduojami geltoname fone. Rodyklės nurodo sklandžią slinktį link antrojo dvibalsių dėmens (žr. 4.2. pav.).

4.2. pav. **Anglų kalbos dvibalsinių fonemų padėtis kardinalinių balsių schemoje**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Carter ir kt. (2001, 59)

Kaip matyti dvibalsių schemoje, trijų porų lietuvių ir anglų kalbų dvibalsių artikuliacija laikytina panašiausia: [â̯̯̯̯ɪ̯] /'â̯̯̯̯.ɪ̯dɛs/ – [aɪ̯] /raɪ̯/; [â̯̯̯̯ɔ̯̯̯̯] /'â̯̯̯̯.ɪ̯kɛsɛs/ – [aʊ̯] /haʊ̯/ ir svetimės kilmės žodžiuose vartojamas [ɔ̯̯̯̯ɪ̯] /br̯̯̯̯ɔ̯̯̯̯.ɪ̯ɛ̯̯̯̯ɪ̯s/ – [ɔɪ̯] /nɔɪ̯/. Lietuvių kalbos

tvirtapradis dvibalsis [â·ɪ] /â·ɪd̪e̯s/ savo tartimi sąlyginai atitinka anglišką [aɪ] /raɪ/, tačiau pirmasis dvibalsio dėmuo yra priešakesnis. Lietuvių ir anglų kalbų balsių gretinimas parodė, kad anglų kalbos užpakalinės eilės, žemutinio pakilimo (atviras), nelūpinis, ilgas /ɑ:/ yra labiau pasislinkęs link užpakalinės eilės palyginti su lietuvių kalbos /ä:/, kuris kai kurių kalbininkų laikytinas centrinės eilės balsiu ir vaizduojamas kardinalinių balsių schemos centre (Pakerys 2003, 23). Panašus lietuvių kalbos dvibalsio [â·ʊ] /'â·ʊk̪s̪e̯s/ ir anglų kalbos dvibalsio /aʊ/ /haʊs/ santykis. Kadangi pirmasis dėmuo labiau pasislinkęs į centrą, lietuvių kalbos dvibalsio artikuliacija priešakesnė ir atviresnė už anglų kalbos /aʊ/. Lietuvių kalbos [ɔ̪ɪ] /brɔ̪ɪl̪'ɛɪɪs/ vartojamas tik svetimoms kilmės žodžiuose ir jo tartis atitinka anglų kalbos dvibalsį /ɔɪ/ /nɔɪz/, bet lietuvių kalbos dvibalsis yra atviresnis. Kiti anglų kalbos dvibalsiai – [ɪə], [eə], [ʊə], [əʊ], atitikmenų lietuvių kalboje neturi.

Stabilumu pasižymintys sutaptiniai lietuvių kalbos dvibalsiai /ɪe/ /'jɪe̯t̪ɪs/ ir /ɪě/ /'jɪě̯f̪m̪e̯s/ apibrėžiami kaip priešakinės eilės nelūpiniai, tačiau pakilimo vaizdavimas yra sąlyginis, kadangi jis kinta pradedant aukštutinio pakilimo (uždaru) /ɪ/ ir baigiant vidutinio pakilimo (pusiau uždaru) /e/⁴³ (Pakerys 2003, 127–128). Lietuvių kalbos dvibalsis /ɪe/ /'jɪe̯t̪ɪs/ siauresnis už /ɪě/ /'jɪě̯f̪m̪e̯s/ ir labiau pasislinkęs link /i:/ – priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaru), nelūpinio, ilgo (įtempto) balsio. Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ /dɪə/ pirmojo elemento artikuliacija prasideda priešakinės eilės, aukštutinio pakilimo (uždaru), nelūpiniumi, trumpu balsiu /ɪ/ ir baigiasi centrinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atviru), nelūpiniumi, trumpu balsiu /ə/. Nors šis dvibalsis anglų kalboje sudaro išimtį, kadangi nekirčiuotuose skiemenyse ryškiau tariamas antrasis dvibalsio dėmuo /'pɪəɪəd/ (Gimson ir Cruttenden 1994, 131), papildomas dvibalsis su ryškesniu antruoju dėmeniu neskiriamas, kadangi vizualumo atžvilgiu dubliuojant svarbiais laikomi tik kirčiuoti skiemenys.

Skiriasi pusiau uždaryjū lietuvių kalbos dvibalsio [e̯ɪ] /'v̪e̯ɪ·k̪s̪m̪e̯s/ ir anglų kalbos dvibalsio /eɪ/ /eɪp/ artikuliacija, kadangi lietuvių kalbos dvibalsio cirkumfleksas dvibalsį paslenka arčiau aukštutinio pakilimo [ɪ] ir [i:]. Anglų kalbos dvibalsis /eə/ /keə/ tarti pradedamas pusiau atviroje pozicijoje ir, veikiamas centrinės eilės, vidutinio pakilimo

⁴³ Tyrime nutarta lietuvių kalbos sutaptinių dvibalsių trumpąjį <e> (priešakinės eilės, vidutinio pakilimo (pusiau atvirą), nelūpinį, trumpą (neįtemptą) /ɛ/ žymėti vidutinio pakilimo (pusiau uždaru) /e/, kadangi jis tampa siauresnis lyginant su /ɛ/ artikuliacija.

(pusiau atviro), nelūpinio, trumpo balsio /ə/, pajuda link kardinalinių balsių schemas centro (Gimson ir Cruttenden 1994, 133). Tariant lietuvių kalbos tvirtagalį [æ̃:] /'m̃iæ̃.ɫ̃i:/:, akūto veikiamas dvibalsis artėja link priešakinės eilės, žemutinio pakilimo (aukštesnio žemutinio) (beveik atviro), nelūpinio, ilgo (įtempto) balsio /æ:/. Lietuvių kalbos dvibalsis [ẽ:] /'vẽ.kes̃/, veikiamas antrojo dėmens cirkumflekso, siaurėja ir artėdamas link aukštutinio pakilimo /ɪ/ ir /i:/ tampa pusiau atviras.

Lietuvių kalbos dvibalsis [e̥:] /'te̥.m̃i:/:, veikiamas antrojo dėmens cirkumflekso, artėja link užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo, lūpinių /ʊ/ ir /u:/: ir kardinalinių balsių schemeje pakilęs aukščiau anglų kalbos dvibalsio /aʊ/ /haʊs/ tampa siauresnis ir lūpinis.

Anglų kalbos dvibalsis /əʊ/ /əʊld/ užima centrinę kardinalinių balsių poziciją ir veikiamas ryškesnio pirmojo dėmens /ə/ (vidutinio pakilimo (pusiau atviro), nelūpinio, trumpo balsio) pasižymi neutraliai pravertomis lūpomis (Gimson ir Cruttenden 1994, 124–125). Artimiausias anglų kalbos dvibalsiui /əʊ/ yra lietuvių kalbos dvibalsis [e̥:] /'e̥.re̥s̃/, tačiau pastarasis, veikiamas antrojo dėmens cirkumflekso, artėja link užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo, lūpinių balsių /ʊ/ ir /u:/. Nors lietuvių kalbos dvibalsis /ɔʊ/ /kɫɔʊñes̃/ neturi tiesioginio atitikmens anglų kalboje, jo artikuliacija panašiausia į anglų kalbos dvibalsį /əʊ/ /əʊld/. Didžiausias skirtumas tarp jų tas, kad lietuvių kalbos dvibalsis yra užpakalinės eilės ir lūpinis, o anglų kalbos – centrinės eilės, užimantis neutralią lūpų padėtį.

Nors sutartiniai lietuvių kalbos dvibalsiai /ʊʃ/ /'gʊʃl̃i:̃s̃/ ir /ʊɔ/ /'ʊɔd̃es̃/ skiriasi priegaide, jų padėtis kardinalinių balsių schemeje panaši – užpakalinės eilės, lūpiniai, išskyrus nestabilų pakilimą, kuris kinta nuo aukštutinio pirmajame dėmenyje į vidutinį antrajame (Pakerys 2003, 128).

Lietuvių kalbos dvibalsiai [ʊ̃:] /'zʊ̃.ci:̃s̃/ ir [ɔ̃:] /'ɔ̃.t̃i:̃/ skiriasi priegaide. Dvibalsyje [ʊ̃:] antrojo dėmens cirkumfleksas priartina dvibalsį prie aukštutinio pakilimo /ɪ/ ir /i:/, todėl, palyginti su [ɔ̃:], lietuvių kalbos garsas [ʊ̃:] yra nutolęs į kardinalinių balsių centrą, jį artikuliuojant lūpos patempiamos į šalis. Tariant dvibalsį [ɔ̃:], pirmojo dėmens akūtas sąlygoja šio dvibalsio lūpinimą ir užpakalinės eilės aukštutinio pakilimo poziciją. Anglų kalbos dvibalsis /ʊə/ /pʊə/ yra nutolęs į centrą nuo užpakalinės eilės, aukštutinio pakilimo, lūpinių balsių /ʊ/ ir /u:/: ir juda link vidutinio pakilimo (pusiau atviro),

nelūpinio, trumpojo balsio /ə/. Nekirčiuotuose skiemenyse, kaip ir anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ /dɪə/ artikuliacijoje, tariant dvibalsį /ʊə/ ryškiau tariamas antrasis dėmuo /'ɪnflʊəns/ (Gimson ir Cruttenden 1994, 134), tačiau šis faktas lūpų sinchronijai dubliuojant nėra reikšmingas, kadangi svarbiais laikytini tik kirčiuoti skiemenys.

4.2. Anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų grupavimas į vizemas

Verbalinio teksto vertimas remiantis vizemų kontūrais yra nemaža paspartis dubliavimui. Kadangi balsis visada laikomas skiemens centru, o kirčiuotas skiemuo – centrine žodžio dalimi, visų pirma siekiama nustatyti bazines balsinių ir dvibalsinių fonemų vizemas – vizualiai tapačias anglų ir lietuvių kalbų fonemų grupes. Tačiau ši užduotis yra sąlyginė, kadangi viena vizema gali apimti ne tik balsius ir dvibalsius, bet ir priebalsius, pvz.: anglų kalbos sklandusis /w/ priskiriamas priebalsiams, artikuliuojant šį garsą lūpos papučiamos ir suapvalinamos, dėl to lūpų padėtis labiau atitinka lietuvių ir anglų kalbų lūpinių balsių /b/, /ɔ/, /o:/, /ʊ/, /u:/ artikuliaciją (Pasvenskienė, 2013). Todėl atlikus empirinį tyrimą vėlesniame etape balsinės ir dvibalsinės vizemos papildomos priebalsinėmis fonemomis.

Artikuliuojant balsius ir dvibalsius sunku plika akimi pastebėti judėjimą gerklų, ryklės ir nosies ertmėje. Nors, pasak I. Fodoro (1976, 23), artikuliuojant balsius, pirštais galima apčiuopti vibravimą skydinės kremzlės (Adomo obuolio) vietoje ir pagal jos judėjimą pastebėti kalbinės veiklos pradžią ir pabaigą, dubliavimo praktikoje į tokius niuansus neatsižvelgiama, o ir neįmanoma dėl įvairių priežasčių, pvz., kalbos dinamikos, nedidelio detalės ir stambaus kinematografinio plano procento, griežtų vertimo terminų, skatinančių vertėją dirbti kuo sparčiau ir kartais be vaizdo, Lietuvoje dubliuojamų filmų žanro, kurie paprastai orientuoti į veiksmą, ir kt.

Todėl šiame tyrime vizemos kontūrai nustatomi pagal dominuojančius kalbos padargus – lūpų, liežuvio ir burnos atvertį. Šių padargų judėjimas sąlygoja horizontalųjį ir vertikalųjį liežuvio poslinkį ir lūpų veiklą.

Liežuvio veikla vizualiai geriausiai pastebima artikuliuojant priešakinės eilės balsius (pagal horizontalųjį liežuvio poslinkį pirmyn), tačiau kur kas svarbesnis vizualumo atžvilgiu yra burnos atverties dydis tarp žandikaulių ir pačių lūpų veikla. Lūpos vizualiai yra svarbiausios iš visų kalbos padargų. Keičiantis burnos atverčiai keičiasi ir lūpų padėtis. Lietuvių ir anglų kalbų fonetikoje balsiai klasifikuojami į lūpinius

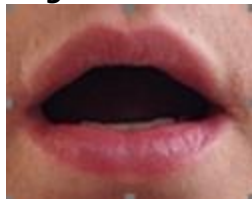
(angl. *rounded*) ir nelūpinius (angl. *unrounded*), tačiau grupuojant balsines ir dvibalsių fonemas į vizemas būtina detalesnė lūpų veiklos charakteristika.

Artikuluojant balsius ir dvibalsius išskiriamos keturios bazinės vizualiai reikšmingų kalbos padargų padėtys: plati burnos atvertis, lūpos patemptos į šalis, neutraliai praverta burna ir suapvalintos, papūstos lūpos. Empirinis garsų vizualinės raiškos tyrimas atliekamas remiantis šiomis bazinėmis padėtimis, kurias iliustruoja 4 atskiros nuotraukos.

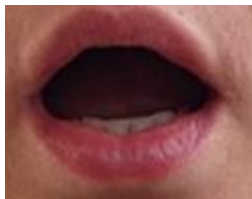
1-oje nuotraukoje fiksuojama apatinė autorės veido dalis, vaizduojanti bazinę laikytiną garso vizualinę raišką, kuri būdinga keletui fonemų. Šioje nuotraukoje neatspindėta konkrečių garsų vizualinė raiška, tačiau remiantis ja skirtingų kalbų fonemos grupuojamos į vizemas. 1-oje nuotraukoje autorė taria skirtingus lietuvių kalbos garsus. 2-a nuotrauka iliustruoja skirtingų britų anglų kalbos garsų artikuliaciją (angl. *Received Pronunciation*), 3-ioje nuotraukoje pateikiamos Lietuvoje dubliuotų vaidybinių filmų vaikams iškarpos, o 4-oje – lietuviškai dubliuotų animacinių filmų vaikams iškarpos. Tyrimo metu apsiribojama tik tokių personažų garsų artikuliacijos vizualine raiška, kurių kalbos padargus įmanoma identifikuoti, pvz.: kartais objektyviai neįmanoma identifikuoti personažo-mašinos arba personažo-lėktuvo kalbos padargų judesių, kadangi tokie personažai per daug stilizuoti. Jeigu tiriamo garso anglų arba lietuvių kalbų garsynuose nėra, pateikiamos nuotraukos su raudonu kryžiumi.

4.2.1. Burnos plačios atverties bazinės vizemos analizė

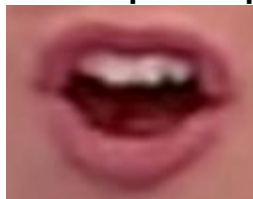
1. angl. /ɑ:/ – liet. /ä:/

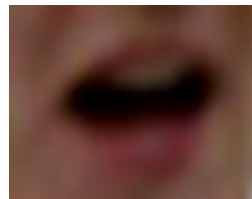
I bazinė padėtis: plati burnos atvertis

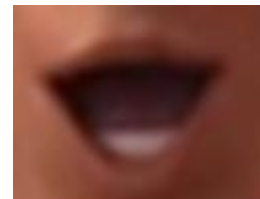
1

2

3

4

2

3

4

1. liet. /ä:/ (*kario*) /'kä:riø:/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /ɑ:/ (*are*) (042) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
3. angl. /ɑ:/ (*pardon*) /'pɑ:dn/ (00:06:22) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
4. angl. /ɑ:/ (*smarter*) /'smɑ:tə/ (00:20:59:17) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

4.3. pav. **Anglų kalbos balsio /ɑ:/ ir lietuvių kalbos balsio /ä:/ vizualinė raiška**

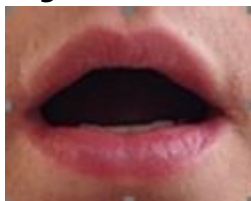
Šaltinis: sudaryta autorės

4.3. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ɑ:/ ir lietuvių kalbos balsio /ä:/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɑ:/	Lietuvių k. /ä:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

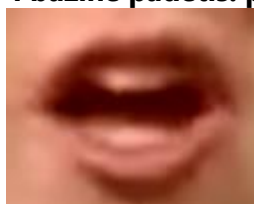
2. angl. /aɪ/ – liet. /ä·ɪ/

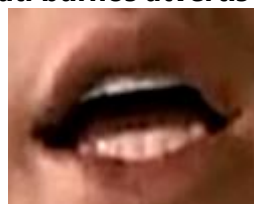
I bazinė padėtis: plati burnos atvertis

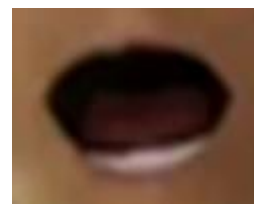
1

2

3

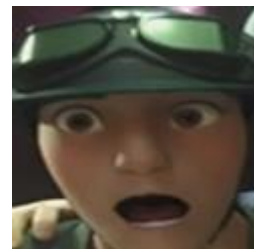
4

2

3

4

1. liet. /â·ɪ/ (*baimė*) /'bâ·ɪm̩j̥e:/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /aɪ/ (*trial*) /'traɪəl/ (0:23) (BBC, 2012 m. vasario 27 d.)
3. angl. /aɪ/ (*giant*) /'dʒaɪənt/ (56:45) („Veidrodeli, veidrodeli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /aɪ/ (*highschool*) /'haɪ sku:l/ (00:05:10) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

4.4. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /aɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ɪ/ vizualinė raiška**

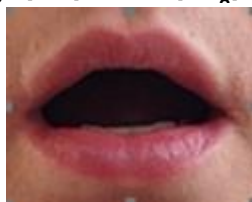
Šaltinis: sudaryta autorės

4.4. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /aɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ɪ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /aɪ/	Lietuvių k. /â·ɪ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

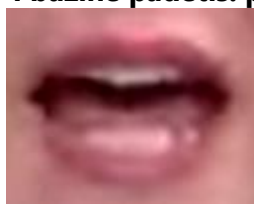
3. angl. /aʊ/ – liet. /â·ʊ/

I bazinė padėtis: plati burnos atvertis

1

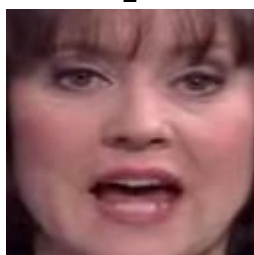
2

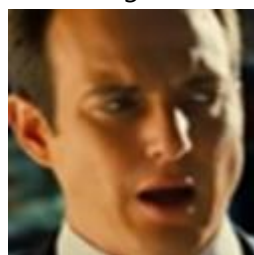
3

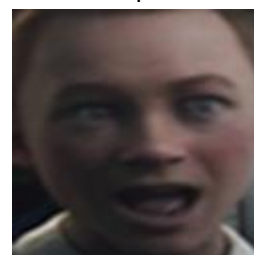
4

2

3

4

1. liet. /â·ʊ/ (*auksas*) /'â·ʊk̩s̩s̩/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /aʊ/ (*now*) /naʊ/ (8:41) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /aʊ/ (*how*) /haʊ/ (16:08) („G Būrys“ (angl. *G Force*) (2009)
4. angl. /aʊ/ (*sound*) /saʊnd/ (00:51:18) („Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (angl. *The Adventures of Tintin: Secret of the Unicorn*) (2011)

4.5. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /aʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ʊ/ vizualinė raiška**

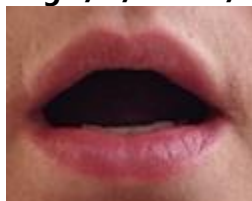
Šaltinis: sudaryta autorės

4.5. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /au/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /â·ų/ artikuliacinių požymių atitiktis**

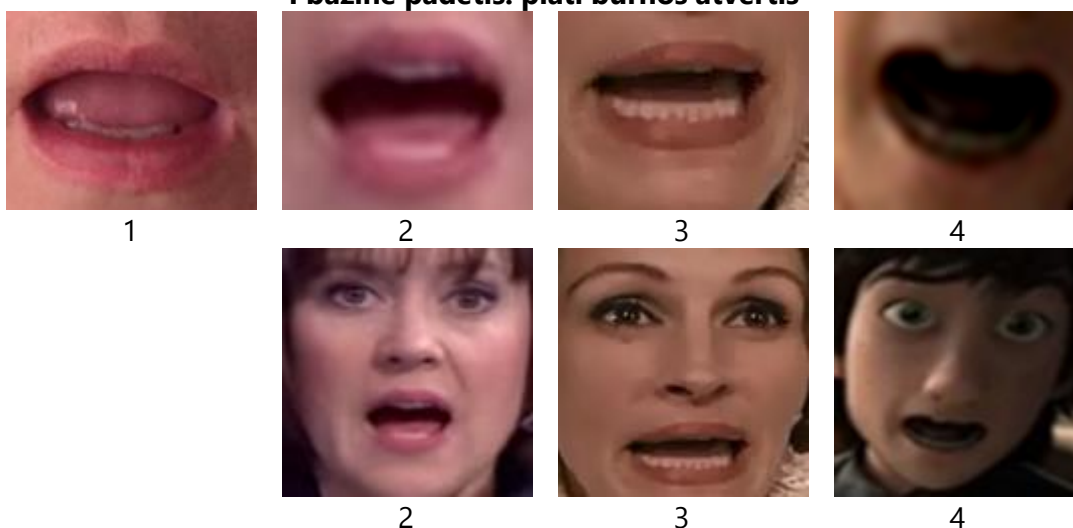
Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /au/	Lietuvių k. /â·ų/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

4. angl. /æ/ – liet. /æ:/

I bazinė padėtis: plati burnos atvertis

1. liet. /æ:/ (*kelias*) /'cæ:liəs/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /æ/ (*and*) /ænd/ (4:48) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /æ/ (*banded*) /'bændɪd/ (19:23) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /æ/ (*trappers*) /'træpəz/ (18:58:77) („Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)

4.6. pav. **Anglų kalbos balsio /æ/ ir lietuvių kalbos balsio /æ:/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.6. lentelė. **Anglų kalbos balsio /æ/ ir lietuvių kalbos balsio /æ:/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /æ/	Lietuvių k. /æ:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

5. liet. /æ̂·ɪ/

I bazinė padėtis: plati burnos atvertis

1

2

3

4

1. liet. /æ̂·ɪ/ (*meilė*) /'mʲæ̂·ɪ̯lʲeː/(autorės nuotrauka)

4.7. pav. **Lietuvių kalbos dvibalsio /æ̂·ɪ/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.7. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /æ̂·ɪ/ artikuliaciniai požymiai

Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /æ̂·ɪ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

Burnos atvertis – tai vienas svarbiausių kriterijų vertinant vizualų skirtingų garsų panašumą. Pirmosios grupės garsų artikuliacija išsiskiria plačia burnos atvertimi. Pagal burnos atverties panašumą šiai grupei priskiriama po keturias anglų ir lietuvių kalbų balsines ir dvibalsines fonemas, sudarančias balsinių fonemų ir balsinių fonemų junginių poras, kurių artikuliacija sąlyginai sutampa. Vienintelis šios grupės lietuvių kalbos dvibalsis /æ̂·ɪ/ (*meilė*) /'mʲæ̂·ɪ̯lʲeː/ neturi atitikmenų anglų kalboje. Dėl akūto lietuvių kalbos sudėtinių dvibalsių tartyje vizualiai reikšminga laikoma ryškesnė pirmojo dėmens tartis, o anglų kalbos kirčiuotuose skiemenyse pirmojo dėmens tartis visada ryškesnė. Dėl šios priežasties tiriant dvibalsių artikuliacijos požymius pirmiausia atsižvelgiama į dominuojančio, stipriau tariamo dėmens artikuliaciją.

Nors artikuliuojant skirtingus balsius ar dvibalsius burnos atvertis nėra identiška, tačiau toks panašumas laikytinas pakankamu verčiant verbalinį tekstą dubliavimo tikslais. Vizualiai panašiausia į bazinę lūpų padėtį tų garsų burnos atvertis, kurie pradedami tarti burnos gale arba viduryje angl. /ɑː/ – liet. /äː/; angl. /aɪ/ – liet. /â·ɪ/ ir angl. /aʊ/ – liet. /â·ɔ̯/. Garsų angl. /æ/ – liet. /æː/ ir liet. /æ̂·ɪ/, kurie pradedami tarti

burnos priekyje, atvertis nėra tokia plati, o lūpos labiau patemptos į šalis. Be to, artikuliuojant priešakinės eilės garsus geriau matomas liežuvis lyginant su užpakalinės ir priešakinės eilės balsių artikuliacija. Vis dėlto nukrypimas nuo bazinės padėties nėra žymus ar vizualiai reikšmingas, todėl dubliavimo tikslais angl. /æ/ – liet. /æ:/ ir liet. /â·ɪ/ balsinės ir dvibalsinės fonemos ir fonemų junginiai nėra priskiriami atskirai grupei.

Tyrimas parodė, jog esant panašiai burnos atverčiai, sutampa mažiausiai du garsų artikuliacijos požymiai. Dvibalsių apibrėžtyje atsižvelgiama tik į dominuojančio dėmens artikuliacinius požymius. Visi, be išimties, pirmosios grupės garsai apibrėžiami kaip nelūpiniai ir sutampa pagal vertikalųjį liežuvio poslinkį, t. y. visi jie yra žemutinio pakilimo, arba atviri.

Verčiant verbalinį audiovizualinės produkcijos tekstą šie garsai gali būti keičiami tarpusavyje ir sudaro pirmąją balsių ir dvibalsių vizemą (žr. 4.8. lentelę).

4.8. lentelė. **Pirmoji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema**

1 vizema Plati burnos atvertis	Lietuvių kalba			Anglų kalba		
	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija
	ä:	kario	'kã:riõ:	ɑ:	last	lɑ:st
	â·ɪ	baimė	'bã·ɪm'ë:	aɪ	hide	haɪd
	â·u	auksas	'ã·u·ksɛs	aʊ	pound	pãʊnd
	æ:	kelias	'cæ:l'ëɔ	æ	pat	pæt
	â·ɪ	meilė	'm'ã·ɪ'l'ë:			

Šaltinis: sudaryta autorės

4.2.2. Burnos neutralios atverties bazinės vizemos analizė

1. angl. /ʌ/ – liet. /e/

II bazinė padėtis: neutraliai praverta burna

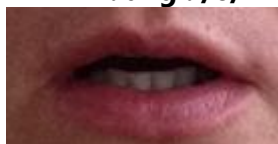
1. liet. /e/ (*bala*) /be'ʔe/(autorės nuotrauka)
  2. angl. /ʌ/ (*plus*) /plʌs/ (0:05) (BBC, 2012 m. liepos 14 d.)
  3. angl. /ʌ/ (*shut*) /ʃʌt/ (01:06) („G Būrys“ (angl. *G Force*) (2009)
  4. angl. /ʌ/ (*blood*) /blʌd/ (00:34) („Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014)
- 4.8. pav. **Anglų kalbos balsio /ʌ/ ir lietuvių kalbos balsio /e/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.9. lentelė. Anglų kalbos balsio /ʌ/ ir lietuvių kalbos balsio /e/ artikuliacinių požymių atitiktis

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ʌ/	Lietuvių k. /e/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo (atviras)
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

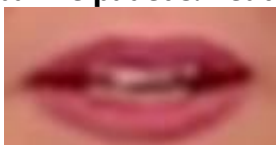
2. angl. /ə/

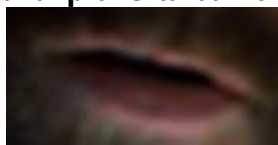
II bazinė padėtis: neutraliai praverta burna

1

2

3

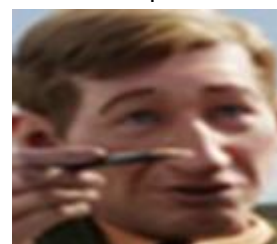
4

2

3

4

2. angl. /ə/ (*banker*) /'bæŋkə/ (0:54) (BBC, 2012 m. liepos 14 d.)

3. angl. /ə/ (*ourselves*) /,aʊə'selvz/ (01:19) („G Būrys“ (angl. *G Force*) (2009)

4. angl. /ə/ (*reporter*) /rɪ'pɔ:tə/ (00:04:06,021) („Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (angl. *The Adventures of Tintin: The Secret of the Unicorn*) (2011)

4.9. pav. **Anglų kalbos balsio /ə/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.10. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ə/ artikuliaciniai požymiai**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ə/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

Neutraliai praveriant burną tariami tik trys balsiai – liet. /e/, angl. /ʌ/ ir angl. /ə/. Pagal du artikuliacinius požymius sutampantys centrinės eilės, žemutinio pakilimo, nelūpinis lietuvių kalbos balsis /e/ (*bala*) /be'ʎe/ ir centrinės eilės, vidutinio pakilimo, nelūpinis anglų kalbos balsis /ʌ/ (*cut*) /kʌt/ sudaro porą. Anglų kalbos /ə/ (*forward*) /'fɔ:wəd/ taip pat yra centrinės eilės, tačiau siauresnis už atvirąjį lietuvių kalbos balsį /e/ ir pusiau atvirąjį anglų kalbos balsį /ʌ/. Vis dėlto šis garsas dažniausiai pasitaiko nekirčiuotuose skiemenyse (Gimson ir Cruttenden 1994, 117) ir todėl nėra svarbus verčiant dubliavimui. Visos šioje grupėje esančios fonemos, atitinkančios neutraliai pravertos burnos padėtį, sutampa pagal du artikuliacinius požymius – horizontalųjį liežuvio poslinkį ir lūpų veiklą (žr. 4.11. lentelę).

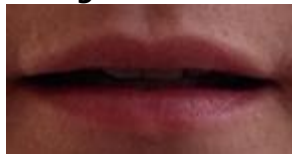
4.11. lentelė. **Antroji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema**

2 vizema Neutraliai praverta burna	Lietuvių kalba			Anglų kalba		
	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija
	e	bala	be'te	ʌ	cut	kʌt
			ə	forward	'fɔ:wəd	

Šaltinis: sudaryta autorės

4.2.3. **Patemptų į šalis lūpų bazinės vizemos analizė**

1. angl. /i:/ – liet. /i:/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /i:/ (vyras) /'vi:reŋ/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /i:/ (thirteen) /'θɜ:'ti:n/ (5:11) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /i:/ (please) /pli:z/ (00:20) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /i:/ (me) /mi:/ (1:30:56) („Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013)

4.10. pav. **Anglų kalbos balsio /i:/ ir lietuvių kalbos balsio /i:/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

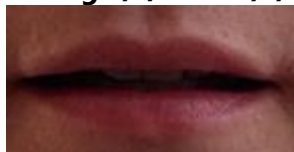
4.12. lentelė. **Anglų kalbos balsio /i:/ ir lietuvių kalbos balsio /i:/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /i:/	Lietuvių k. /i:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

2. angl. /ɪ/ – liet. /ɪ/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /ɪ/ (*išorė*) /'iʃo:rɛ:/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /ɪ/ (*this*) /ðɪs/ (4:49) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
  3. angl. /ɪ/ (*lips*) /lɪps/ (15:30) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
  4. angl. /ɪ/ (*it's*) /ɪts/ (1:30:56) („Šrekas trečiasis“ (angl. *Shrek the Third*) (2007)
- 4.11. pav. **Anglų kalbos balsio /ɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɪ/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.13. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɪ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

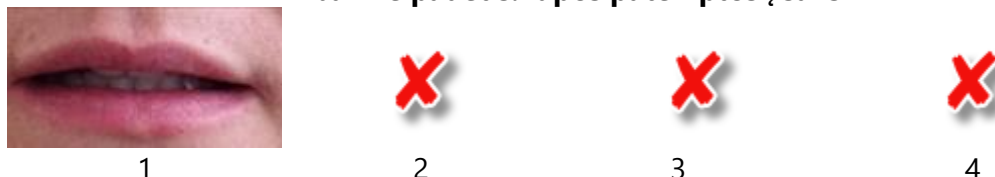
Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɪ/	Lietuvių k. /ɪ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

3. liet. /e̙/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

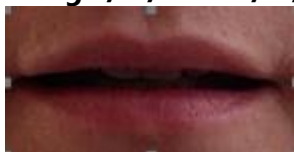
1. liet. /e̙/ (*vaikas*) /'ve̙:kɛ̙/ (autorės nuotrauka)
- 4.12. pav. **Lietuvių kalbos dvibalsio /e̙/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.14. lentelė. **Lietuvių kalbos dvibalsio /eĩ/ artikuliaciniai požymiai**

Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /eĩ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

4. angl. /ɪə/ – liet. /ie/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /ie/ (*ietis*) /'j̥i̯e̯t̪i̯s/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /ɪə/ (*hearing*) /'hɪəɹɪŋ/ (5:13) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
3. angl. /ɪə/ (*feared*) /fɪəd/ (01:15:13) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
4. angl. /ɪə/ (*really*) /'ri̯əli/ (1:30:56) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

4.13. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ie/ vizualinė raiška**

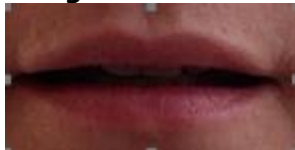
Šaltinis: sudaryta autorės

4.15. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ie/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɪə/	Lietuvių k. /ie/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukšutinio pakilimo	Aukšutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

5. angl. /ɪə/ – liet. /iė/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /iė/ (*iešmas*) /'jɪėʃmɛʃ/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /ɪə/ (*hearing*) /'hɪəɪŋ/ (5:13) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
  3. angl. /ɪə/ (*feared*) /fɪəd/ (01:15:13) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
  4. angl. /ɪə/ (*really*) /'riəli/ (1:30:56) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)
- 4.14. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /iė/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.16. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ɪə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /iė/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɪə/	Lietuvių k. /iė/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

6. angl. /e/ – liet. /ɛ/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /e/ (*verkti*) /'vɛř·içt̪i/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /e/ (*request*) /rɪ'kwɛst/ (8:54) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /e/ (*yes*) /jɛs/ (05:12) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /e/ (*decks*) /dɛks/ (00:05:44) („Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (angl. *The Adventures of Tintin: Secret of the Unicorn*) (2011)

4.15. pav. **Anglų kalbos balsio /e/ ir lietuvių kalbos balsio /ɛ/ vizualinė raiška**

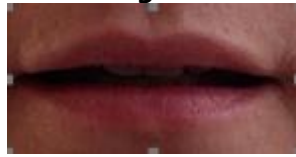
Šaltinis: sudaryta autorės

4.17. lentelė. **Anglų kalbos balsio /e/ ir lietuvių kalbos balsio /ɛ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /e/	Lietuvių k. /ɛ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

7. angl. /eə/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1

2

3

4

2

3

4

2. angl. /eə/ (*declare*) /dɪ'kleə/ (5:16)(BBC, 2013 m. sausio 7 d.)

3. angl. /eə/ (*hair*) /heə/ (07:11) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)

4. angl./eə/ (*airplane*) /'eəpleɪn/: (00:05:04) („Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012)

4.16. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /eə/ vizualinė raiška**

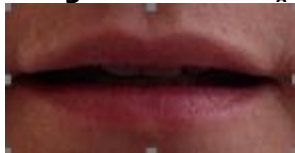
Šaltinis: sudaryta autorės

4.18. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /eə/ artikuliaciniai požymiai**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /eə/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

8. angl. /ei/ – liet. /eĩ/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /eĩ/ (*veiksmas*) /'vieĩ·kšmeš/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /eɪ/ (*rates*) /reɪts/ (8:44) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /eɪ/ (*paint*) /peɪnt/ (00:08:38) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010))
4. angl. /eɪ/ (*say*) /seɪ/ (13:12) („Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (angl. *Cloudy with a Chance of Meatballs 2*) (2010))

4.17. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ei/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eĩ/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.19. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ei/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eĩ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /eɪ/	Lietuvių k. /eĩ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Priešakinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

9. angl. /ɜ:/– liet. /e:/

III bazinė padėtis: lūpos patemptos į šalis

1. liet. /e:/ (*tėvas*) /'t̪ie:veʃ/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /ɜ:/ (*further*) /'fɜ:ðə/ (0:31) (BBC, 2012 m. vasario 27 d.)
  3. angl. /ɜ:/ (*bird*) /bɜ:d/ (01:14:43) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
  4. angl. /ɜ:/ (*world*) /wɜ:ld/ (1:18:08) („Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013)
- 4.18. pav. **Anglų kalbos balsio /ɜ:/ ir lietuvių kalbos balsio /e:/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.20. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ɜ:/ ir lietuvių kalbos balsio /e:/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɜ:/	Lietuvių k. /e:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Priešakinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Nelūpinis	Nelūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

Trečiajai bazinei vizualiajai garsų raiškai būdinga šiek tiek praverta burna ir į šalis patemptos lūpos. Klasifikuojant garsus į bazines grupes, trečiosios grupės dominuojančiu vertinimo pagrindu tampa patemptos į šalis lūpos. Lūpos – vizualiai svarbiausios iš visų kalbos padargų (Fodor 1976, 24), o ši grupė yra antra pagal garsų skaičių (15 balsinių fonemų ir balsinių fonemų junginių), apimanti daugiausia (7) anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų ir jų junginių porų (žr. 4.21. lentelę).

4.21. lentelė. Trečioji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema

	Lietuvių kalba			Anglų kalba		
	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija
<p style="text-align: center;">3 vizema</p> <p style="text-align: center;">Patemptos į šalis lūpos</p>	ɪ	išorė	'ɪfo:r̩e:	ɪ	with	wɪð
	eɪ̯	veiksmas	'veɪ̯:k̩sm̩ɐ̯s	eɪ	main	meɪn
	eɪ̯	vaikas	'veɪ̯:k̩eɪ̯			
	ie̯	ietis	'j̩e̯:t̩ɪ̯s	ɪə	peer	pɪə
	ie̯	iešmas	'j̩e̯:ʃm̩ɐ̯s			
	ɛ	verkti	'vɛr̩:k̩t̩ɪ̯	e	head	hed
				eə	pair	pɛə
	e:	tėvas	't̩e:veɪ̯s	ɜ:	furl	fɜ:l

Šaltinis: sudaryta autorės

Bazinė patemptų lūpų padėtis beveik idealiai atitinka priešakinės eilės aukštutinio pakilimo balsių artikuliaciją – angl. /i:/ – liet. /i:/; angl. /ɪ/ – liet. /ɪ/. Dėl cirkumflekso dominuojant antrajam sutartinio dvibalsio /eɪ̯/ dėmeniui nuo priešakinių balsių lūpų padėties neatskiriama tampa ir šio lietuvių kalbos dvibalsio artikuliacija. Priegaidės svarba sutaptinių dvibalsių lūpų padėties vertinimui nėra tokia reikšminga lyginant jos įtaką sudėtinių dvibalsių vizualinei raiškai. Artikuliuojant sutaptinius dvibalsius /ie̯/ /ie̯/ burnos atvertis ir lūpos yra labai panašioje pozicijoje. Kita vertus, šie dvibalsiai sudaro ne tik fonemas ir yra sunkiai skaidomi į atskirus vienetus, tačiau, priešingai daugumai sudėtinių dvibalsių (išskyrus [æ̯ɪ] /'m̩iæ̯:ɪ̯e:/ ir /eɪ̯//'veɪ̯:k̩sm̩ɐ̯s/), abu šių dvibalsių dėmenys artikuliuojami burnos pradžioje, todėl jų tartis, o kartu ir lūpų padėtis, sutampa. Artikuliuojant angl. /e/ – liet. /ɛ/; angl. /eə/, angl. /ɜ:/ – liet. /e:/ lūpos taip pat patempiamos į šalis, tačiau papildomai pakeliami lūpų kampučiai. Vis dėlto šis skirtumas nėra toks ryškus ir vizualiai reikšmingas audiovizualinės produkcijos verbalinio teksto vertimui. Nepaisant cirkumflekso įtakos lietuvių kalbos sudėtinio dvibalsio /eɪ̯/ burnos ir lūpų padėčiai, lūpos panašiai patempiamos tariant šį dvibalsį ir anglų kalbos dvibalsį /eɪ/, kurio pirmasis dėmuo yra ryškesnis.

4.2.4. Papūstų, suapvalintų lūpų bazinės vizemos analizė

1. angl. /u:/ – liet. /u:/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1. liet. /u:/ (*ūsai*) /'u:ʂɛɪ/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /u:/ (*you*) /ju:/ (4:57) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
  3. angl. /u:/ (*rumours*) /'ru:məz/ (05:06) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
  4. angl. /u:/ (*you*) /ju:/ (00:08:28) („Šrekas trečiasis“ (angl. *Shrek the Third*) (2007)
- 4.19. pav. **Anglų kalbos balsio /u:/ ir lietuvių kalbos balsio /u:/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.22. lentelė. Anglų kalbos balsio /u:/ ir lietuvių kalbos balsio /u:/ artikuliacinių požymių atitiktis

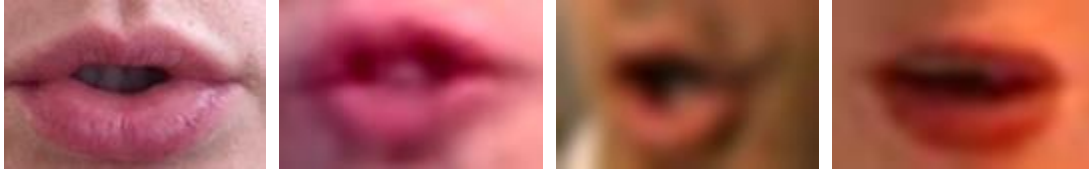
Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /u:/	Lietuvių k. /u:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

2. angl. k. /ʊ/ – liet.k /u/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1

2

3

4

2

3

4

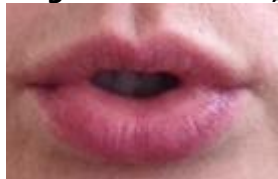
1. liet. /u/ (*upė*) /'ʊp'e:/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /ʊ/ (*good*) /gʊd/ (9:12) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
  3. angl. /ʊ/ (*good*) /gʊd/ (00:19:27) („Garfildas“ (angl. *Garfield*) (2004)
  4. angl. /ʊ/ (*could*) /kʊd/ (00:06:02) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)
- 4.20. pav. **Anglų kalbos balsio /ʊ/ ir lietuvių kalbos balsio /u/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.23. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ʊ/ ir lietuvių kalbos balsio /u/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ʊ/	Lietuvių k. /u/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

3. angl. /əʊ/ – liet. /eũ·/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1. liet. /eũ·/ (*euras*) /'eũ·rɛʃ/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /əʊ/ (*growth*) /grəʊθ/ (5:09) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /əʊ/ (*no*) /nəʊ/ (03:24) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
4. angl. /əʊ/ (*grows*) /grəʊs/ (00:06:48) („Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012)

4.21. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /əʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eũ·/ vizualinė raiška**

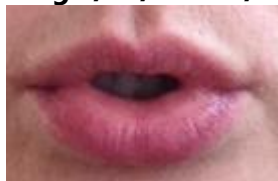
Šaltinis: sudaryta autorės

4.24. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /əʊ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /eũ·/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /əʊ/	Lietuvių k. /eũ·/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

4. angl. /ʊə/ – liet. /u̯ə/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1. liet. /u̯ə/ (*uodas*) /'u̯əɔðəs/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /ʊə/ (*euros*) /'jʊərəʊz/ (5:19) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
3. angl. /ʊə/ (*sure*) /ʃʊə/ (42:16) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /ʊə/ (*sure*) /ʃʊə/ (01:02:17) („Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012)

4.22. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /u̯ə/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.25. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /u̯ə/ artikuliacinių požymių atitiktis**

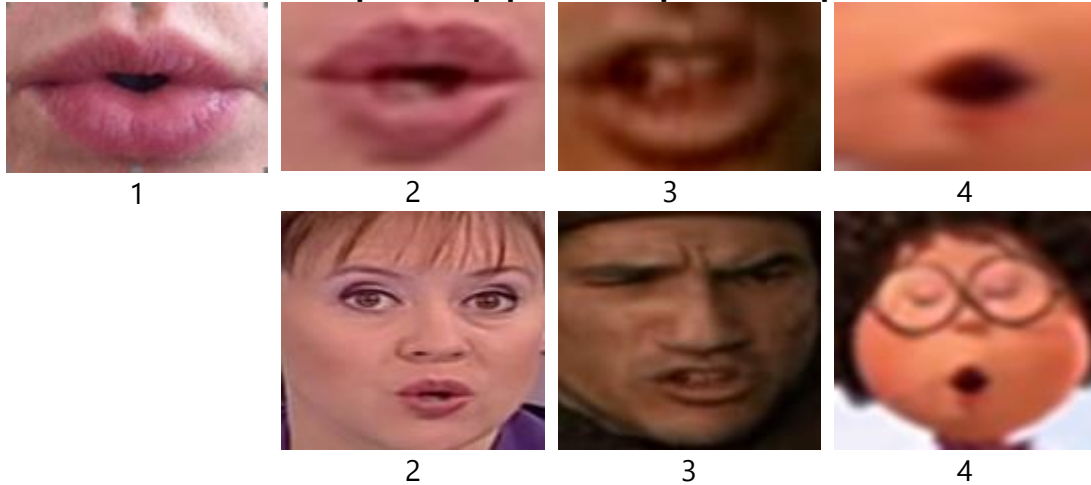
Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ʊə/	Lietuvių k. /u̯ə/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukšutinio pakilimo	Aukšutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

5. angl. k. /ʊə/ – liet. /u̯/

4 bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

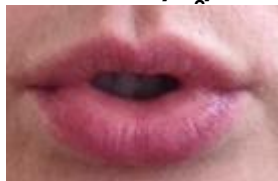
1. liet. /u̯/ (*guolis*) /'gʊɔ̃lɪ̯/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /ʊə/ (*euros*) /'jʊərəʊz/ (5:19) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
  3. angl. /ʊə/ (*sure*) /ʃʊə/ (42:16) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
  4. angl. /ʊə/ (*sure*) /ʃʊə/ (01:02:17) („Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012)
- 4.23. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /u̯/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

4.26. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ʊə/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /u̯/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ʊə/	Lietuvių k. /u̯/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

6. liet. /ûĩ/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1

2

3

4

1. liet. /ûĩ/ (*uiti*) /'ûĩĩĩ/ (autorės nuotrauka)

4.24. pav. Lietuvos kalbos dvibalsio /ûĩ/ vizualinė raiška

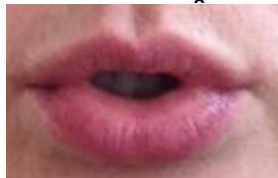
Šaltinis: sudaryta autorės

4.27. lentelė. Lietuvos kalbos dvibalsio /ûĩ/ artikuliaciniai požymiai

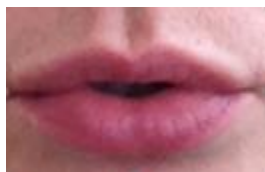
Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /ûĩ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinis pakilimas
Lūpų veikla	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

7. liet. /uĩ/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1

2

3

4

1. liet. /uĩ/ (*luitas*) /'hũĩĩĩ/ (autorės nuotrauka)

4.25. pav. Lietuvos kalbos dvibalsio /uĩ/ vizualinė raiška

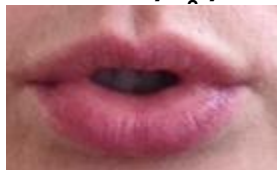
Šaltinis: sudaryta autorės

4.28. lentelė. Lietuvos kalbos dvibalsio /uĩ/ artikuliaciniai požymiai

Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /uĩ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Aukštutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

9. liet. /e̯-/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1

2

3

4

1. liet. /e̯-/ (*laumė*) /'t̪e̯·m̪e:/ (autorės nuotrauka)

4.26. pav. **Lietuvių kalbos dvibalsio /e̯-/ vizualinė raiška**

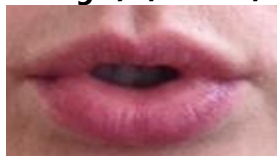
Šaltinis: sudaryta autorės

4.29. lentelė. **Lietuvių kalbos dvibalsio /e̯-/ artikuliaciniai požymiai**

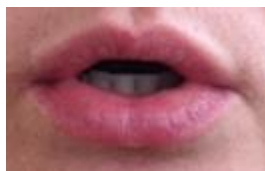
Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /e̯-/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Centrinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

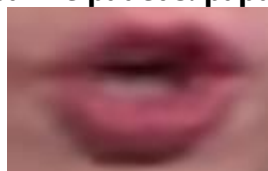
10. angl. /ɒ/ – liet. /ɔ/

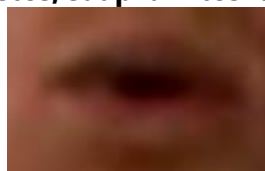
IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

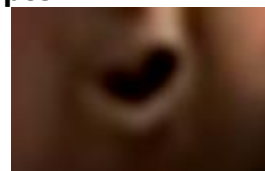
1

2

3

4

2

3

4

1. liet. /ɔ/ (*ornamentas*) /ɔr̪n̪e'·m̪e̯·t̪e̯s/ (autorės nuotrauka)

2. angl. /ɒ/ (*job*) /dʒɒb/ (8:49) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)

3. angl. /ɒ/ (*robbed*) /rɒbd/ (09:21) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)

4. angl. /ɒ/ (*moron*) /'mɔːrɒn/ (00:19:50) („Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)

4.27. pav. **Anglų kalbos balsio /ɒ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɔ/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.30. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ɒ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɔ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɒ/	Lietuvių k. /ɔ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

11. angl. /ɔ:/ – liet. /o:/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1. liet. /o:/ (*ola*) /o:ˈɫɐ/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /ɔ:/ (*more*) /mɔ:/ (4:49) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
3. angl. /ɔ:/ (*yours*) /jɔ:z/ (07:14) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /ɔ:/ (*morning*) /ˈmɔ:nɪŋ/ (00:06:26) („Visa tiesa apie ryklį “ (angl. *Shark Tale*) (2004)

4.28. pav. **Anglų kalbos balsio /ɔ:/ ir lietuvių kalbos balsio /o:/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.31. lentelė. **Anglų kalbos balsio /ɔ:/ ir lietuvių kalbos balsio /o:/ artikuliacinių požymių atitiktis**

Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɔ:/	Lietuvių k. /o:/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

12. angl. /ɔɪ/ – liet. /ɔ̃ɪ/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1. liet. /ɔ̃ɪ/ (*broileris*) /'brɔ̃ɪlɪɛrɪs/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /ɔɪ/ (*oil*) /ɔɪ/ (0:40) (BBC, 2012 m. vasario 27 d.)
3. angl. /ɔɪ/ (*royalty*) /'rɔɪəlti/ (40:25) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /ɔɪ/ (*boy*) /bɔɪ/ (03:32) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

4.29. pav. **Anglų kalbos dvibalsio /ɔɪ/ ir lietuvių kalbos dvibalsio /ɔ̃ɪ/ vizualinė raiška**

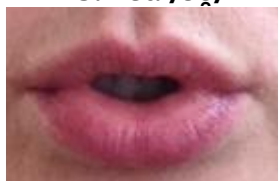
Šaltinis: sudaryta autorės

4.32. lentelė. **Anglų kalbos dvibalsio /ɔɪ/ ir lietuvių kalbos balsio /ɔ̃ɪ/ artikuliacinių požymių atitiktis**

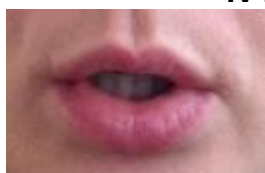
Artikuliaciniai požymiai	Anglų k. /ɔɪ/	Lietuvių k. /ɔ̃ɪ/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Žemutinio pakilimo	Žemutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

13. liet. /Ų/

IV bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

1

2

3

4

1. liet. /Ų/ (*klounas*) /k̟̚l̟̚oũn̟̚əs/ (autorės nuotrauka)

4.30. pav. **Lietuvių kalbos dvibalsio /Ų/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.33. lentelė. Lietuvių kalbos dvibalsio /Ų/ artikuliaciniai požymiai

Artikuliaciniai požymiai	Lietuvių k. /Ų/
Horizontalusis liežuvio poslinkis	Užpakalinės eilės
Vertikalusis liežuvio poslinkis	Vidutinio pakilimo
Lūpų veikla	Lūpinis

Šaltinis: sudaryta autorės

Ketvirtojoje bazinėje vizualiai reikšmingų kalbos padargų padėtyje esminiu vizualinės raiškos vertinimo kriterijumi tampa lūpos, kurios yra suapvalinamos ir atkišamos į priekį. Be lūpų atsižvelgiama ir į burnos atverties dydį, liežuvio veikla nepastebima. Ši padėtis pasižymi išskirtine vizualine raiška ir tokių garsų artikuliacija lengviausiai pastebima. Nors tiriamajame darbe atsiribojama nuo koartikuliacijos, tačiau lūpinių balsių įtaka vizualinei raiškai konkrečių priebalsinių fonemų realizacijoje labai didelė. Svarbu pastebėti, kad lietuvių kalboje „prieš lūpinius balsius visi priebalsiai lūpinami“, pvz., (*lapą*) /'lə:p̟̚ä:/ vs. (*lūpą*) /'lu:p̟̚ä:/ (Pakerys 2003, 86). Priebalsiai tarp lūpinių balsių lūpinami dar didesniu laipsniu, pvz., (*lūpy*) /'lu:pu:/, ir priešingai, kuo daugiau priebalsiai nutolę nuo lūpinių balsių, tuo mažiau jie lūpinami, pvz., (*riksmas*) /'r̟̚ik̟̚sme̟̚s/ – (*riksmo*) /'r̟̚ik̟̚smo:/ (Pakerys 2003, 86). Dėl reikšmingos vizualinės ketvirtosios grupės fonemų raiškos siekdamas perteikti denotacinę reikšmę vertėjas turi parinkti referentus su šios grupės balsinėmis fonemomis, priešingu atveju ši vertimo klaida yra lengvai pastebima. O neatidaus antrosios grupės balsinių fonemų keitimo trečiosios grupės balsinėmis fonemomis žiūrovai gali ir nepastebėti.

Ši balsinių ir dvibalsinių fonemų ir fonemų junginių grupė yra pati didžiausia, sudaryta iš 19 fonemų ir jų junginių. Iš viso skiriamos 8 anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų poros: angl. /ʊ/ – liet. /u/; angl. /u:/ – liet. /u:/; angl. /ʊə/ – liet. /ôɔ/; angl. /ʊə/ – liet. /uɔ/; angl. /ɒ/ – liet. /ɔ/; angl. /ɔ:/ – liet. /o:/; angl. /ɔɪ/ – liet. /ôɪ/; angl. /əʊ/ – liet. /eũ/. Taip pat šiai grupei priskiriami keturi fonemų porų anglų kalboje neturintys lietuvių kalbos dvibalsiai /ôɪ/, /uɪ/, /eũ/ ir /ɔʊ/ (žr. 4.34. lentelę).

4.34. lentelė. **Ketvirtoji anglų ir lietuvių kalbų balsių ir dvibalsių vizema**

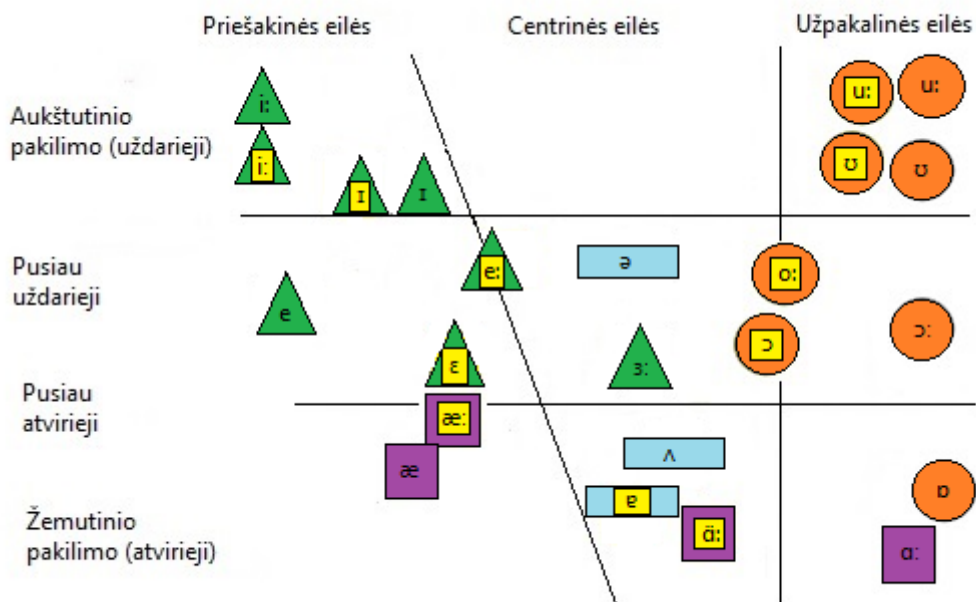
4 vizema Papūstos, suapvalintos lūpos	Lietuvių kalba			Anglų kalba		
	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija	Fonema	Pavyzdys	Transkripcija
	ʊ	upė	'ʊp'e:	ʊ	wool	wʊl
	u:	ūsai	'u:ʂeɪ	u:	rude	ru:d
	ôɔ	uodas	'ôɔdɛs	ʊə	poor	pʊə
	uɔ	'guolis	'gʊɔlɪs			
	ôɪ	uiti	'ôɪtɪ			
	uɪ	luitas	'lɔɪtɛs			
	eũ	euras	'eũ:reš	əʊ	mode	məʊd
	eũ	laumė	lɛũ:m'e:			
	ɔ	ornamentas	ɔrne'mɛŋ:tɛs	ɔ	dock	dɒk
	o:	ola	o:lɛ	ɔ:	sword	sɔ:d
	ôɪ	broileris	brôɪlɛɪs	ɔɪ	point	pɔɪnt
	ɔʊ	klounas	klôʊnɛs			

Šaltinis: sudaryta autorės

Visos šios grupės fonemos ir fonemų junginiai sutampa pagal du požymius, išskyrus liet. /ôɪ/, /uɪ/ ir angl. /əʊ/ – liet. /eũ/. Priešingai nei kitose trijose grupėse, vienintelės ketvirtosios grupės fonemos ir fonemų junginiai yra lūpiniai. Be to, visi jie artikuliuojami burnos gilumoje ir sutampa pagal horizontalųjį liežuvio poslinkį. Kaip ir trečiosios grupės sutaptinių dvibalsių /îe/ ir /iẽ/ atveju, artikuliuojant lietuvių kalbos sutaptinius dvibalsius /ôɔ/ ir /uɔ/ lūpų suapvalinimo, papūtimo ir atkišimo į priekį laipsnis sutampa. Kita vertus, šie dvibalsiai sudaro ne tik fonemas ir sunkiai skaidomi į atskirus vienetus, bet ir abu šių dvibalsių dėmenys artikuliuojami burnos gilumoje, todėl lūpos suapvalinamos panašiai. Dėl akūto lietuvių kalbos sudėtiniam dvibalsyje /ôɪ/ ir dėl cirkumflekso lietuvių kalbos sudėtiniam dvibalsyje /eũ/ ryškiau tariamas užpakalinės eilės ir aukštutinio pakilimo dėmuo /u/. Nors sudėtinio lietuvių kalbos dvibalsio /ɔʊ/ dėmenys skiriasi pakilimu, tačiau abu jie yra užpakalinės eilės, ir priegaidė nesudaro įtakos lūpų ir burnos padėčiai.

Nežymus skirtumas nuo bazinės padėties pastebimas artikuliuojant anglų kalbos fonemą /ɒ/ – nors lūpos suapvalinamos, ne taip ryškiai papučiamos ir mažiau atkišamos į priekį. Artikuliuojant liet. /o:/ ir angl. /ɔ:/ fiksuojamas mažesnis nukrypimas nuo bazinės padėties, lūpos labiau atkišamos į priekį. Išskirtinis yra anglų kalbos dvibalsio /əʊ/ (*mode*) /məʊd/ atvejis. Nors artikuliuojant šį anglų kalbos sutaptinį dvibalsį ryškesnis yra pirmasis dėmuo (tariant jį atskirai burna ir lūpos natūraliai praveriamos), dvibalsio artikuliacijoje ryškiau fiksuojamos suapvalintos ir atkištos į priekį lūpos, tačiau ne tiek, kiek artikuliuojant lietuvių ir anglų kalbų garsą /u/. Nepaisant kirčiuoto pirmojo dėmens šis dvibalsis sudaro išimtį ir priskiriamas ketvirtajai fonemų grupei, kadangi, manytina, /u/ vizualumo prasme yra labiausiai išsiskiriantis garsas ir turi stiprų poveikį centrinės eilės vidutinio pakilimo balsiams, kuriuos artikuliuojant lūpų ir burnos padėtis artima neutraliai.

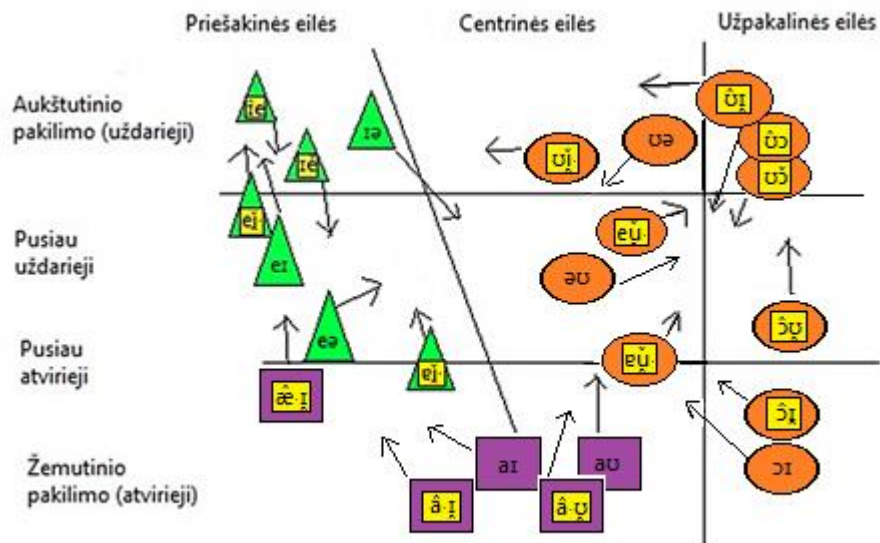
Atlikus balsių ir dvibalsių vizualinės raiškos tyrimą, ir anglų, ir lietuvių kalbų kardinalinių balsių schemas modifikuotos. Atsižvelgiant į lietuvių ir anglų kalbų balsių ir dvibalsių artikuliacijos vizualinę raišką, schemas papildytos keturiomis geometrinėmis formomis, atitinkančiomis keturias bazines vizualiai reikšmingų kalbos padargų padėtis (žr. 4.31. pav. ir 4.32. pav.).

4.31. pav. **Anglų ir lietuvių kalbų balsių padėtis kardinalinių balsių schemoje ir keturias balsines vizetas atitinkančios vizualiai reikšmingų kalbos padargų bazinės padėtys**

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Carter ir kt. (2001, 59)

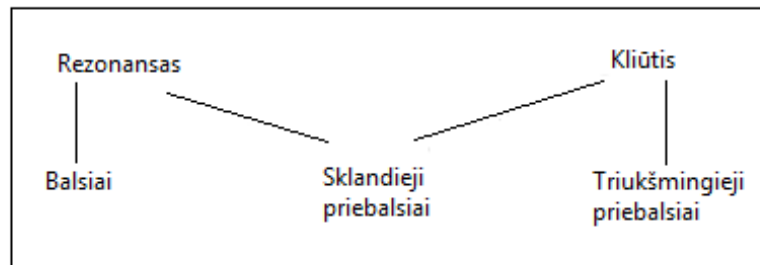
Žaliame trikampyje vaizduojami balsiai ir dvibalsiai, kuriuos artikuliuojant lūpos patempiamos į šalis, violetiniame kvadrate – plati lūpų atvertis, žydrame stačiakampyje – neutraliai praverta burna, o oranžiniame apskritime – papūstos, suapvalintos lūpos. Siekiant išskirti dviejų kalbų balsius ir dvibalsius lietuvių kalbos balsiai pateikiami geltoname fone. Vaizduojant dvibalsių artikuliaciją rodyklės nurodo sklandžią slinktį link antrojo dvibalsių dėmens.

4.32. pav. Anglų ir lietuvių kalbų dvibalsių padėtis kardinalinių balsių schemeje ir keturias dvibalsines vizemas atitinkančios vizualiai reikšmingų kalbos padargų bazinės padėtys
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Carter ir kt. (2001, 59)

4.3. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų lyginimas

Priebalsiai – tai garsai, artikuliuojami oro kelyje susidarant kliūčiai kurioje nors burnos ertmės vietoje. Skirtumas tarp balsių ir priebalsių artikuliacijos tas, kad pirmieji yra produkuojami orui rezonuojant tam tikroje ertmėje, o antrieji – sudarant kliūtį oro kelyje. Pagal garso sudarymo būdą skiriami dviejų tipų priebalsiai: triukšmingieji (angl. *obstruents*) ir sklandieji (angl. *sonorants*). Pirmieji tariami sukuriant oro srautui kliūtį, o antrieji – sukuriant ir kliūtį, ir rezonansą tam tikroje ertmėje (Brinton 2000, 35). Sklandieji priebalsiai yra tarpiniai garsai tarp balsių ir priebalsių, kadangi pasižymi abiem grupėms būdingais artikuliacijos požymiais. Skirtumą tarp priebalsių ir balsių artikuliacijos fizinių savybių iliustruoja 4.33. pav.

4.33. pav. **Kalbos garsų produkavimas**
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Kreidler (1997, 18)

Lietuvių kalbos priebalsinių fonemų sistema yra platesnė už anglų kalbos priebalsinių fonemų sistemą. Pagrindinė priežastis yra lietuvių kalbos palatalizuoti garsai. Visi lietuvių kalbos priebalsiai, išskyrus palatalinį /j/, turi nepalatalizuotų ir palatalizuotų priebalsių porą. Anglų kalboje palatalizuotų priebalsių nėra. Iš viso lietuvių kalboje skiriamos 45 priebalsinės fonemos⁴⁴, be palatalinio /j/ sudarančios 22 palatalizuotų ir nepalatalizuotų priebalsių poras: /p/ – /pʲ/; /b/ – /bʲ/; /m/ – /mʲ/; /f/ – /fʲ/; /v/ – /vʲ/; /t/ – /tʲ/; /ts/ – /tsʲ/; /tʃ/ – /tʃʲ/; /d/ – /dʲ/; /dz/ – /dzʲ/; /dʒ/ – /dʒʲ/; /ʎ/ – /ʎʲ/; /ŋ/ – /ŋʲ/; /r/ – /rʲ/; /s/ – /sʲ/; /ʃ/ – /ʃʲ/; /g/ – /gʲ/; /ʎ/ – /ʎʲ/; /k/ – /kʲ/; /z/ – /zʲ/; /ʒ/ – /ʒʲ/; /x/ – /ç/ (pvz., (*lepus*) /lʲɛˈpʊs/ – (*lepius*) /lʲɛˈpʊsʲ/ (Girdenis 2005, 29).

Anglų kalboje skiriamos 24 nepalatalizuotos priebalsinės fonemos: /p/ (*peace*) /pi:s/; /b/ (*ball*) /bɔ:l/; /t/ (*tea*) /ti:/; /d/ (*dog*) /dɒg/; /k/ (*coffee*) /ˈkɒfi/; /g/ (*good*) /gʊd/; /m/ (*mouth*) /maʊθ/; /n/ (*no*) /nəʊ/; /ŋ/ (*thing*) /θɪŋ/; /f/ (*fat*) /fæt/; /v/ (*van*) /væn/; /θ/ (*thin*) /θɪn/; /ð/ (*that*) /ðæt/; /s/ (*see*) /si:/; /z/ (*zoo*) /zu:/; /ʃ/ (*she*) /ʃi:/; /ʒ/ (*vision*)

⁴⁴ Lietuvių ir anglų kalbų fonemos žymimos taikant TFA, kuri pritaikyta lietuvių kalbai.

/ˈviːʒən /; /tʃ/ (cheap) /tʃi:p/; /dʒ/ (joke) /dʒəʊk/; /l/ (love) /lʌv/; /r/ (right) /raɪt/; /j/ (you) /ju: /; /w/ (why) /waɪ/; /h/ (he) /hi: / (Gimson ir Cruttenden 1994, 138).

Be palatališkumo anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai klasifikuojami pagal balso stygų veiklą (žr. 4.35. lentelę).

4.35. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal balso stygų veiklą**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Skardieji priebalsiai	/b/, /d/, /dʒ/, /g/, /v/, /ð/, /z/, /ʒ/, /m/, /n/, /ŋ/, /l/, /r/, /w/, /j/.	/b/ – /bʲ/, /d/ – /dʲ/, /g/ – /gʲ/, /z/ – /zʲ/, /ʒ/ – /ʒʲ/, /ʎ/ – /ʎʲ/, /dʒ/ – /dʒʲ/, /dʒ/ – /dʒʲ/, /v/ – /vʲ/, /j/, /m/ – /mʲ/, /ŋ/ – /ŋʲ/, /r/ – /rʲ/
Duslieji priebalsiai	/p/, /t/, /tʃ/, /k/, /f/, /θ/, /s/, /ʃ/, /h/	/p/ – /pʲ/, /t/ – /tʲ/, /k/ – /kʲ/, /s/ – /sʲ/, /ʃ/ – /ʃʲ/, /x/ – /ç/, /ts/ – /tʃʲ/, /tʃ/ – /tʃʲ/, /f/ – /fʲ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Pagal kliūtis formą ir triukšmingieji, ir sklandieji priebalsiai skiriami į uždarumos (angl. *occlusive*) ir ankštumos (angl. *constrictive*) priebalsius. Uždarumos priebalsiai artikuliuojami visiškai uždarant oro srauto skverbimąsi, o ankštumos – smarkiai susiaurinant oro srauto skverbimąsi.

Pagal oro skverbimosi būdą triukšmingieji uždarumos priebalsiai yra sprogstamieji (angl. *plosives*) ir afrikatos (angl. *affricates*). Artikuliuojant pirmuosius, oro srautas trumpam sustabdomas ir staiga, atvėrus kliūtį, oras prasiskverbia su tam tikru spragtelėjimu. Sprogstamieji nepalatalizuoti anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai sutampa, tačiau lietuvių kalboje dėl palatalizuotų priebalsinių fonemų porų sprogstamųjų priebalsių grupę sudaro dvigubai daugiau priebalsių (santykis 6:12) (žr. 4.36. lentelę).

Artikuliuojant afrikatas kliūtis atveria lėčiau ir plečiantis praėjimui girdimas šlamesys. Nors tiriamajame darbe analizuojant lietuvių kalbos priebalsių sistemą remiamasi A. Pakerio priebalsių klasifikacija, tačiau afrikatas, antrinant A. Girdenio nuomonei, nutarta laikyti atskiromis priebalsinėmis fonemomis, atliekančiomis skiriamąją funkciją. Kaip ir lietuvių kalboje, anglų kalbos afrikatos gali būti suvokiamos kaip viena atskira fonema arba kaip dviejų fonemų junginys. Tačiau atsižvelgiant į tyrimo tikslą afrikatos laikytinos atskiromis priebalsinėmis fonemomis (Gimson ir Cruttenden 1994, 157). Lyginant anglų ir lietuvių kalbų afrikatas, lietuvių kalbos afrikatų skaičius yra keturis kartus didesnis už anglų dėl palatalizuotų priebalsių ir papildomų garsų, kurių anglų kalboje nėra, plg. angl. /tʃ/, /dʒ/ – liet. /tʃʲ/, /tʃʲ/, /dʒʲ/, /dʒʲ/, /tʃʲ/, /tʃʲ/, /dʒʲ/, /dʒʲ/.

4.36. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal oro skverbimosi būdą**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Sprogstamieji (6–12)	/p/, /b/, /t/, /d/, /k/, /g/	/p/ – /pʲ/, /b/ – /bʲ/, /t/ – /tʲ/, /d/ – /dʲ/, /k/ – /kʲ/, /g/ – /gʲ/
Pučiamieji (9–16)	/s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /f/, /v/, /θ/, /ð/, /h/	/s/ – /sʲ/, /z/ – /zʲ/, /ʃ/ – /ʃʲ/, /ʒ/ – /ʒʲ/, /x/ – /ç/, /ʎ/ – /ʎʲ/, /f/ – /fʲ/, /v/ – /vʲ/
Sklandieji (7–9)	/j/, /w/, /l/, /m/, /n/, /ŋ/, /r/	/j/, /l/ – /lʲ/, /m/ – /mʲ/, /ŋ/ – /ŋʲ/, /r/ – /rʲ/
Afrikatos (2–8)	/tʃ/, /dʒ/	/tʃʲ/ – /tʃʲ/, /tʃʲ/ – /tʃʲ/, /dʒʲ/ – /dʒʲ/, /dʒʲ/ – /dʒʲ/

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Sklandieji (angl. *sonorants*) uždarumos priebalsiai yra nosiniai (angl. *nasals*), o jų artikuliacijai būdingas oro srauto sustabdymas pro burną ir skverbimasis pro nosies ertmę. 4.36. lentelėje pateikti visi sklandžiųjų priebalsių grupės pogrupių garsai. Lyginant anglų ir lietuvių kalbų sklandžiųjų nosinių priebalsių pogrupius, lietuvių kalboje šių garsų skaičius vienu viršija anglų kalbos priebalsių grupę. Lietuvių kalbos sklandieji nosiniai priebalsiai yra /m/ – /mʲ/, /n/ – /nʲ/, o anglų kalboje, be abiejose kalbose sutampančių priebalsių, skiriama priebalsinė fonema /ŋ/. Lietuvių kalboje šie garsai tėra kombinaciniai priebalsinių fonemų /n/ ir /nʲ/ variantai, pasitaikantys mišriuosiuose dvigarsiuose atitinkamai prieš liežuvio užpakalinius, gomurio užpakalinius /k/, /g/ ir liežuvio gomurio vidurinius /c/, /ʃ/, pvz., (*linksmas*) [ˈlɪŋksmə̃s], (*angis*) [eŋˈjɪ̃s]⁴⁵ (Pakerys 2003, 134).

Ankštumos priebalsių grupę sudaro triukšmingieji pučiamieji (angl. *fricatives*) priebalsiai ir 3 sklandžiųjų (angl. *sonorants*) priebalsių pogrupiai. Artikuliuojant pučiamuosius priebalsius „susidaro ne uždaruma, o tik ankštuma – plyšys, pro kurį oras pučiamas vienoda srove, be jokių pertrūkių“ (Pakerys 2003, 71). Ši priebalsių grupė pagal oro skverbimosi būdą iš visų lietuvių ir anglų kalbų grupių yra pati didžiausia. Lietuvių kalboje skiriami 16, o anglų kalboje – 9 pučiamieji priebalsiai. Dauguma anglų ir lietuvių kalbų pučiamųjų priebalsių (išskyrus palatalizuotus priebalsius) sutampa, tačiau anglų kalboje nėra liežuvio užpakalinio, gomurio užpakalinio priebalsio /x/ (*choras*) /ˈxɔrɛ̃s/ ir jo palatalizuotos poros – liežuvio vidurinio, gomurio vidurinio priebalsio /ç/ (*chemija*) /ˈçɛmʲijɛ/. Anglų kalbos pučiamųjų grupės priebalsiai yra liežuvio priešakiniai dantiniai – duslusis /θ/ (*thief*) /θi:f/ ir skardusis /ð/ (*there*) /ðeə/. Tiesioginių atitikmenų lietuvių kalboje šie garsai neturi, o juos artikuliuojant plokščio liežuvio galiukas ir kraštai lengvai prispaudžiami prie viršutinių kandžių vidinės pusės ir viršutinių šoninių dantų, ir pro plyšį tarp liežuvio galiuko ir viršutinių kandžių pučiamas oras. Kartais liežuvio galiukas gali būti iškišamas tarp viršutinių ir apatinių kandžių (Gimson ir Cruttenden 1994, 167–168).

Panašiausi į anglų kalbos liežuvio priešakinius dantinius priebalsius /θ/ ir /ð/ yra pučiamųjų grupės priebalsių skardžiųjų ir dusliųjų lūpinių dantinių poros: angl. /f/ (*feet*)

---

⁴⁵ Žodžio transkripcija yra fonetinė, o ne fonologinė, kadangi transkripcijoje nurodomas alofonas.

/fi:t/ – /v/ (*veal*) /vi:l/ ir liet. /f/ (*fonema*) /fɔŋ'ɛ'me/, (*feniksas*) /'fɛŋ'ɪksɛs/ – /v/ (*vulkanas*) /vɔl'kɑ:nɛs/, /v/ (*vienas*) /'viɛnɛs/. Vienintelis tarp jų esantis skirtumas – artikuliacijos vieta. Artikuliuojant lūpinius dantinius priebalsius plyšys sudaromas ne tarp plokščio liežuvio galiuko bei kraštų ir viršutinių kandžių, o tarp viršutinių kandžių ir apatinės lūpos (Gimson ir Cruttenden 1994, 166; Pakerys 2003, 73). Šiame tiriamajame darbe priebalsis [v], priešingai A. Parkerio klasifikacijai (2003, 71), priskiriamas ne sklandžiujų, o pučiamųjų priebalsių grupei (Girdenis 2005, 32).

Likusieji ankštumos sklandieji priebalsiai be minėto uždaromos sklandžiujų nosinių priebalsių pogrupio klasifikuojami į smulkesnius pogrupius – sklandžiuosius paprastuosius (angl. *medial*), sklandžiuosius šoninius (angl. *lateral*) ir sklandžiuosius virpamuosius (angl. *rolled*), nors tradiciškai anglų kalbos priebalsiai į smulkesnius pogrupius neskirstomi, išimtį sudaro sklandieji šoniniai /l/ (Gimson ir Cruttenden 1994, 182–186). Sklandžiujų virpamųjų grupės priebalsių anglų kalboje nėra, o vienintelė sklandžiujų virpamųjų priebalsių pora lietuvių kalboje yra skardūs liežuvio priešakiniai alveoliniai – nepalatalizuotas /r/ (*rankena*) /'rɛŋ'cɛŋe/ ir palatalizuotas /rʲ/ (*ritmingas*) [rʲɪŋ'miŋges]. Artikuliuojant šiuos garsus liežuvio galiuką virpina iš plaučių tekanti oro srovė ir dėl to jis periodiškai atsitrenkia į alveoles (Pakerys 2003, 72).

Priešingai lietuviškajam, anglų kalbos skardusis liežuvio priešakinis, poalveolinis priebalsis /r/ gali būti priskiriamas sklandžiujų paprastųjų priebalsių pogrupiui. Anglų kalboje tariant garsą /r/ liežuvio pakeliamas iki alveolių ribos su kietuoju gomuriu, o oras pučiamas pro susidariusią angą tarp liežuvio ir alveolių (Gimson ir Cruttenden 1994, 186–188). Dėl skirtingos artikuliacijos šių lietuvių ir anglų kalbų priebalsių gretinimas yra tik santykinis.

Kitas sklandžiujų paprastųjų pogrupio priebalsis /w/ (*word*) /wɜ:d/ yra artikuliuojamas pakeliant užpakalinę liežuvio dalį ir suapvalinant lūpas (Gimson ir Cruttenden 1994, 190–195). Šios energingu tarimu pasižyminčios priebalsinės fonemos lietuvių kalboje nėra, o panašiausias lietuvių kalboje esantis garsas – skardus lūpinis dantinis /v/. Anglų ir lietuvių kalbose sklandžiujų paprastųjų grupės skardžiujų, liežuvio vidurinių, gomurio vidurinių priebalsių liet. /j/ (*jūra*) /'ju:re/ ir angl. /j/ (*beauty*) /'bju:ti/ artikuliacija sutampa. Lietuvių kalboje tai yra vienintelis priebalsis, neturintis nepalatalizuotos poros. Manytina, kad priebalsiai /w/ ir /j/ fonetiškai panašesni į

balsius, o fonologiškai į priebalsius. Priebalsio /j/ artikuliacija artima priešakinės eilės uždarąjo ilgojo balsio /i:/ tarimui, o priebalsis /w/ artikuliuojamas panašiai kaip užpakalinės eilės aukštutinio pakilimo balsis /u:/. Dėl to dažniais atvejais šie garsai apibrėžiami kaip pusbalsiai (Roach 2000, 64).

Anglų ir lietuvių kalbose sklandžiųjų šoninių priebalsių grupė yra pati mažiausia, sudaryta iš vieno anglų kalbos priebalsio /l/ (*light*) /laɪt/ ir lietuvių kalbos nepalatalizuoto /l̥/ (*lozungas*) /'l̥ɔzʊŋgɐs/ bei palatalizuoto /lʲ/ (*lenkti*) /'lʲɛŋʲˌtɕɪ/ garsų poros. Lietuvių kalbos palatalizuoto priebalsio artikuliacijos požymiai sutampa su anglų kalbos priebalsio artikuliacija, ir abu šie garsai laikytini liežuvio priešakiniais alveoliniais garsais, o tariant lietuvių kalbos nepalatalizuotą priebalsį /l̥/ liežuvio priešakinė dalis prisispaudžia prie dantų, dėl to šis garsas apibrėžiamas kaip dantinis, o ne alveolinis (Pakerys 2003, 72).

Kitas svarbus priebalsių klasifikavimo kriterijus yra priebalsių artikuliacijos vieta. Artikuliuojant priebalsius, kliūtis gali būti sudaroma aktyviaisiais ir pasyviaisiais kalbos padargais. Anglų kalbos priebalsiai, taikant TFA priebalsių klasifikacijos modelį, tradiciškai klasifikuojami pagal oro skverbimosi būdą ir pasyvųjį kalbos padargą (Gimson ir Cruttenden 1994, 139). Vienintelių abilūpinių ir lūpinių dantinių priebalsių grupė apima tiek aktyvųjį, tiek pasyvųjį kalbos padargus, t. y. abilūpiniai (angl. *bilabial*) ir lūpiniai dantiniai (angl. *labiodental*) priebalsiai. 4.37. lentelėje anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai skirstomi atsižvelgiant tik į pasyviuosius kalbos padargus. Pagal šį požymį lietuvių kalbos priebalsiai skiriami į lūpinius, dantinius, alveolinius, gomurio vidurinius ir gomurio užpakalinius (Pakerys 2003, 72). Be šių grupių anglų kalboje skiriamos tarpinės priebalsių grupės – poalveoliniai ir alveoliniai gomuriniai bei glotalinių priebalsių grupė. Vis dėlto verta pažymėti, kad bendros nuomonės tarp anglų kalbos fonetikų grupių išskyrimo pagal pasyvųjį kalbos padargą klausimu nėra, kadangi kai kurie jų skiria didesnę grupių skaičių (Gimson ir Cruttenden 1994, 138), o kiti laikosi pozicijos, kad smulkesnių priebalsių grupių skyrimas nėra būtinas, pvz., neverta išskirti poalveolinių ir alveolinių gomurinių priebalsių grupės (Roach 2000, 65).

4.37. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal artikuliacijos vietos pasyvųjį kalbos padargą**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Lūpiniai (4–6)	/p/, /b/, /m/, /w/	/p/ – /pʰ/, /b/ – /bʰ/, /m/ – /mʰ/
Dantiniai (4–19)	/θ/, /ð/, /f/, /v/	/t̪/ – /t̪ʰ/, /d̪/ – /d̪ʰ/, /s̪/ – /s̪ʰ/, /z̪/ – /z̪ʰ/, /f̪/ – /f̪ʰ/, /v̪/ – /v̪ʰ/, /n̪/ – /n̪ʰ/, /t̪s̪/ – /t̪s̪ʰ/, /d̪z̪/ – /d̪z̪ʰ/
Alveoliniai (6–11)	/t/, /d/, /s/, /z/, /n/, /l/	/t̺/ – /t̺ʰ/, /d̺/ – /d̺ʰ/, /s̺/ – /s̺ʰ/, /z̺/ – /z̺ʰ/, /n̺/ – /n̺ʰ/, /l̺/ – /l̺ʰ/
Poalveoliniai (1–0)	/r/	
Alveoliniai gomuriniai (4–0)	/ʃ/, /ʒ/, /tʃ/, /dʒ/	
Gomurio viduriniai (1–5)	/j/	/j̟/, /c/, /ɟ/, /ç/, /ʝ/
Gomurio užpakaliniai (3–4)	/k/, /g/, /ŋ/	/k̟/, /g̟/, /x/, /ɣ/
Glotaliniai (1)	/h/	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Pagal aktyvųjį kalbos padargą (žr. 4.38. lentelę) lietuvių kalbos priebalsiai klasifikuojami į lūpinius (apatinė lūpa aktyvesnė), liežuvio priešakinius, liežuvio vidurinius ir liežuvio užpakalinius priebalsius. Be šių priebalsių grupių anglų kalboje skiriamas glotalinių priebalsių grupės garsas duslusis pučiamasis /h/ (*horse*) /hɔ:s/. Artikuliuojant šį garsą trintis atsiranda orui skverbiantis pro plyšį tarp balso stygų, tačiau garso realizacija tiesiogiai priklauso nuo paskui jį einančio balsio (Gimson ir Cruttenden 1994, 174). Ir pasyvisis, ir aktyvusis šio garso artikuliacijos padargai yra balso stygos. Nors pagal oro skverbimosi būdą anglų kalbos priebalsis /h/ (*horse*) /hɔ:s/ ir lietuvių kalbos priebalsiai /j̟/ (*hektaras*) /j̟ɛkˈt̪ä:reš/ bei [ɣ] (*halė*) [ˈɣä:lie:] priklauso tai pačiai pučiamųjų grupei, vis dėlto šie garsai labai skiriasi. Visų pirma lietuvių kalbos priebalsiai nepalatalizuotas /ɣ/ ir palalizuotas /j̟/ yra skardūs, o tariami jie liežuvio užpakalinę dalį priartinus prie užpakalinės gomurio dalies arba liežuvio vidurinę dalį priartinus prie gomurio vidurinės dalies.

4.38. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija pagal artikuliacijos vietos aktyvųjį kalbos padargą**

	Anglų kalba	Lietuvių kalba
Lūpiniai (6–10)	/p/, /b/, /m/, /w/, /f/, /v/	/p/ – /pʰ/, /b/ – /bʰ/, /m/ – /mʰ/, /f/ – /fʰ/, /v/ – /vʰ/
Liežuvio priešakiniai (13–26)	/t/, /d/, /s/, /z/, /ʃ/, /ʒ/, /n/, /l/, /r/, /θ/, /ð/, /tʃ/, /dʒ/	/t̪/ – /t̪ʰ/, /d̪/ – /d̪ʰ/, /s̪/ – /s̪ʰ/, /z̪/ – /z̪ʰ/, /ʃ̪/ – /ʃ̪ʰ/, /ʒ̪/ – /ʒ̪ʰ/, /n̪/ – /n̪ʰ/, /l̪/ – /l̪ʰ/, /r̪/ – /r̪ʰ/, /t̪s̪/ – /t̪s̪ʰ/, /d̪z̪/ – /d̪z̪ʰ/, /t̪ʃ̪/ – /t̪ʃ̪ʰ/, /d̪ʒ̪/ – /d̪ʒ̪ʰ/, /d̪ʒ̪/ – /d̪ʒ̪ʰ/
Liežuvio viduriniai (1–5)	/j/	/j̟/, /c/, /ɟ/, /ç/, /ʝ/
Liežuvio užpakaliniai (3–4)	/k/, /g/, /ŋ/	/k̟/, /g̟/, /x/, /ɣ/
Glotaliniai (1–0)	/h/	

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

4.39. lentelėje pateikiama išsami anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija remiantis skirtingais priebalsių skirstymo kriterijais. Kairėje lentelės pusėje priebalsiai klasifikuojami pagal kliūtis formą, garso sudarymo ir oro skverbimosi būdą, o dešinėje – pagal artikuliacijos vietą bei aktyvųjį ir pasyvųjį kalbos padargą. Be to, priebalsių išdėstymas nurodo balso stygų veiklą.

4.39. lentelė. **Lietuvių ir anglų kalbų priebalsinių fonemų klasifikacija pagal oro kliūtis formą, garso sudarymo būdą, artikuliacijos vietą (pasyvųjį ir aktyvųjį kalbos padargus) ir balso stygų veiklą**

Pagal artikuliacijos vietą		Lūpiniai		Liežuvio priešakiniai			Liežuvio viduriniai	Liežuvio užpakaliniai	Glotaliniai
		Lūpiniai	Dantiniai	Dantiniai	Alveoliniai	Poalveoliniai	Alveoliniai gomuriniai	Gomurio viduriniai	
Uždarumos	Triukšmingieji	Sprogstamieji	p – p, pʰ b – b, bʰ	t, tʰ d, dʰ	t d		c j	k – k g – g	
	Sklandieji (nosiniai)		m mʰ	n, nʰ	n			ŋ	
	Triukšmingieji	Afrikatos		tʃ, tʃʰ dʒ, dʒʰ	tʃ dʒ				
Ankštumos	Triukšmingieji	Pučiamieji	f – f, fʰ v – v, vʰ	θ, θʰ s, sʰ z, zʰ	s z ʃ, ʃʰ ʒ, ʒʰ		ç j	x χ	h
	Sklandieji	Paprastieji	w			ɹ	j – j	(w) ⁴⁶	
		Virpamieji			r, rʰ				
	Šoniniai			l, lʰ					

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

⁴⁶ Garso /w/ artikuliacija išsiskiria tuo, kad jo artikuliacijai būdingi du pasyvieji kalbos padargai: viršutinė lūpa ir gomurio vidurys, dėl šios priežasties anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacijos lentelėje garsas /w/ vaizduojamas dviejose vietose.

Jeigu langelyje pateikiami keli priebalsiai, pirmieji pagal eiliškumą anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai yra duslieji, o antrieji – skardieji, pvz.: /p/ – /p/, /pi/ ir /b/ – /b/, /bi/. Jeigu lentelės langelyje pateiktas tik vienas skirtingų kalbų priebalsis, tokiu būdu nurodomas jo skardumas, išskyrus anglų kalbos duslųjį glotalinį pučiamąjį /h/ (*horse*) /hɔ:s/.

Lietuvių ir anglų kalbų skiemenys paprastai sudaryti iš dviejų svarbiausių fonemų klasių – balsių ir dvibalsių. Vis dėlto tiek anglų, tiek lietuvių kalboje balsiai laikomi pranašesniais už priebalsius tuo, kad dažniausiai sudaro skiemenį be kitų fonemų, nors kartais pasitaiko skiemenų, sudarytų išskirtinai tik iš priebalsių, pvz., priebalsinės fonemos /m/ arba /ʃ/, išreiškiančios sutikimą arba raginimą laikytis tylos (Girdenis 2003, 118). Periferinę kalbos dalį sudarantys priebalsiai skiriami į dvi priebalsių grupes – eksplozinę (angl. *onset*) ir implozinę (angl. *coda*) (Girdenis 2003, 118). Anglų ir lietuvių kalbų skiemenį sudaro šios pagrindinės skiemens dalys – eksplozinė dalis, kuri laikoma pradine skiemens dalimi, centras, kurį dažniausiai sudaro balsis, ir implozinė (galinė) skiemens dalis (žr. 4.40. lentelę).

4.40. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų skiemens, sudaryto iš vienonarės eksplozinės ir implozinės dalies, struktūra**

Kalba	Žodis	Tarimas	Eksplozinė dalis	Centras	Implozinė dalis
angl.	run	rʌn	r	ʌ	n
liet.	bėk	bʲe:k	bʲ	e:	k

Šaltinis: sudaryta autorės

Ir anglų, ir lietuvių kalbose galimos įvairios skiemens dalių kombinacijos. Dažniausiai skiemenys sudaryti iš eksplozinės skiemens dalies, centro ir implozinės skiemens dalies, tačiau kai kuriuose skiemenyse nėra implozinės skiemens dalies, o kiti neturi eksplozinės, plg. angl. (*more*) /mɔ:/ ir liet. (*irs*) /ɪr̩s/. Trumpiausi skiemenys (angl. *minimum syllable*) sudaryti iš vieno balsio, nors kartais juos gali sudaryti ir vienas priebalsis.

Anglų ir lietuvių kalbose eksplozinę grupę gali sudaryti nuo nulio iki 3 priebalsių, o implozinę – nuo nulio iki 4 priebalsių. Dėl to anglų ir lietuvių kalbose yra galimos vienonarės (angl. (*sat*) /sæt/ ir liet. (*šok*) /ʃo:k/), dvinarės (angl. (*slip*) /slɪp/ ir liet. (*blusa*) /bʲʊ'se/) ir trinarės (angl. (*spray*) /spreɪ/ ir liet. (*sprok*) /spro:k/) priebalsių grupės skiemens pradžioje ir vienonarės (angl. (*sat*) /sæt/ ir liet. (*šok*) /ʃo:k/), dvinarės (angl. (*bump*) /bʌmp/ ir liet. (*pilk*) /pɪɫk/), trinarės (angl. (*bonds*) /bɒndz/ ir liet. (*tilps*) /tɪɫps/) ir keturnarės (angl. (*prompts*) /prɒmpts/ ir liet. (*šniršpk*) /ʃɲɪrʃpk/ priebalsių

grupės skiemens pabaigoje (Girdenis 2003, 120–135; Roach 2000, 70–80) (žr. 4.41. lentelę).

4.41. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų fonologinė skiemens struktūra**

Priešinitialė	Inicialė	Poinicialė	Balsis	Priešfinalė	Finalė	Pofinalė 1	Pofinalė 2	Pofinalė 3
Eksplozinė dalis			Centrinė dalis	Implozinė dalis				

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Roach (2000) ir Girdenis (2003)

Keli iš eilės artikuliuojami priebalsiai gali daryti įtaką vienas kito artikuliacijai. Taip pat po priebalsio einantis balsis dažnai turi įtakos jo artikuliacijai. Toks reiškinys šnekoje suvokiamas kaip koartikuliacija, tačiau jis nepatenka į šio tyrimo lauką. Skiemens sandaros analizė fonotaktikos aspektu būtų svarbi tiriant koartikuliacijos reiškinį.

4.4. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų grupavimas į vizemas

Šiame poskyryje priebalsių vizemos kontūrai nustatomi remiantis dominuojančių kalbos padargų vizualine raiška. Grupuojant priebalsines fonemas į vizemas atsižvelgiama į lūpų, liežuvio padėtį ir burnos atvertį.

Šiame empirinės tyrimo dalies poskyryje tyrimas atliekamas taikant tuos pačius metodus ir pagal analogišką balsinių ir dvibalsinių fonemų vizualinės raiškos analizės procedūrą. 1-oje nuotraukoje, nesiremiant konkrečių garsų vizualine raiška, vaizduojama autorės apatinė veido dalis detalės plane, kuriame fiksuojama bazinė vizualiai reikšmingų kalbos padargų padėtis. Bazinės nuotraukos pagrindu skirtingų kalbų fonemos grupuojamos į vizemas. 1-oje nuotraukoje autorė artikuliuoja skirtingus nepalatalizuotus lietuvių kalbos priebalsius, o 1a nuotraukoje – palatalizuotus. 2-oje nuotraukoje iliustruojama skirtingų britų anglų kalbos priebalsių artikuliacija, 3-ioje nuotraukoje pateikiamos lietuviškai dubliuotų vaidybinių filmų vaikams iškarpos, o 4-oje nuotraukoje – lietuviškai dubliuotų animacinių filmų iškarpos. Tyrimo metu fiksuojama tų priebalsinių fonemų artikuliacijos vizualinė raiška, kurias įmanoma identifikuoti filmų iškarpose. Jeigu analizuojamo priebalsio anglų arba lietuvių kalbų garsynuose nėra, pateikiamos nuotraukos su raudonu kryžiumi.

XX a. pr. austrų kilmės logopedas Emilis Fröschelis (Emil Fröschel) susistemino priebalsius pagal kurčnebylių gebėjimą atpažinti garsus iš lūpų (Fröschel 1931). 4.34. pav. pateikiama šių priebalsių klasifikacija nuo lengviausiai atpažįstamų iki sunkiausiai atpažįstamų garsų skaitant iš lūpų.

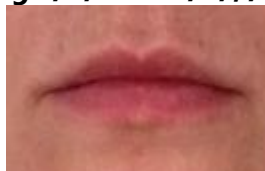
I	p, b, m,
II	f, v, m̥, φ, β
III	t, d, n, d̥, n̥, θ, ð, c, ʃ, ŋ, l, r, ʝ
IV	s, z, ts, dz
V	ʃ, ʒ, dʒ
VI	k, g, χ, j, j̥

4.34. pav. **Garsų atpažinimas iš lūpų**
 Šaltinis: sudaryta pagal Fröschel (1931, 168–170)

Nors klasifikacijoje pateikiami tyrimo su vokiečių kurčnebyliais duomenys, tyrimo rezultatai (nors ir ne visai tiksliai) atitinka anglų ir lietuvių kalbų klasifikaciją pagal artikuliacijos vietos pasyvųjį kalbos padargą. Grupuojant priebalsines fonemas į vizemas taip pat remiamasi priebalsinių fonemų artikuliacijos vieta, kadangi vizualinės raiškos aspektu artikuliacijos vietos kriterijus yra reikšmingesnis už oro skverbimosi būdo kriterijų. Pagal artikuliacijos vietą, tradiciškai klasifikuojant anglų ir lietuvių kalbų priebalsius (žr. 4.39. lentelę), visi garsai, pradedant lūpiniais ir baigiant glotaliniais priebalsiais, išdėstyti logiškai mažėjančia vizualine priebalsių raiška.

4.4.1. Abilūpinių priebalsių bazinių vizemų analizė

angl. /b/ – liet. /b/, /bʲ/

I bazinė padėtis: sučiauptos lūpos

1. liet. /b/ (*bauda*) /bɛʊˈdɛ/ (autorės nuotrauka)
  - 1a. liet. /b/ (*bėda*) /bʲeːˈdɛ/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /b/ (*budget*) /ˈbʌdʒɪt/ (5:16) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
  3. angl. /b/ (*about*) /əˈbaʊt/ (06:53) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
  4. angl. /b/ (*blow*) /bləʊ/ (0:51:13) („Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013)
- 4.35. pav. **Anglų kalbos priebalsio /b/ ir lietuvių kalbos priebalsių /b/ ir /bʲ/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

angl. /p/ – liet. /p/, /pʲ/

I bazinė padėtis: sučiauptos lūpos

1. liet. /p/ (*protas*) /ˈproːtɛ̃s/ (autorės nuotrauka)
  - 1a. liet. /pʲ/ (*pilotas*) /pʲiˈlɔtɛ̃s/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /p/ (*performance*) /pəˈfɔːməns/ (3:44) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
  3. angl. /p/ (*proper*) /ˈprɒpə/ (00:03:32,380) („Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
  4. angl. /p/ (*put*) /pʊt/ (1:30:54) („Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013)
- 4.36. pav. **Anglų kalbos priebalsio /p/ ir lietuvių kalbos priebalsių /p/ ir /pʲ/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

angl. /m/ – liet. /m/, /m'/

I bazinė padėtis: sučiauptos lūpos

1. liet. /m/ (*matininkas*) /'mä:ʈiŋ'ŋkəs/ (autorės nuotrauka)
- 1a. liet. /m'/ (*mėlynė*) /mie:'li:ŋje:/ (autorės nuotrauka)
2. angl. /m/ (*market*) /'mɑ:kɪt/ (9:24) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)
3. angl. /m/ (*me*) /mi:/ (00:08:16,495) „Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010)
4. angl. /m/ (*my*) /maɪ/ (0:24:14,20) „Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)

4.37. pav. **Anglų kalbos priebalsio /m/ ir lietuvių kalbos priebalsių /m/ ir /m'/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

Nė vienam dubliavimo komandos nariui, pradedant vertėju ir baigiant dubliažo režisieriumi, nekyla abejonių, kad verčiant verbalinį tekstą dubliavimui tikslinga atsižvelgti į sučiauptų lūpų padėtį (Fodor 1976; Chaume 2012; Whitman-Linsen 1992). Šią padėtį atitinka pagal artikuliacijos požymius ir vizualinę raišką sutampantys abilūpiniai anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai /p/, /p'/, /b/, /b'/, /m/, /m'/. Visos šios fonemos grupuojamos į 1-ąją bazinę priebalsinių fonemų vizemą ir dubliavimo tikslais vertėjas siekdamas perteikti denotacinę teksto reikšmę vertimo kalboje gali pasirinkti tinkamą referentą su bet kuriuo iš šių garsų (žr. 4.42. lentelę).

4.42. lentelė. **Abilūpiniai anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai**

p	pulp	pʌlp	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis	p	protas	ˈproːtɛs	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	pʲ	pilotas	pʲiˈlɔtɛs	duslusis, abilūpinis, sprogstamasis, palatalizuotas
b	bee	biː	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis	b	bauda	beuˈdɛ	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	bʲ	bėda	bʲeːˈdɛ	skardusis, abilūpinis, sprogstamasis, palatalizuotas
m	meat	miːt	skardusis, abilūpinis, sklandusis, nosinis	m	matininkas	ˈmäːtʲɪnʲɪŋkɛs	skardusis, abilūpinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, nepalatalizuotas
-	-	-	-	mʲ	mėlynė	mʲeːˈliːŋʲeː	skardusis, abilūpinis, sklandusis, nosinis, uždarumos, nepalatalizuotas

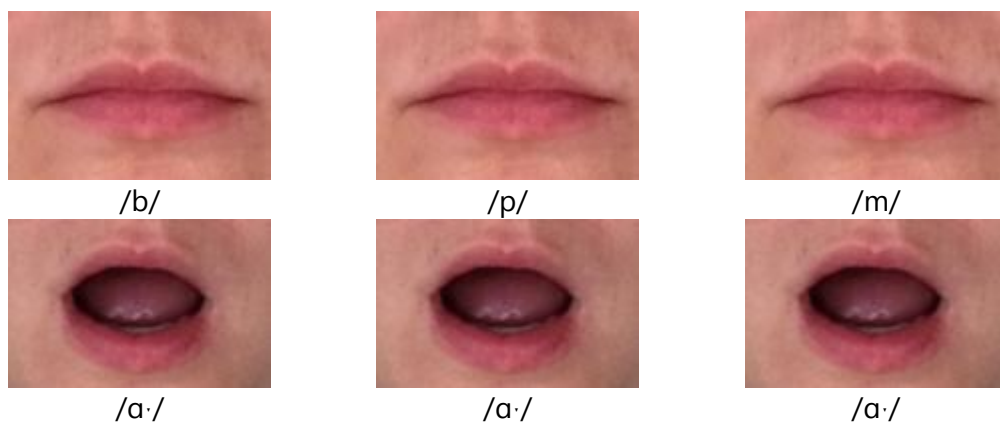
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Nors šiame darbe atsiribojama nuo garsų koartikuliacijos ir orientuojamasi į statiškas lietuvių ir anglų kalbų fonemas, abilūpinių priebalsių artikuliacijos vizualinės raiškos svarba labiausiai atskleidžiama kalbos dinamikoje (žr. 4.43., 4.44., 4.45. ir 4.46. lenteles).

4.43. lentelė. **Vienanarės eksplozinės lietuvių kalbos skiemens dalys, prasidedančios abilūpiniais priebalsiais**

Žodis	Tarimas	Eksplozinė dalis	Centras	Implozinė dalis
Baltas	ˈbaːltɛs	b	ɑː	ɪ
Paltas	ˈpaːltɛs	p	ɑː	ɪ
Maltas	ˈmaːltɛs	m	ɑː	ɪ

Šaltinis: sudaryta autorės

4.38. pav. **Lietuvių kalbos žodžių baltas, paltas ir maltas kirčiuoto skiemens eksplozinė dalis ir centras**

Šaltinis: sudaryta autorės

4.44. lentelė. **Vienanarės eksplozinės anglų kalbos skiemens dalys, prasidedančios abilūpiniais priebalsiais**

Žodis	Tarimas	Eksplozinė dalis	Centras	Implozinė dalis
ball	bɔ:l	b	ɔ:	l
Paul	pɔ:l	p	ɔ:	l
mall	mɔ:l	m	ɔ:	l

Šaltinis: sudaryta autorės

4.39. pav. **Anglų kalbos žodžių ball, Paul ir mall skiemens eksplozinė dalis ir centras**

Šaltinis: sudaryta autorės

Ši lietuvių ir anglų kalbų eksplozinės skiemens dalies ir centro dinamika iliustruoja, kad nepriklausomai nuo paskui abilūpinį priebalsį einančio balsio (pvz., centrinės eilės žemutinio pakilimo /ɑ:/ ar užpakalinės eilės vidutinio pakilimo /ɔ:/) visais atvejais sučiauptų lūpų pozicija verčiant tekstą dubliavimo tikslais turi būti išlaikyta. Jeigu OK garsas pradedamas tarti abilūpinio priebalsiu, o VK garsas – praviromis lūpomis, tokia klaida yra lengvai pastebima ir laikytina nekokybiško dubliavimo požymiu.

4.45. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų pagrindinių skiemens dalių atitikimas**

Kalba	Eksplozinė	Centras	Implozinė	Eksplozinė	Centras	Implozinė	
Anglų	b	ə	t	m	əʊ	st	etc.
Lietuvių	bʲ	ɛ	t̪	mʲ	ʊ	ʂ	etc.

Šaltinis: sudaryta autorės

Kaip žinoma, neretai priebalsinių ir balsinių fonemų padėtis skiemens struktūroje verčiant tekstą iš OK į VK sutampa. 4.45. lentelėje iliustruojamos ne tik anglų ir lietuvių kalbų sutampančios eksplozinės skiemenų dalys, tačiau toms pačioms vizemos priklausančios skiemens centro ir implozinės skiemens dalys. Tikslus skiemens dalių taikymas siekiant išlaikyti fonetinę sinchroniją dubliavimo tikslais būtinas tik kirčiuotuose skiemenyse, o nekirčiuotuose skiemenyse jis nėra toks svarbus. Šiame pavyzdyje OK skiemenyje 2-osios balsinių fonemų vizemos centrinės eilės, vidutinio pakilimo balsį /ə/ VK keičia 3-iosios balsinių fonemų vizemos priešakinės eilės vidutinio

pakilimo balsis /ε/, tačiau šis skiemuo nėra kirčiuotas, tad tokia neatitiktis tarp vizemų nėra vizualiai reikšminga, be to, 2-oji ir 3-ioji balsinės fonemos pagal vizualinę raišką artimos viena kitai ir netgi kirčiuoto skiemens atveju didelės klaidos nesudarytų.

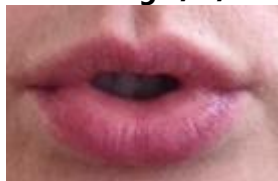
Pasitaiko atveju, kai ribos tarp VK ir OK žodžių išnyksta, ir nors kirčiuotų skiemenu skaičius abiejose kalbose išlieka tas pats, skiemens sudėtis OK ir VK skiriasi. Kai kurių skiemens dalių gali ir nebelikti, o eksplozinė ir implozinė skiemens dalys – keisti viena kitą. 4.46. lentelėje iliustruojama, kaip anglų kalbos žodžio /'ɒblɒŋ/ skiemens /ɒb/ implozinė dalis /b/ sutampa su lietuvių kalbos žodžių junginio /o: 'p̥t̥o:ŋɛs/ skiemens /p̥t̥o:/ eksplozine dalimi /p̥t̥/, o anglų kalbos žodžio /ʌp'dert/ skiemenyje /dert/ eksplozinė dalis /d/ nei eksplozinės, nei implozinės dalies atitikmens lietuvių kalbos žodžių junginio /ka·m 'eĩ·t̥/ skiemenyje /eĩ·t̥/ neturi. Skiemens centro atveju ryškesnius kirčiuotus balsius būtina keisti tos pačios vizemos balsinėmis arba dvibalsinėmis fonemomis. Esant galimybei nekirčiuotus skiemens centro balsius reikėtų keisti tos pačios vizemos fonemomis, tačiau jeigu tokios galimybės nėra, juos (išskyrus 4-ajai vizemai priklausančius lūpinius balsius) galima prilyginti 2-osios vizemos fonemoms su neutralia burnos atvertimi arba visiškai praleisti, ir atvirkščiai. Anglų kalbos žodis /'ɒblɒŋ/ sudarytas iš 2-jų skiemenu, o jo vizualinis atitikmuo lietuvių kalboje /o:'p̥t̥o:ŋɛs/ iš 3-jų skiemenu, tačiau šis faktas, kad lietuvių kalboje atsiranda nekirčiuotas skiemuo, nėra reikšmingas, jeigu tokių skiemenu nėra daug ir pagal laiko sinchroniją ištartimo trukmė abiejose kalbose sutampa. Taigi svarbiausia atsižvelgti į kirčiuotų skiemenu ritmingą atitikimą ir, ypač abilūpinių priebalsių atveju, vizualiai reikšmingų kalbos padargų veiklą.

4.46. lentelė. **Skirtinga anglų ir lietuvių kalbų pagrindinių skiemens dalių sudėtis**

Kalba	Žodis	Tarimas	Eksplozinė	Centras	Implozinė	Eksplozinė	Centras	Implozinė	Eksplozinė	Centras	Implozinė
Anglų	oblong	'ɒblɒŋ		ɒ	b	l	ɒ	ŋ			
Lietuvių	o plonas	o: 'p̥t̥o:ŋɛs		o:		p̥t̥	o:	ŋ		e	s̥
Anglų	update	ʌp'dert		ʌ	p	d	eɪ	t			
Lietuvių	kam eit	ka·m 'eĩ·t̥	k	a·	m		eĩ·	t̥			

Šaltinis: sudaryta autorės

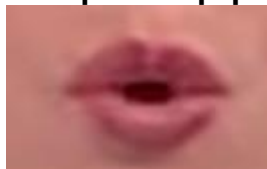
angl. /w/

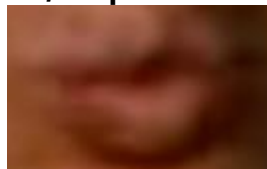
2 bazinė padėtis: papūstos, suapvalintos lūpos

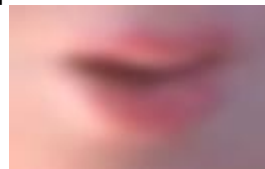
1

2

3

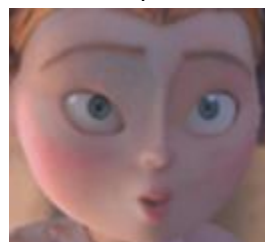
4

2

3

4

2. angl. /w/ (*worst*) /wɜːst/ (3:44) (BBC, 2012 m. lapkričio 12 d.)

3. angl. /w/ (*work*) /wɜːk/ (42:16) („Vaidrodėli, vaidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)

4. angl. /w/ (*whoa*) /wəʊ/ (00:33:54) („Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014)

4.40. pav. **Anglų kalbos priebalsio /w/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

Vienintelis abilūpinis 1-ajai priebalsinių fonemų vizemai nepriklausantis priebalsis yra sklandusis paprastasis /w/ (*word*) /wɜːd/. Tariant šį garsą lūpos suapvalinamos, o liežuvio užpakalinė dalis pakeliamą. Priebalsinės fonemos /w/ lietuvių kalboje nėra, tačiau šis garsas lietuvių kalboje pasitaiko kaip priebalsinės fonemos /v/ alofonas pvz., (*buvo*) [ˈbʊvʷoː] (Aprijaskytė-Valdšteininė 1960, 184). Vis dėlto lietuvių kalbos lūpiniai dantiniai, pučiamieji /v/ ir /vʲ/ artikuliuojami pakeliant apatinę lūpą ir viršutiniais dantimis liečiant ribą tarp apatinės lūpos ir apatinės lūpos užpakalinės sienelės. Manytina, kad analizuojant priebalsinės fonemos /w/ vizualinę raišką, lietuvių kalboje taikytini tam tikri rusų kalbos transliteracijos dėsniai. Rusų kalboje angliškas sklandusis paprastasis /w/ transliteruojamas pakeičiant anglų kalbos priebalsinę fonemą /w/ į rusų kalbos aukštutinio pakilimo užpakalinės eilės lūpinę fonemą /y/, kurios atitikmuo lietuvių kalbos abėcėlėje yra /u/, pvz.: angl. (*Wilson*) /ˈwɪlsən/ į rus. (Уилсон) arba lot. abėcėlės rašmenimis (Uilson). Vizualinė garso /w/ raiška atitinka papūstų lūpų padėtį, ir nors artikuliuojant priebalsį /w/ lūpos atkišamos į priekį

mažesniu laipsniu nei artikuliuojant balsines fonemas, vis dėlto vizualinė šio garso raiška artimesnė užpakalinės eilės aukšutinio pakilimo balsiui /u:/. Dėl šios priežasties skiriama savarankiška iš vienos abilūpinės priebalsinės fonemos sudaryta 2-oji priebalsinių fonemų vizema. Siekiant sudaryti bendrą anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir priebalsinių fonemų vizemų rinkinį, 2-oji priebalsinių fonemų vizema sutampa su 4-ąja balsinių fonemų vizema.

4.4.2. Lūpinių dantinių priebalsių bazinės vizemos analizė

angl. /f/ – liet. /f/, /fʲ/

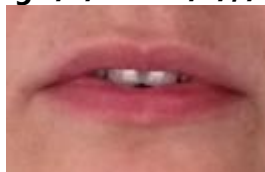

III bazinė padėtis: priekiniai kandžiai atremti į apatinę lūpą

1. liet. /f/ (*fonema*) /fɔŋ'ɛ'mɐ/ (autorės nuotrauka)
  - 1a. liet. /fʲ/ (*feniksas*) /'fʲɛŋ'ɪksɐs/ (autorės nuotrauka)
  2. angl. /f/ (*female*) /'fi:meɪl/ (8:52) (BBC, 2014 m. sausio 20 d.)
  3. angl. /f/ (*fun*) /rʌŋ/ (30:19) „Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
  4. angl. /f/ (*if*) /ɪf/ (00:51:19) „Šrekas trečiasis“ (angl. *Shrek the Third*) (2007)
- 4.41. pav. **Anglų kalbos priebalsio /f/ ir lietuvių kalbos priebalsių /f/ ir /fʲ/ vizualinė raiška**
Šaltinis: sudaryta autorės

angl. /v/ – liet. /v/, /vʲ/

III bazinė padėtis: priekiniai kandžiai atremti į apatinę lūpą

1. liet. /v/ (*valytoja*) /ve'li:to:je/ (autorės nuotrauka)
- 1a. liet. /v/ (*vinis*) /vi'ŋi:ʃ/(autorės nuotrauka)
2. angl. /v/ (*very*) /'veri/ (6:56) (BBC, 2015 m. liepos 20 d.)
3. angl. /v/ (*very*) /'veri/ (4:49) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
4. angl. /v/ (*never*) /'nevə/ (0:32:24,77) („Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)

4.42. pav. **Anglų kalbos priebalsio /v/ ir lietuvių kalbos priebalsių /v/ ir /vʲ/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

Trečiąją anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų grupę sudaro pagal artikuliacinius požymius sutampantys anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai /f/, /f/, /fʲ/, /v/, /vʲ/ (žr. 4.47. lentelę).

4.47. lentelė. **Lūpiniai dantiniai anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai**

f	feet	fi:t	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis	f	fonema	fɒŋ'ɛ'me	duslusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	fʲ	figūra	'fɛŋ'ikʂɛʃ	duslusis, lūpinis dantinis pučiamasis, nepalatalizuotas
v	veal	vi:l	skardusis, lūpinis-dantinis, pučiamasis	v	valytoja	ve'li:to:je	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-				vʲ	vinis	vi'ŋi:ʃ	skardusis, lūpinis dantinis, pučiamasis, palatalizuotas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

Sinchronizacijos klasifikacijos pradininkas I. Fodoras stambaus plano priekinio vaizdo sąlygomis išskyrė 2 pagrindines priebalsių grupes (žr. 4.43. pav.).

I *p, b, m, f, v, ŋ, φ, β*

II *t, d, n, d, n, θ, ð, c, f, ŋ, l, r, ʃ, s, z, ts, dz, ʒ, tʃ, dʒ, k, g, χ, j, h*

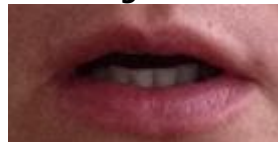
4.43. pav. **Vizualine raiška tapatūs priebalsiai**

Šaltinis: sudaryta pagal Fodor (1976, 55)

Pasak I. Fodoro, visi šie garsai dubliavimo procese verčiant verbalinį tekstą gali būti keičiami tarpusavyje, kadangi abilūpiniai ir lūpiniai dantiniai priebalsiai priklauso vienai ir tai pačiai priebalsinių fonemų grupei. Tačiau tyrimas atskleidė, kad vis dėlto lūpinių dantinių priebalsių vizualinė raiška skiriasi nuo abilūpinių priebalsių sučiauptų lūpų padėties. Šiuo atveju vizualiai reikšmingu kalbos padargu laikomi priekiniai viršutiniai dantys. Kaip būdinga lūpinių dantinių priebalsių artikuliacijai, priekiniai viršutiniai dantys remiasi į apatinę lūpą arba šios ribą su užpakaline puse. Tariant šiuos garsus burnos atvertis nėra pakankamai plati, kad būtų galima priskirti juos neutraliai pravertos burnos padėties vizemai, tačiau šie garsai taip pat neatitinka sučiauptos lūpų padėties. Įvertinus anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų vizualinę raišką, fonemos /f/, /f/, /fʰ/, /v/, /vʰ/ priskiriamos 3-iajai priebalsinių fonemų vizemai.

4.4.3. Dantinių ir tolimesnės artikuliacijos priebalsių bazinės vizemos analizė

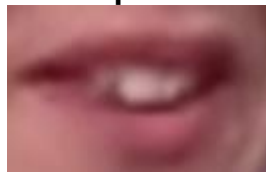
angl. /ð/

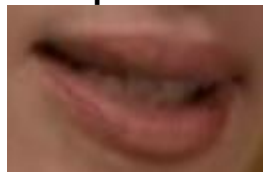
IV bazinė padėtis: neutraliai praverta burna

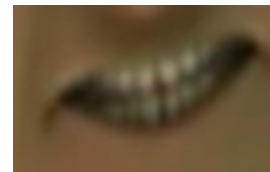
1

2

3

4

2

3

4

2. angl. /ð/ (*with*) /wɪð/ (6:55) (BBC, 2015 m. liepos 20 d.)
 3. angl. /ð/ (*this*) /ðɪs/ (7:19) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
 4. angl. /ð/ (*this*) /ðɪs/ (0:17:04,47) („Bjaurusis Aš“ (angl. *Despicable me*) (2010)

4.44. pav. **Anglų kalbos priebalsio /ð/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

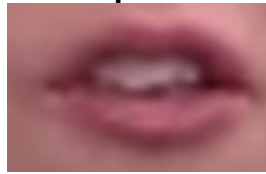
angl. /θ/

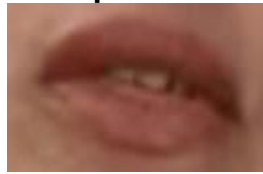
IV bazinė padėtis: neutraliai praverta burna

1

2

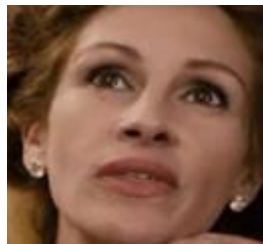
3

4

2

3

4

2. angl. /θ/ (*thirty*) /'θɜ:ti/ (9:02) (BBC, 2015 m. sausio 20 d.)
 3. angl. /θ/ (*something*) /'sʌmθɪŋ/ (6:52) („Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012)
 4. angl. /θ/ (*teeth*) /ti:θ/ (00:00:45) („Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014)

4.45. pav. **Anglų kalbos priebalsio /θ/ vizualinė raiška**

Šaltinis: sudaryta autorės

Problemiškas anglų kalbos priebalsinių fonemų dusliojo liežuvio priešakinio dantinio pučiamojo θ (*thief*) /θi:f/ ir skardžiojo liežuvio priešakinio dantinio pučiamojo ð (*there*) /ðeə/ priskyrimas vienai iš vizemų. Tyrimas parodė, kad šių fonemų negalima grupuoti nei su lūpinėmis dantinėmis priebalsinėmis fonemomis, nei su abilūpiniais priebalsiais. Artikuliuojant šiuos priebalsius plokščio liežuvio galiukas ir kraštai lengvai prispaudžiami prie viršutinių kandžių vidinės pusės ir viršutinių šoninių dantų, ir pro plyšį tarp liežuvio galiuko ir viršutinių kandžių pučiamas oras. Kartais liežuvio galiukas gali būti iškišamas tarp viršutinių ir apatinių kandžių. Lyginant liežuvio priešakinius dantinius pučiamuosius ir lūpinius dantinius pučiamuosius, pastebėta, kad anglų kalbos liežuvio priešakinių dantinių pučiamųjų burnos atvertis platesnė. Nors pagal artikuliacinius požymius liežuviai yra vienas iš aktyvių kalbos padargų tariant

garsus /θ/ ir /ð/, šį požymį galima atskirti tik sukoncentravus dėmesį, todėl jis nelaikytinas pakankamai reikšmingu. Paprastai žiūrovai liežuvio padėties nesugeba pastebėti dėl daugelio priežasčių, tokių kaip greito dialogų tempo, koartikuliacijos, nedidelio stambaus ir detalės plano epizodų skaičiaus, filmų orientacijos į veiksmą ir kt. Dėl to šiuos garsus nuspręsta priskirti neutraliai pravertos burnos vizemai.

Tai pačiai vizemai priskiriami visi likę anglų ir lietuvių kalbų priebalsiai. Priebalsių artikuliacijos giliau burnoje pastebėti neįmanoma, todėl nepriklausomai nuo to, ar priebalsiai yra liežuvio priešakiniai, liežuvio viduriniai, liežuvio gomuriniai ar glotaliniai, visi, remiantis artikuliacijos požymiais, priskiriami 4-ajai pravertos burnos vizemai. Šiai vizemai priklausantys priebalsiai išdėstyti mažėjančia vizualumo raiška grupėmis pagal artikuliacijos vietą. Tyrime siekta sugretinti anglų ir lietuvių kalbų garsynus, todėl apytiksliai šių garsų atitikmenys pateikiami poromis dviejose skirtingose grupėse. 4.48. lentelėje pateikiami visi anglų ir lietuvių kalbų liežuvio priešakiniai dantiniai, alveoliniai, poalveoliniai ir alveoliniai gomuriniai priebalsiai, o 4.49. lentelėje – dar mažesnės vizualinės raiškos anglų ir lietuvių kalbų liežuvio viduriniai, gomurio viduriniai, liežuvio užpakaliniai, gomurio užpakaliniai ir glotalinis priebalsis. Nors šiose lentelėse pateikti priebalsiai artikuliuojami skirtingose burnos ertmės dalyse, vizualinė priebalsių raiška atitinka neutraliai pravertos burnos padėtį, todėl šie priebalsiai kartu su lūpiniais dantiniais /θ/ ir /ð/ sudaro bendrą 4-ąją priebalsių grupės vizemą. Savo ruožtu ši priebalsinių fonemų vizema sutampa su 2-ąja balsinių ir dvibalsinių fonemų vizema, atitinkančia neutraliai pravertos burnos padėtį.

4.48. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų liežuvio priešakiniai dantiniai, alveoliniai, postalveoliniai ir alveoliniai gomuriniai priebalsiai**

Anglų kalba				Lietuvių kalba			
Fonema	Žodis	Tarimas	Artikuliaciniai požymiai	Fonema	Žodis	Tarimas	Artikuliaciniai požymiai
-	-	-	-	(t̪s)	cukrus	(t̪s)ukrus̪	duslioji, liežuvio priešakinė, dantinė afrikata, nepalatalizuota.
-	-	-	-	(t̪ʃ)	citrina	(t̪ʃ)ɪt̪ɪrɪ'ne	duslioji, liežuvio priešakinė, dantinė afrikata, palatalizuota.
tʃ	child	tʃaɪld	duslioji, liežuvio priešakinė, alveolinė gomurinė afrikata	(t̪ʃ)	pončas	'pɔnʃt̪ʃe̯s	duslioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, nepalatalizuota
-	-	-	-	(t̪ʃ)	čia	(t̪ʃ)ɛ	duslioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, palatalizuota
d	dinner	'dɪnə	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sprogstamasis	d̪	dūmas	'd̪u:mə̯s	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	d̪ʃ	degiklis	d̪ʃɛ'jɪkl̪ɪs̪	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, palatalizuotas
-	-	-	-	(d̪ʒ)	dzūkas	'd̪ʒu:kə̯s̪	skardžioji, liežuvio priešakinė, dantinė afrikata, nepalatalizuota
-	-	-	-	(d̪ʒ)	dzimbina	'd̪ʒɪm̪·bɪne	skardžioji, liežuvio priešakinė, dantinė afrikata, palatalizuota
dʒ	joke	dʒəʊk	skardžioji, liežuvio priešakinė, alveolinė gomurinė afrikata	(d̪ʒ)	džaulis	'd̪ʒj̥ə·ʊl̪ɪs̪	skardžioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, nepalatalizuota
-	-	-	-	(d̪ʒ)	meldžiau	m'ɛl̪' d̪ʒj̥e̯.	skardžioji, liežuvio priešakinė, alveolinė afrikata, palatalizuota

-	-	-	-	ʈ	lozungas	ʰɔʒuŋgeɣ	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, šoninis, nepalatalizuotas
l	light	lat	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sklandusis, šoninis	ʎ	lenkti	ʰleŋʲ·cʰtɪ	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis sklandusis, šoninis, palatalizuotas
n	noon	nu:n	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sklandusis, nosinis	ɳ	nuoskriauda	ʰn̥ɔɔɣɪ·cɪ eu·ɖe	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sklandusis, nosinis, nepalatalizuotas
-	-	-		ɳʲ	niurnėti	ɳʲɔrʲ·ɳʲe:ɕtɪ	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, sklandusis, nosinis, palatalizuotas
s	seal	si:l	duslusis, liežuvio priešakinis, pučiamasis, alveolinis	ɣ	skraistė	ʰskreɣ̆·ɣ̆tɕe:	duslusis, liežuvio priešakinis, pučiamasis, dantinis, nepalatalizuotas
-	-	-		ɣʲ	siauras	ʰɣ̆eɥ̆·reɣ̆	duslusis, liežuvio priešakinis, pučiamasis, dantinis, palatalizuotas
ʃ	shine	ʃan	duslusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, gomurinis, pučiamasis	ʃ	šturmas	ʰʃtɔrmeɣ̆	duslusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ʃʲ	širšė	ʰʃɪrɕe:	duslusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, palatalizuotas
ɹ	red	ɹed	skardusis, liežuvio priešakinis, sklandusis, paprastasis, poalveolinis	r	rankena	ʰreŋ·ceŋe	skardusis, liežuvio priešakinis, sklandusis, virpamasis, alveolinis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	rʲ	ritmingas	rɪtɕʰʰʰ·mʰiŋgeɣ̆	skardusis, liežuvio priešakinis, sklandusis, virpamasis, alveolinis, palatalizuotas
t	town	taʊn	duslusis, liežuvio	t̪	Tomas	ʰt̪omeɣ̆	duslusis, liežuvio priešakinis,

			priešakinis, alveolinis, sprogstamasis				dantinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	t̪	tinkas	't̪ɪŋkɛʃ	duslusis, liežuvio priešakinis, dantinis, sprogstamasis, palatalizuotas
z	zoo	zu:	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis	ʒ	zuikis	'ʒuɪ-ciʃ	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ʒʲ	zylė	'ʒʲi:l̪e:	skardusis, liežuvio priešakinis, dantinis, pučiamasis, palatalizuotas
ʒ	genre	ʒɑ:ŋr	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis gomurinis pučiamasis	ʒ	žąsis	ʒɑ:'ʒʲɪʃ	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ʒʲ	žeminė	ʒʲɛ'mʲɪŋʲe:	skardusis, liežuvio priešakinis, alveolinis, pučiamasis, palatalizuotas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

4.49. lentelė. **Anglų ir lietuvių kalbų liežuvio viduriniai, gomurio viduriniai, liežuvio užpakaliniai, gomurinio užpakaliniai ir glotaliniai priebalsiai**

-	-	-	-	x	choras	'xɔrɛʃ	duslusis, liežuvio užpakalinis, pučiamasis, gomurio užpakalinis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ç	chemija	'çɛmʲɪje	duslusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, pučiamasis, palatalizuotas
g	ghost	gəʊst	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis	g	gaidys	geɪ-'dʲi: ʒ	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ɟ	gertuvė	ɟɛɪ'tʲuʋe:	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sprogstamasis
h	horse	hɔ:s	duslusis, glotalinis, pučiamasis	ɣ	halė	'ɣɑ:l̪e:	skardusis, liežuvio užpakalinis,

							gomurio užpakalinis, pučiamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	ɟ	hektaras	ʝɛkˈt̪ɑːrɐʂ	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, ankštumos, palatalizuotas
j	beauty	ˈbjuːti	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sklandusis, paprastasis	j	junga	ˈjʊŋgɐ	skardusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sklandusis, paprastasis, palatalizuotas
k	coal	kəʊl	duslusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis	k	karvė	ˈkɑːrvɛː	duslusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sprogstamasis, nepalatalizuotas
-	-	-	-	c	kiaušinis	ɕeuˈʃɪŋɪʂ	duslusis, liežuvio vidurinis, gomurio vidurinis, sprogstamasis, palatalizuotas
ŋ	sing	sɪŋ	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sklandusis, nosinis	ŋ ⁴⁷	lanka	l̪ɛŋˈke	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sklandusis, nosinis, nepalatalizuotas
				ŋ ⁴⁸	sunkiai	ˈʂʊŋjːceiː	skardusis, liežuvio užpakalinis, gomurio užpakalinis, sklandusis, nosinis, palatalizuotas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Gimson ir Cruttenden (1994), Pakerys (2003) ir Girdenis (2003)

4.5. Lietuvių ir anglų kalbų garsynų fonemų grupavimas į vizemas

Tyrimo rezultatai parodė, kad anglų ir lietuvių kalbose balsinės, dvibalsinės ir priebalsinės fonemos skiriamos į 4 balsinių ir dvibalsinių ir 4 priebalsinių fonemų vizemas. Tiek balsinės ir dvibalsinės, tiek priebalsinės vizemos pagal vizualinę raišką apima tapačius garsus, kurie keičiami tarpusavyje lūpų sinchronijai išlaikyti. Vis dėlto siekiant ne tik teoriškai suklasifikuoti fonemas į vizemas, bet ir, svarbiausia, praktiškai pritaikyti vizualinės fonetikos disciplinos dėsnius verčiant verbalinį tekstą dubliavimui,

⁴⁷ Alofonas.

⁴⁸ Alofonas.

tikslinga tapačias pagal vizualinę raišką anglų ir lietuvių kalbų balsines ir dvibalsines ir priebalsines fonemas jungti į 6 bendras vizemas.

4.50. lentelė. **Balsinių, dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizemos**

Vizemų Nr.	Vizualinė raiška	Lietuvių kalbos fonemos	Anglų kalbos fonemos
1.	 Plati burnos atvertis	/ä:/, /â-ɪ/, /â-ʊ/, /æ:/, /æ-ɪ/	/ɑ:/, /aɪ/, /aʊ/, /æ/
2.	 Neutraliai praverta burna	/e/, /ts/, /tsʲ/, /tʃ/, /tʃʲ/, /d/, /dʲ/, /dʒ/, /dʒʲ/, /dʒ/, /dʒʲ/, /tʃ/, /tʃʲ/, /tʃ/, /tʃʲ/, /z/, /zʲ/, /zʃ/, /zʃʲ/, /x/, /ç/, /g/, /j/, /ʎ/, /j/, /k/, /c/, /ŋ/ ⁴⁹ , /ŋ/ ⁵⁰	/ɪ/, /ə/, /θ/, /ð/, /tʃ/, /dʒ/, /l/, /n/, /s/, /ʃ/, /t/, /z/, /ɹ/, /z/, /g/, /h/, /j/, /k/, /ŋ/
3.	 Patemptos į šalis lūpos	/ɪ/, /eɪ-/, /eɪ-/, /ie/, /ie/, /ε/, /e:/	/ɪ/, /eɪ/, /ɪə/, /e/, /eə/, /ɜ:/
4.	 Papūstos, suapvalintos lūpos	/ʊ/, /u:/, /ôɔ/, /ʊɔ/, /ôɪ/, /ʊɪ/, /eʊ-/, /eʊ-/, /ɔ/, /o:/, /ôɪ/, /ôɔ/	/ʊ/, /u:/, /ʊə/, /əʊ/, /ɒ/, /ɔ:/, /ɔɪ/, /w/
5.	 Sučiauptos lūpos	/p/, /pʲ/, /b/, /bʲ/, /m/, /mʲ/	/p/, /b/, /m/
6.	 Priekiniai kandžiai atremti į apatinę lūpą	/f/, /fʲ/, /v/, /vʲ/	/f/, /v/

Šaltinis: sudaryta autorės

⁴⁹ Alofonas.

⁵⁰ Alofonas.

Pirmoji anglų ir lietuvių kalbų fonemų vizema, sudaryta išskirtinai iš anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsių fonemų pirmosios vizemos. Dauguma šios grupės fonemų yra užpakalinės arba centrinės eilės ir žemutinio pakilimo, tačiau ši vizema apima ir priešakinės eilės žemutinio pakilimo balsius ir dvibalsius. Visų šios grupės garsų vizualinė raiška atitinka plačios burnos atverties padėtį ir sutampa mažiausiai pagal du artikuliacinius požymius.

Antroji anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų grupė modifikuota, antrąją anglų ir lietuvių kalbų balsinių fonemų vizemą papildžius ketvirtąją priebalsinių fonemų vizemą. Ši vizema laikytina pačia stambiausia, sudaryta iš trijų balsinių fonemų ir šešiasdešimt penkių priebalsinių fonemų. Visos šioje grupėje esančios balsinės fonemos atitinka neutraliai pravertos burnos padėtį ir yra centrinės eilės vidutinio arba žemutinio pakilimo garsai, sutampantys pagal 2 artikuliacinius požymius – horizontalų liežuvių poslinkį ir lūpų veiklą. Priebalsinės fonemos aprėpia anglų ir lietuvių kalbų liežuvių priešakinius dantinius, alveolinius, postalveolinius, alveolinius gomurinius, liežuvių vidurinius, gomurio vidurinius, liežuvių užpakalinius, gomurio užpakalinius ir glotalinius garsus. Nors šios vizemos priebalsinių fonemų artikuliaciniai požymiai pagal artikuliacijos vietą skiriasi iš esmės, jų vizualinė raiška sutampa.

Trečioji anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizema sutampa su trečiąja balsinių ir dvibalsinių fonemų vizema, atitinka į šalį patemptų lūpų padėtį ir sudaryta išskirtinai tik iš priešakinės arba centrinės eilės aukšutinio arba vidutinio pakilimo lietuvių ir anglų kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų.

Ketvirtoji balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizema modifikuota. Šios vizemos pagrindą sudaro ketvirtoji balsinių ir dvibalsinių fonemų vizema, sudaryta iš užpakalinės arba centrinės eilės aukšutinio arba vidutinio pakilimo balsinių ir priebalsinių fonemų, taip pat antroji priebalsinių fonemų vizema, sudaryta iš sklandžiojo paprastojo garso /w/. Ši vizema atitinka suapvalintų ir atkištų į priekį lūpų padėtį.

Penktoji balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizema sudaryta iš pirmosios priebalsinių fonemų vizemos, apimančios abilūpinius priebalsius. Šios vizemos fonemos atitinka sučiauptų lūpų padėtį.

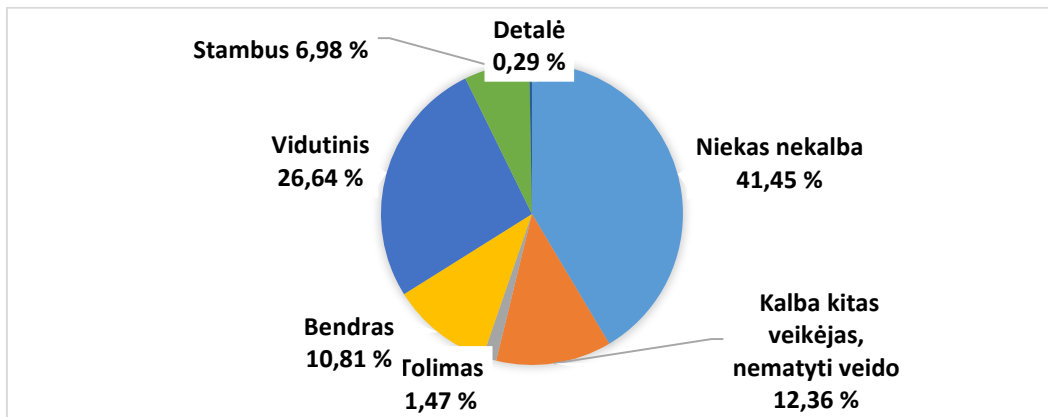
Šeštoji balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizema sudaryta iš trečiosios priebalsinių fonemų vizemos, apimančios lūpinius dantinius priebalsius. Šios vizemos fonemų vizualinė raidės padėtis – priekiniai kandžiai atremti į apatinę lūpą.

4.6. Šalutinių veiksnių poveikis garsų vizualumo suvokimui

Balsinės, dvibalsinės ir priebalsinės fonemos grupuojamos į vizemas esant idealioms stebėjimo sąlygoms, kai garsai artikuliuojami stambiame arba detalės plane, kalbėtojas atsisukęs tiesiai į objektyvą, nėra jokių papildomų objektų, trikdančių garsų artikuliacijos vizualumo suvokimą, kalbėtojo emocinė būseną apibrėžiama kaip neutrali. Vis dėlto empirinėje disertacijos dalyje tyrinėtuose lietuviškai dubliuotuose vaidybiniuose, animaciniuose arba animaciniuose su vaidybiniais elementais filmuose vaikams gausu garsų vizualinę raidę mažinančių šalutinių veiksnių.

Paprastai kuriant filmą jungiami skirtingi kinematografiniai planai, klasifikuojami atsižvelgiant į nufilmuoto daikto stambumą. Nors nėra bendrai nustatyto kinematografinių planų skaičiaus, filmuojant žmogų dažniausiai skiriami 5–6 pagrindiniai kinematografiniai planai: tolimas, bendras, vidutinis, stambus ir detalės. Kartais išskiriamas ypač tolimas planas arba smulkesni tarpinio stambumo planai. Tolimame plane vaizduojamos erdvės, peizažas, žmonių minia arba vos plika akimi įžiūrimas objekto mastelis. Toks planas paprastai parenkamas pirmam arba paskutiniam filmo epizodui. Bendrame plane objekto mastelis mažas, žmogaus figūra visu ūgiu užpildo ekraną. Didžiausias šio plano privalumas tas, kad personažas ir jį supanti aplinka vaizduojami viename kadre. Vidutiniame plane rodomas 1,2–1,6 m žmogaus ūgis nuo galvos iki kelių. Tokio tipo planas kildinamas iš vesterno žanro filmų, kuriame kaubojai buvo tradiciškai filmuojami su ginklu rankose. Stambaus plano objekto mastelis didelis, dažnai personažo veidas demonstruojamas per visą ekraną. Tačiau kadangi kinematografijos planų mastelis nėra visiškai universalus, jis nustatomas atsižvelgiant į kitus to paties filmo epizodų planus. Dėl to kartais stambiu planu gali būti laikomi personažai, vaizduojami nuo viršutinės krūtinės dalies arba nuo kaklo aukštyrų. Paskutiniame detalės plane objekto mastelis labai didelis – dažniausiai demonstruojama viena kūno arba veido dalis. Kinematografinių planų kaita padeda įsijausti į veiksmą ir tapti jo dalyviais (Kuzminas 2007, 35).

Kadangi empirinės disertacijos dalies medžiagą sudaro lietuviškai dubliuoti animacijos arba animacijos su vaidybiniais elementais filmai vaikams (išimtį sudaro keletas vaidybinių filmų), visi jie yra orientuoti į veiksmą ir pasižymi ypač sparčiais kinematografinių planų kaita (planai kinta kas 2–3 sek.). Be to, jiems nebūdingi ilgi, monotoniški, stambaus plano dialogai. Manytina, kad kinematografiniai planai kinta taip sparčiai siekiant išlaikyti tikslinės auditorijos – vaikų – dėmesį.

4.46. pav. Kinematografinių planų pasiskirstymas animaciniuose filmuose „Princesė ir varlius“ (angl. *The Princess and the Frog*) (2009), „Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014), „Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013), „Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014), „Ilgo plauko istorija“ (angl. *Tangled*) (2010), „Rango“ (angl. *Rango*) (2009), „Bjaurusis Aš“ (angl. *Despicable Me*) (2010) ir „Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014)

Šaltinis: sudaryta autorės

Išanalizavus 8 animacinių filmų vaikams kinematografinių planų pasiskirstymą (žr. 4.46. pav.), galima teigti, kad didžiąją filmo dalį (41,45 %) niekas nekalba. 12,36 % filme kalba ne ekrane demonstruojamas personažas arba nematyti personažo veido. Didžiausią kinematografinių planų dalį sudaro vidutinio plano epizodai (26,64 %). Antroje vietoje pagal planų pasiskirstymą yra bendras planas (10,81 %), trečią vietą užima stambus planas (6,98 %), tolimas planas sudaro tik 1,47 %, o detalės planas – tik 0,29 %. Nors šie tyrimo rezultatai tik preliminarūs ir duomenims patvirtinti būtinas didesnės filmų imties tyrimas, lyginant skirtingų animacinių filmų planų pasiskirstymą šioje tokias tendencijas galima įžvelgti. Tolesniuose tyrimuose galima išsamesnė kinematografinių planų pasiskirstymo analizė, lyginant skirtingų žanrų ir rūšių filmus.

Skirtingi kinematografiniai planai turi poveikį artikuluojamų garsų vizualumui. Pasak I. Fodoro (1976, 40), verčiant dubliavimui palankiausia vertėjui situacija garsų formavimo suvokimo prasme yra tada, kai personažas nuo kameros nutolęs 1–2 m, veidu atsisukęs į žiūrovą, o įsivaizduojama linija regimus kalbos padargus dalija į dvi

lygias dalis. Sudėtingiausia išlaikyti lūpų sinchroniją tada, kai personažas yra arti kameros. Žemiau pateiktos lietuviškai dubliuotų filmų ištraukos iliustruoja, kaip tolstant kinematografiniams planams mažėja vizualus garsų artikuliacijos suvokimas (žr. 4.47. pav.).

Tolimas planas

Bendras planas

Vidutinis planas

Stambus planas

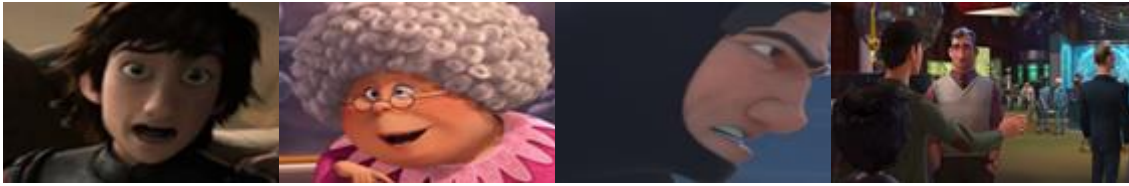

Detalės planas

4.47. pav. **Pagrindiniai kinematografiniai planai**

Šaltinis: „Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

Kitas šalutinis veiksnys, turintis įtakos artikuliuojamų garsų vizualumo suvokimui, yra kameros pozicionavimas. Pagal kameros pozicionavimą pati jautriausia padėtis dubliavime yra vaizdas iš priekio, kai personažo žvilgsnis nukreiptas tiesiai į kamerą ir gerai matoma veido išraiška bei mimika. Vizualus trijų ketvirčių vaizdo suvokimas santykinai mažesnis, bet garsų artikuliacija pakankamai aiški. Esant šoniniam vaizdui nuo kameros tolimesnė akis sunkiai matoma, sumažėja garsų artikuliacijos vizualumo suvokimas, nepastebima veido išraiška ir mimika, tačiau lengvai identifikuojamas pokalbio tempas, pradžia ir pabaiga, personažų įkvėpimas ir iškvėpimas kalbant, pastebimi rankų judesiai, turintys įtakos personažo būsenai ir siejami su kinetine sinchronija. Jeigu personažas nosisukęs nuo kameros, filmuojant vaizdą iš nugaros, kalbos padargų veikla tampa visiškai nepastebima. Geriausiu atveju galima išvelgti sunkesnę kvėpavimą arba energingesnius rankų judesius. Kartais, jei aktorius yra tvirtesnio sudėjimo, galima identifikuoti pokalbio pradžią ir pabaigą (Fodor 1976, 40–45). Žemiau pateiktuose pavyzdžiuose iliustruojamas artikuliuojamų garsų vizualumo suvokimo mažėjimas keičiantis kameros pozicionavimui (žr. 4.48. pav.).

1

2

3

4

1. **Vaizdas iš priekio** angl. /æ/ (*trappers*) /'træpə/ (18:58:77) („Kaip prisijaukinti slibiną“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)
2. **Trijų ketvirčių vaizdas** angl. /æ/ (*man*) /mæn/ (00:07:58) („Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012)
3. **Šoninis vaizdas** angl. /ɜ:/ (*turn*) /tɜ:n/ (01:17:57:21) „Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)
4. **Vaizdas nusisukus nuo kameros** (21:07) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)

4.48. pav. **Kameros pozicionavimas**

Šaltinis: sudaryta autorės

Kompiuterine grafika kuriant šiuolaikinę animaciją pasiekiamas tobulas, idealiai žmogaus artikuliaciją atitinkantis personažų kalbos padargų vaizdas. Tačiau ne visų animacijos personažų artikuliaciją įmanoma identifikuoti, kadangi kai kurie jų per daug nutolę nuo žmogaus pavidalo. Nors daugelio personažų artikuliacija kuriama animuojant gyvo žmogaus veidą, kai kurių kalbos padargai yra per daug stilizuoti, pvz., mašinų arba gyvūnų (žr. 4.49. pav.).

1

2

3

4

5

1. angl. /ɜ:/ (*sir*) /sɜ:/ (00:04:15) („Šrekas trečiasis“ (angl. *Shrek the Third*) (2007)
2. angl. /i:/ (*sleep*) /sli:p/ (00:03:47) („Garfildas“ (angl. *Garfield*) (2004)
3. angl. /ɔ:/ (*all*) /ɔ:l/ (02:16) („G Būrys“ (angl. *G-Force*) (2009)
4. angl. /ɪ/ (*drill*) /dri:l/ (00:34:33) („Ledynmetis 3“ (angl. *Ice Age: Dawn of the Dinosaurs*) (2009)
5. angl. /əʊ/ (*so*) /səʊ/ (36:40) („Sparnai: ugnies tramdytojai“ (angl. *Planes: Fire & Rescue*) (2014)

4.49. pav. **Personažai, kurių artikuliaciją sunku identifikuoti**

Šaltinis: sudaryta autorės

Nors vaidybinio filmo arba animacijos personažas filmuojamas iš arti ir žiūri tiesiai į objektyvą, lūpų sinchronijos stebėseną dažnai trikdo pašaliniai objektai, pvz., mikrofonas arba kameros grotos. Dažnai vizualumo suvokimą trikdančiais objektais tampa personažų veidą dengiantys ūsai arba barzda. Kalbant apie žmogaus veidą, garsų artikuliacijos vizualumo suvokimas priklauso nuo personažo veido ir lūpų tekstūros. Jeigu lūpos išskirtinai putlios arba ypač siauros, kai kurių garsų artikuliaciją sunku atskirti, o burnos atvertis ir lūpų veikla nutolusi nuo bazinės padėties (žr. 4.50. pav.).

1

2

3

1. **Plati burna** /əʊ/ (*poke*) /pəʊk/ (00:35:03) („Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014)
2. **Ūsai ir barzda** /æ/ (*savage*) /'sævɪdʒ/ (0:59:35,97) „Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)
3. **Ūsai** /əʊ/ (*flown*) /fləʊn/ (0:17:20,53) („Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)

4.50. pav. **Vizualinę artikuliacijos raišką trikdančios objektai**

Šaltinis: sudaryta autorės

Paskutinis veiksnys, sąlygojantis garsų artikuliacijos vizualumą, yra personažo emocinė būseną. Kartais personažai, artikuliuodami skirtingus garsus, yra neutralios emocinės būsenos, tačiau kaip ir realiame gyvenime dažnai vaidybiniuose filmuose vaizduojami personažai yra laimingi, įpykę arba nusivylę. Kadangi animaciniai filmai orientuoti į veiksmą, o vaikai mokomi pažinti emocijas, animacijos personažų emocinė būseną yra dar dažniau nutolusi nuo neutralios būsenos nei vaidybiniuose filmuose. Šios emocijos atsispindi artikuliuojant garsus. Jeigu personažas labai susierzinęs, piktas ir šaukia, jo burnos atvertis ir lūpų padėtis neatpažįstamai pakinta ir nukrypsta nuo bazinių vizualiai reikšmingų kalbos padargų padėčių (žr. 4.51. pav.).

1

2

3

4

5

1. **Susijaudinusi** /æ/ (*back*) /bæk/ (0:01:58,30) („Bjaurusis Aš“ (angl. *Despicable me*) (2010)
2. **Piktas** /aʊ/ (*now*) /naʊ/ (00:48:45) („Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (angl. *The Adventures of Tintin: secret of the unicorn*) (2011)
3. **Įtūžęs** /ʌ/ (*rush*) /'rʌʃ/ (0:16:35,27) („Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014)
4. **Džiugus** /ɒ/ (*stopping*) /'stɒpɪŋ/ (00:05:35) („Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014)
5. **Nustebęs** /əʊ/ (*no*) /'nəʊ/ (00:09:18,95) „Bjaurusis Aš“ (angl. *Despicable me*) (2010)

4.51. pav. **Personažų būseną nutolusi nuo neutralios padėties**

Šaltinis: sudaryta autorės

Tokiu atveju versdamas verbalinę tekstą dubliavimui ir siekdamas išlaikyti lūpų sinchroniją vertėjas turi atsižvelgti į personažo emocinę būklę ir taikyti konkrečiam atvejui tinkamas vizemos fonemas.

IŠVADOS

1. Remiantis foneminiu principu, pasitelkus Tarptautinės fonetinės abėcėlės (TFA) ženklus fonemoms žymėti ir diakritikus bei supersegmentus, akcentuojančius papildomus požymius, ir įvertinus lietuvių kalbos balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų tarties kokybinius ir kiekybinius požymius, pagal TFA sukomplektuota lietuvių kalbos fonologinė abėcėlė leidžia lyginti lietuvių kalbos garsyną su kitomis kalbomis bendroje sistemoje.

2. Lūpų sinchronijos dubliuojant tikslais, remiantis anglų ir lietuvių kalbų garsynų artikuliacijos požymių analize ir įvertinus balsinių ir dvibalsinių ir priebalsinių fonemų vizualinės raiškos panašumus ir skirtumus, anglų ir lietuvių kalbų statiškosios fonemos sudaro šešias vizemas, kurių balsinės ir dvibalsinės ir (arba) priebalsinės fonemos gali būti keičiamos tarpusavyje originalo kalbos (anglų) tekstą perkeliant į vertimo kalbos (lietuvių) tekstą ir atvirkščiai denotacinei reikšmei perteikti vaidybiniuose ir animaciniuose filmuose. Vertėjas, versdamas verbalinį tekstą dubliavimo tikslais, turi galimybę ne tik homofenišką originalo kalbos atitikmenį keisti homofenišku vertimo kalbos variantu, kurį sudaro homorganiniai garsai, tačiau fonemas keisti tai pačiais vizemais priklausančiomis fonemomis.

3. Lyginant anglų ir lietuvių kalbų balsinių ir dvibalsinių fonemų vizualinę raišką, vyrauja dviejų esminių artikuliacijos požymių iš trijų (horizontalaus liežuvio poslinkio, vertikalaus liežuvio poslinkio ir lūpų veiklos) atitikimo principas, tačiau jis nėra pagrindinis fonemų skyrimo į vizemas kriterijus, kadangi suapvalintų lūpų atveju dominuojančiu požymiu laikytina lūpų veikla. Išimtį sudaro anglų kalbos centrinės eilės vidutinio pakilimo (pusiau atviroji), nelūpinė balsinė fonema /ɜ:/, kurios vizualinei raiškai įtakos turi kiekybinis požymis.

4. Įvertinus lietuvių kalbos sudėtinių dvibalsių artikuliacijos vizualinę raišką, manytina, kad priegaidės svarba yra esminė, sąlygojanti dvibalsių grupavimą į atskiras vizemas. Dėl akūto lietuvių kalbos sudėtinių dvibalsių tartyje vizualiai reikšmingesne tampa pirmojo dvibalsio dėmens tartis, o dėl cirkumflekso dominuojant antrajam sudėtinio dvibalsio dėmeniui reikšmingesnė yra antrojo dvibalsio dėmens vizualinė raiška. Išimtį sudaro centrinės eilės aukšutinio pakilimo dvibalsis [uĩ], kuriame, nepaisant cirkumflekso, ryškesnė yra pirmojo dėmens vizualinė tartis dėl

dominuojančio lūpų veiklos požymio. Sutaptinių dvibalsių vizualinei raiškai priegaidės svarba nėra esminė, kadangi šie dvibalsiai sudaro atskiras fonemas ir artikuliuojami panašioje padėtyje vizualiai reikšmingų kalbos padargų aspektu.

5. Įvertinus anglų kalbos dvibalsinių fonemų vizualinę raišką paaiškėjo, kad dėl ryškesnės pirmojo dvibalsių dėmens tarties šio dėmens vizualinė raiška dominuoja, išskyrus anglų kalbos centrinės eilės vidutinio pakilimo dvibalsį /əʊ/, kurio vizualinei raiškai įtakos turi papūstų ir suapvalintų lūpų padėtis.

6. Užpakalinės eilės aukštutinio pakilimo balsinės fonemos vizualumo prasme tiek anglų, tiek lietuvių kalbose laikytinos labiausiai veikiamais garsais ne tik dėl to, kad prieš lūpinius balsius visi priebalsiai lūpinami, tačiau ir todėl, kad šis garsas artikuliuojant dvibalsius pasižymi stipriu poveikiu priešakinės arba centrinės eilės aukštutinio arba vidutinio pakilimo balsiams, kuriuos artikuliuojant lūpos patempiamos į šalis arba burna neutraliai praveriama.

7. Pagrindiniu anglų ir lietuvių kalbų priebalsinių fonemų grupavimo į vizemas kriterijumi laikytinas artikuliacijos vietos aktyvusis kalbos padargas. Dėl priešakinės artikuliacijos vietos ir todėl vizualiai ryškios aktyviojo kalbos padargo veiklos atskiras vizemas sudaro vizualine raiška išsiskiriantys abiejų kalbų uždarumos abilūpiniai ir ankštumos lūpiniai dantiniai priebalsiai. Anglų kalbos ankštumos sklandusis paprastasis abilūpinis priebalsis /w/ papildo 4-osios vizemos balsines ir dvibalsines fonemas. Kitos anglų ir lietuvių kalbų priebalsinės fonemos, įskaitant liežuvio priešakines dantines fonemas, vizualinės raiškos aspektu nėra reikšmingos ir priskiriamos neutraliai pravertos burnos vizemai.

8. Dėl reikšmingos pirmosios ir ypač ketvirtosios grupės balsinių ir dvibalsinių fonemų vizualinės raiškos, verčiant dubliavimui, privalu šių vizemų fonemas keisti tų pačių vizemų fonemomis, kadangi priešingu atveju vertimo klaida yra lengvai pastebima. Neatidus antrosios grupės balsinių ir dvibalsinių fonemų keitimas trečiosios grupės balsinėmis ir dvibalsinėmis fonemomis, ir atvirkščiai, esant pašaliniams veiksniams, būtų sunkiau identifikuojamas.

Taigi 1-oji disertacijos išvada patvirtina 1-ąją disertacijos teiginį, 2-oji , 6-oji ir 8-oji išvados – 2-ąją, 3-iąją ir 4-ąją disertacijos teiginius, 3-ioji išvada – iš dalies 5-ąją disertacijos teiginį, 7-oji išvada – 6-ąją disertacijos teiginį, o 4-oji ir 5-oji išvados – 7-ąją disertacijos teiginį.

LITERATŪRA

1. Cary, E., 1960. La traduction totale: Cinéma. *Babel*, 6, 3. Cinéma et Traduction. Edición especial, p. 110–115.
2. Agost, R., 1999. *Traducción y doblaje: palabras, voces e imágenes*. Barcelona: Ariel.
3. Alburger, J. R., 2011. *The Art of Voice Acting: the Craft and Business of Performing for Voice-over*. Boston and Oxford: Focal Press.
4. Alothmany, N., 2009. *Classification of Visemes Using Visual Cues*. Doctoral Dissertation, University of Pittsburgh.
5. Aprijaskytė-Valdšteitienė, R., 1960. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių lyginimas. *Kalbotyra*, II. Vilnius: Vinco Kapsuko universitetas, p. 167–185.
6. Ávila, A., 1997. *El doblaje*. Madrid: Cátedra.
7. Bailly, G.; Perrier, P.; Vatikiotis-Bateson, E., 2012. *Audiovisual Speech Processing*. Cambridge University Press.
8. Bakewell, M., 1987. Factors Affecting the Cost of Dubbing. *In EBU Review*, XXXVIII, 6, p. 16–17.
9. Baravykaitė, A., 2005. Filmų vertimo problematika. *Kalbotyra*, 55, 3, p. 7–14.
10. Baravykaitė, A., 2006. Audiovizualaus vertimo tendencijos Lietuvoje. *Darbai ir dienos*, 45, p. 63–77.
11. Baravykaitė, A., 2007. Kino filmų titrai kaip kalbų mokymosi priemonė. *Kalbotyra*, 57, 3, p. 21–29.
12. Bartrina, F., 2001. La investigación en traducción audiovisual: interdisciplinarietà y especificidad. – J. Sanderson (ed.) *¡Doble o nada! Actas de las I y II Jornadas de doblaje y subtitulación*. Alacant: Universitat d'Alacant, p. 27–32.
13. Berger, K. W., 1972. Visemes and homophonous words. *Teacher of the Deaf*, 70, p. 396–399.
14. Binnie, C. A.; Jackson, P. L.; Montgomery, A. A., 1974. Auditory and visual contributions to the perception of selected English consonants for normal-hearing and hearing-impaired listeners. *Scandinavian Audiology*, 4, p. 182–209.

15. Bozkurt, E.; Erdem, C. E.; Erzin E.; Erdem, T.; Ozkan, M., 2007. Comparison of phoneme and viseme based acoustic units for speech driven realistic lip animation. *Proc. of Signal Proc. and Communications Applications*, p. 1–4.
16. Bravo, J. M., 2003. La investigación en traducción audiovisual en España: los textos cinematográficos. – M. Á. García Peinado, E. Ortega Arjonilla (eds.) *Panorama actual de la investigación en traducción e interpretación*, vol. 2. Granada: Atrio, p. 235–252.
17. Brinton, L. J., 2000. *The Structure of Modern English: A Linguistic Introduction*. Amsterdam, NLD and Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
18. Cappelletta, L.; Harte, N., 2011. Viseme definitios comparison for visual-only speech recognition. *Proceedings of 19th European Signal Processing Conference (EUSIPCO)*, p. 2109–2113.
19. Carter, R.; Bowring, M.; Goddard, A.; Reah, D.; Sanger, K., 2001. *Working with Texts: A Core Introduction to Language Analysis: A Core Book for Language Analysis (Intertext)*. Routledge.
20. Chaume, F., 2004. Synchronization in Dubbing: A Translational Approach. – P. Orero (ed). *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, p. 35–52.
21. Chaume, F., 2004a. *Cine y traducción*. Madrid: Cátedra.
22. Chaume, F., 2012. *Audiovisual Translation: Dubbing*. Manchester: St. Jerome.
23. Chaves, M. J., 2000. *La traducción cinematográfica y el doblaje*. Huelva: Universidad de Huelva.
24. Chion, M., 1994. *Audio-Vision: Sound on the Screen*. New York: Columbia University Press.
25. Crystal, D., 2008. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th edition. Blackwell.
26. Delabastita, D., 1989. Translation and mass-communication: film and T.V. translation as evidence of cultural dynamics. *Babel*, 35, 4, p. 193–218.
27. Díaz Cintas, J. & Anderman G., 2009. *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Basingstoke, Palgrave Macmillan.
28. Díaz Cintas, J. & Remael A., 2007. *Audiovisual Translation: Subtitling*. Manchester: St. Jerome.

29. Díaz Cintas, J., 2001. *La traducción audiovisual: el subtulado*. Salamanca: Ediciones Almar.
30. Díaz Cintas, J.; Matamala, A. & Neves, J., 2010. *New Insights into Audiovisual Translation and Media Accessibility. Media for All 2*. Amsterdam: Rodopi.
31. Dodd, B., 1987. Lip-reading, phonological coding and deafness. – B. Dodd & R. Campbell (eds.) *Hearing by eye: the psychology of lip-reading*. London: Erlbaum, p. 177–189.
32. Dodd, B.; Campbell, R., 1987. *Hearing by eye: The psychology of lipreading*. London: Erlbaum.
33. Eguíluz, F.; Merino, R.; Olsen, V.; Pajares, E.; Santamaría, J. M., 1994. *Transvases culturales: literatura, cine, traducción*. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco.
34. Ellison, J. W.; Massaro, D. W., 1997. Featural evaluation, integration, and judgment of facial affect. *Journal of Experimental Psychology-Human Perception and Performance*, 23, p. 213–226.
35. Engström, Ch., 2003. *Articulatory Analysis of Swedish Visemes*. Master Degree Project in Speech Communication. Stockholm: Institutionen för tal, musik och hörsel Kungliga Tekniska Högskolan.
36. Erber, N. P., 1972. Auditory, Visual, and Auditory-Visual Recognition of Consonants by Children with Normal and Impaired Hearing. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, June, vol. 15, p. 413–422.
37. Faruque, T. A.; Kapoor, A.; Kate, R.; Rajput, N.; Subramaniam, L. V., 2001. *Audio Driven Facial Animation for Audio-Visual Reality*. IEEE International Conference on Multimedia and Expo, p. 821–824.
38. Fawcett, P., 2001. Ideology and Translation. – M. Baker (ed.) *The Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. London and New York: Routledge.
39. Fisher, C. G., 1968. Confusions among visually perceived consonants. *Journal of Speech and Hearing Research*, vol. 11, p. 796–804.
40. Fodor, I., 1976. *Film Dubbing: Phonetik, Semiotic, Esthetic and Psychological Aspects*. Hamburg: Herlmut Buske.

41. Foucault, M., 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. New York: Pantheon Books.
42. Franco, E., 2000. *Revoicing the Alien in Documentaries. Cultural Agency, Norms and the Translation of Audiovisual Reality*. Leuven: KUL.
43. Franco, E., 2001. Voiced-over television documentaries. Terminological and conceptual issues for their research. *Target*, 13 (2), p. 289–304.
44. Fröschels, E., 1931. *Lehrbuch der Sprachheilkunde (Logopädie) für Pädagogen und Studierende*. Leipzig and Wien.
45. Gambier, Y., 2004. La traduction audiovisuelle: un genre en expansion. *Meta*, 49 (1), p. 1–11.
46. Garšvienė, A.; Ivoškuvienė, R., 1993. *Logopedija*. Kaunas: Šviesa.
47. Gilabert, A.; Ledesma, I. & Trifol A., 2001. La sincronización y adaptación de guiones cinematográficos. – M. Duro (ed.) *La traducción para el doblaje y la subtitulación*. Madrid: Cátedra, p. 325–230.
48. Gimson, A. Ch.; Cruttenden A., 1994. *Gimson's Pronunciation of English*. London: Edward Arnold.
49. Girdenis A., 2005. Kirčiavimas. Fonologija. – Sud. V. Ambrazas *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, p. 49–53.
50. Girdenis, A., 2003. *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
51. Girdenis, A.; Pupkis A., 1978. Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai. *Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai*. Vilnius, p. 53–66.
52. Girdenis, A.; Žulys, V., 1973. Lietuvių kalbos gramatika. *Baltistica*, Nr. 9(2), p. 203–214.
53. Goris, O., 1993. The Question of French Dubbing: Towards a Frame for Systematic Investigation. *Target*, 5(2), p. 169–190.
54. Gottlieb, H., 1992. Subtitling. A new university discipline. – C. Dollerup, & A. Loddegaard (eds.) *Teaching Translation and Interpreting: Training, Talent*

- and Experience*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 161–170.
55. Gottlieb, H., 2005. Multidimensional Translation: Semantics turned Semiotics. – *EU-High-Level Scientific Conference Series, MuTra 2005 – Challenges of Multidimensional Translation: Conference Proceedings*, Saarbrücken, 2005 m. gegužės 2–6 d.
  56. Gottlieb, H., 2008. Screen Translation. – A. Schjoldager (ed.) *Understanding Translation*. Århus: Academica, p. 205–246.
  57. Greenberg, H. G.; Bode, D. L., 1968. Visual discrimination of consonants. *Journal of Speech and Hearing Research*, 11, p. 869–974.
  58. Grigaravičiūtė, I.; Gottlieb, H., 1999. Danish Voices, Lithuanian Voiceover. The Mechanics of Non-synchronous Translation. *Perspectives Studies in Translatology*, 7(1), p. 41–80.
  59. Hatim, B.; Mason, I., 1997. *The translator as communicator*. London and NY: Routledge.
  60. Hazen, T. J.; Saenko K.; La, C. H.; Glass, J. R., 2004. A segment-based audio-visual speech recognizer: data collection, development, and initial experiments. *Proceedings of the 6th international conference on Multimodal interfaces*. State College, PA, USA. ACM, p. 235–242.
  61. Holz-Mänttari, J., 1984. *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.
  62. International Phonetic Association, 1999/2007. *Handbook of the International Phonetic Association: A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge University Press.
  63. Ivanovaitė, M.; Baranauskienė, R., 2010. Lietuviško vertimo subtitravimo ypatumai. *Jaunųjų moklininkų darbai*, Nr. 2 (27), p. 75–80.
  64. Ivarsson, J., 1992. *Subtitling for the Media. A Handbook of an Art*. Stockholm: TransEdit.
  65. Ivarsson, J., 2004. A Short Technical History of Subtitles in Europe. Prieiga per internetą: <http://www.transedit.se/history.htm> [žiūrėta 2013 m. lapkričio mėn.].

66. Jeffers, J.; Barley, M., 1971. *Speechreading (Lipreading)*. Charles C Thomas Pub Ltd.
67. Jintao, J.; Abeer, A.; Lynne, B.; Eduard, T. A.; Keating, P. A., 2002. Similarity structure in perceptual and physical measures for visual consonants across talkers. *Acoustics, Speech, and Signal Processing, 2002. Proceedings. (ICASSP'02). IEEE International Conference*, vol. 1., p. 1-441–1-444.
68. Jones, D., 1918. *An Outline of English Phonetics*. Leipzig and Berlin. Second edition, Cambridge: Heffer and Leipzig: Teubner.
69. Judickaitė, L., 2009. Notions of foreignization and domestication applied to film translation: analysis of subtitles in cartoon "Ratatouille". *Jaunujų mokslininkų darbai*, Nr. 2(23), p. 36–43.
70. Judickaitė-Pašvenskienė, L., 2013. Subtitruoti animaciniai filmai užsienio kalbos mokymo ir mokymosi kontekste: galimi pavojai. *Darnioji daugiakalbystė*, Nr. 2, p. 161–172.
71. Jüngst, H. E., 2010. *Audiovisuelles Übersetzen. Ein Lehr- und Arbeitsbuch*. Tübingen: Narr.
72. Kahane, E., 1990–1991. Los doblajes cinematográficos: trucaje lingüística y verosimilitud. *Parallèles*, 12, p. 115–120.
73. Karamitroglou, F., 2000. *Towards a Methodology for the Investigation of Norms in Audiovisual Translation*. Amsterdam: Rodopi.
74. Kazlauskas, J., 1966. Lietuvių literatūrinės kalbos fonemų diferencinių elementų sistema. *Kalbotyra*, Nr. 14, p. 73–81.
75. Koolstra, C. M.; Peeters, A. L.; Spinhof, H., 2002. The Pros and Cons of Dubbing and Subtitling. *European Journal of Communication*, 17(3), p. 325–354.
76. Koverienė, I.; Pasvenskienė, V.; Satkauskaitė, D., 2013. Lietuviškai dubliuotų animacinių filmų populiarumą lemiantys veiksniai. *Tarp eilučių: lingvistikos, literatūros ir medijų erdvė: Tell Me'13*, p. 68–80.
77. Koverienė, I.; Satkauskaitė, D. 2014. Lietuvos žiūrovų požiūris į pagrindinius audiovizualinio vertimo būdus. *Kalbų studijos*. Kaunas: Technologija, Nr. 24, p. 26–35.

78. Kreidler, Ch. W., 1997. *Describing Spoken English: An Introduction*. London: Routledge.
79. Kuhl, P. K.; Meltzoff, A. N., 1982. The bimodal development of speech in infancy. *Science*, 218, p. 1138–1141.
80. Kuhl, P. K.; Meltzoff, A. N., 1984. The bimodal representation of speech in infants. *Infant Behavior and Development*, 7, p. 361–381.
81. Kuzminas, J., 2007. *Kaip sukurti videofilmą*. Kaunas, 2007.
82. Lecuona, L., 1994. Entre el doblaje y la subtitulación: la interpretación simultánea en el cine. – F. Eguíluz ir kitietc (eds.). *Transvases culturales: literatura, cine, traducción*. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco, p. 279–286.
83. Lee, S.; Yook D., 2002. Audio-to-visual conversion using hidden Markov models. *Proceedings of the 7th Pacific Rim International Conference on Artificial Intelligence: Trends in Artificial Intelligence*. Springer-Verlag, p. 563–570.
84. Lefevere, A., 1992. *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. London: Routledge.
85. *Lietuvos Respublikos kino įstatymas*. Žin., 2002, Nr. 31-1107; 2012, Nr. 6-192. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=417149 [žiūrėta 2014 m. lapkričio mėn.].
86. Liubinienė, V.; Beniušytė-Milašienė, S., 2014. What is the Successful Film Localization? The Case Study of Dub Localized Songs in Garfield Story. *American International Journal of Social Science*, vol. 3, no. 7, p. 100–106.
87. Luyken, G. M.; Herbst, T.; Langham-Brown, J.; Reid, H.; Spinhof H., 1991. *Overcoming Language Barriers in Television*. Manchester: The European Institute for the Media, Manchester.
88. Mayoral, R.; Kelly, D.; Gallardo, N., 1988. Concept of constrained translation. Nonlinguistic perspectives of translation. – *Meta* 33, p. 356–367.
89. Makkai, V. B., 1972. *Phonological Theory: Evolution and Current Practice*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

90. Martín, L. 1994. Estudio de las diferentes fases del proceso de doblaje. – F. Eiguíluz etc. (eds.) *Trasvases Culturales: Literatura. Cine. Traducción*. Vitoria-Gasteiz: Universidad del País Vasco, p. 323–330.
91. Martínez Sierra, J. J., 2012. On the Relevance of Script Writing Basics in Audiovisual Translation Practice and Training. *Cadernos de Tradução*, 1(29), p. 145–163.
92. Mártony J., 1974. On speechreading of Swedish consonants and vowels. *STL-QPSR 2- 3/1974*, p. 11–33.
93. Mason, I., 1989. Speaker Meaning and Reader Meaning: Preserving Coherence in Screen Translating.– R. Kolmel, J. Payne, (eds.) *Babel: The Cultural and Linguistic Barriers between Nations*. Aberdeen, UK: Aberdeen University Press, p. 13–24.
94. Massaro, D. W., 1987. *Speech perception by ear and eye: A paradigm for psychological inquiry*. Hillsdale, N. J.: Erlbaum.
95. Massaro, D. W., 1998. *Perceiving talking faces: From speech perception to a behavioral principle*. Cambridge, MA: MIT Press.
96. Massaro, D. W.; Egan, P. B., 1996. Perceiving affect from the voice and the face. *Psychonomic Bulletin & Review*, 3, p. 215–221.
97. Massaro, D.; Cohen, M., 1983. Phonological context in speech perception. *Perception and Psychophysics*, 34(4), p. 338–348.
98. Maumevičienė, D., 2011. Lokalizacija kaip komunikacijos aktas. *Vertimo studijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 4, p. 95–106.
99. Maumevičienė, D., 2012. *Vertimo strategijos lokalizuojant programinę įrangą*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
100. McArthur, T., 1998. *Concise Oxford Companion to the English Language*. Oxford University Press.
101. McGraw-Hill, 2002. *Concise Encyclopedia of Bioscience*. The McGraw-Hill Companies, Inc. Prieiga per internetą: <http://encyclopedia2.thefreedictionary.com/speech+perception> [žiūrėta 2015 m. liepos mėn.].

102. McGurk, H.; MacDonald, J., 1976. Hearing lips and seeing voices. *Nature*, 264, p. 746–748.
103. Monroy-Casas, R., 2011. *Systems for the Phonetic Transcription of English. Theory and Texts*. Frankfurt: Peter Lang.
104. Neti, C.; Potamianos, G.; Luettin, J.; Matthews, I.; Glotin, H.; Vergyri, D.; Sison, J.; Mashari, A.; Zhou, J., 2000. *Audio-visual speech recognition. (Final Workshop 2000 Report)*. Center for Language and Speech Processing, The Johns Hopkins University: Baltimore, MD, USA.
105. Nitchie, E. B., 1916. The use of homophenous words. *Volta Review*, 18, p. 85–93.
106. O'Connell, E., 2007. Screen translation'. – P. Kuhluczak & K. Littau (eds.) *A Companion to Translation Studies*. Multilingual Matters: Clevedon, p. 120–133.
107. O'Neill, J., 1954. Contributions of the visual vomponents of oral symbols to speech comprehension. *Journal of Speech and Hearing Disorders*, 19, p. 429–439.
108. Orero, P., 2004. Audiovisual translation: A new dynamic umbrella. – P. Orero (ed.) *Topics in Audiovisual Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, VII–XIII.
109. Pakerys, A., 2003. *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. 3-iasis leid. Vilnius: Enciklopedija.
110. Paquin, R., 1998. Translator, Adapter, Screenwriter. Translating for the audiovisual. *Translation Journal*, vol. 2, no. 3. Prieiga per internetą: <http://translationjournal.net/journal/05dubb.htm>
111. Paquin, R., 2003. First Take on Film Dubbing. *The Translator*, vol. 9, no. 3. Special Issue: Screen Translation, p. 327–332.
112. Pasvenskienė, V., 2013. English and Lithuanian bilabials in terms of visual phonetics. *Žmogus kalbos erdvėje*, 7, p. 227–232.
113. Petrašiūnienė, E.; Valančiauskienė, A., 2012. Filmai su subtitrais: ko galima išmokti? *Daugiakalbystės tyrimai*, p. 116–121.
114. Pupkis, A., 1980. *Kalbos kultūros pagrindai*. Vilnius: Mokslas.

115. Ranzato, I. 2013. *The Translation of Cultural References in the Italian Dubbing of Television Series*. Doctoral dissertation. The Imperial College London.
116. Reiss, K., 1977 / 1989. Text types, translation types and translation assessment. – A. Chesterman (ed.) *Readings in Translation Theory*. Finland: Oy Finn lectura Ab, p. 105–115.
117. Reiss, K.; Vermeer, H. J., 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen: Niemeyer.
118. Risberg, A., 1982. Speech coding in the aid for the deaf: An overview of research from 1924-1982. Speech Transmission Laboratory. Royal Institute of Technology, Stockholm, *STL-QPSR*, 4, p. 65–98.
119. Risberg, A.; Agelfors, E. 1978. Information extraction and information processing in speech-reading. *STL-QPSR*, 19(2–3), p. 62–82.
120. Roach, P., 2000. *English Phonetics and Phonology: A Practical Course*. Cambridge: Cambridge University Press.
121. Satkauskaitė, D.; Drėgvaitė, G., 2011. Sinchronija dubliuotuose filmuose (animacinio filmo „Aukštyn“ pavyzdys). *Vertimo studijos*, 4. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, p. 82–94.
122. Sekiyama, K.; Tokhura, Y., 1991. McGurk effect in non-English listeners: Few visual effects for Japanese subjects hearing Japanese syllables of high auditory intelligibility. *J. Acoust. Soc. Am.* 90, p. 1797–1825.
123. Sekiyama, K.; Tokhura, Y., 1993. Inter-language differences in the influence of visual cues in speech perception. *J. Phonetics* 21, p. 427–444.
124. Shuttleworth, M.; Cowie, M., 1997. *Dictionary of Translation Studies Manchester*. St Jerome.
125. Snell-Hornby, M., 1988. *Translation studies: an integrated approach*. Amsterdam: John Benjamins.
126. Sokoli, S., 2005. Temas de investigación en traducción audiovisual: la definición del texto audiovisual. – P. Zabalbeascoa etc. (eds.) *La traducción audiovisual: investigación, enseñanza y profesión*. Granada: Comares, p. 177–185.

127. Sumbly, W. H.; Pollack, I., 1954. Visual contribution to speech intelligibility in noise. *J. Acoust. Soc. Am.*, 26(2), p. 212–215.
128. Summerfield, Q., 1987. Some preliminaries to a comprehensive account of audio-visual speech perception.– B. Dodd, R. Campbell (eds.) *The Psychology of Lip-Reading*. LEA, Hillsdale; NJ, USA, p. 3–50.
129. Svecevičius, B., 1960. Lietuvių ir anglų kalbų balsių lyginimo klausimu. *Mokslo darbai: užsienio kalbos*. Vilniaus valstybinis pedagoginis institutas, t. 9, p. 29–47.
130. Šiaučiūnė, V.; Liubinienė V., 2011. Video Game Localization: the Analysis of In-Game Texts. *Kalbų studijos*, 19, p. 46–55.
131. Taylor, S.; Theobald, B. J.; Matthews, I., A mouth full of words: Visually consistent acoustic redubbing. *In Proc. International Conference on Acoustics, Speech and Signal Processing*, April 2015.
132. Tomaszewicz, T., 1993. *Les opérations linguistiques qui sous-tendent le processus de sous-titrage des films*. PhD Thesis. Poznań: University Adam Mickiewicz.
133. Trask, R. L., 2004. *A Dictionary of Phonetics and Phonology*. Routledge.
134. Ulvydienė, L.; Aleknavičiūtė, G., 2013. Audiovizualinės rinkos poreikiai ir subtitravimas kaip kalbos mokymosi įrankis. *Tekstai ir kontekstai*, p. 117–131.
135. Vaitkevičiūtė, V., 2004. *Tarptautinių žodžių žodynas*. Vilnius: leidykla „Žodynas“.
136. Vitkauskas, V., 2001. *Lietuvių kalbos tarties žodynas*. 2-asis leid. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
137. Vroomen, J.; Bertelson, P.; de Gelder, B., 2001. The ventriloquist effect does not depend on the direction of automatic visual attention. *Percept. Psychophys*, 63, p. 651–659.
138. Vroomen, J.; de Gelder, B., 2000. Why not model spoken word recognition instead of phoneme monitoring? *Behavioral and Brain Sciences*, 23, p. 349–350.

139. Weiss, C.; Aschenberner, B., 2005. A German viseme-set for automatic transcription of input text used for audio-visual speech synthesis. *Interspeech*. Bonn: Universitat Bonn, p. 2945–2948.
140. Whitman-Linsen, C., 1992. *Through the Dubbing Glass*. Frankfurt: Peter Lang.
141. Williams, J. J.; Rutledge, J. C.; Katsaggelos, A. K., 1998. Frame rate and viseme analysis for multimedia applications to assist speechreading. *Journal of VLSI Signal Processing*, vol. 20, p. 7–23.
142. Wright, J. A.,; Lallo, M. J., 2009. *Voice-over for animation*. London: Morgan Kaufmann Publishers.
143. Zabalbeascoa, P., 1993. *Developing Translation Studies to Better Account for Audiovisual Texts and Other New Forms of Text Production*. Unpublished PhD. Universitat de Lleida, Spain.

ŠALTINIAI

1. „Visa tiesa apie ryklį“ (angl. *Shark Tale*) (2004) (90 min.)
2. „Garfildas 2“ (angl. *Garfield 2/Garfield: A Tail of Two Kitties*) (2006) (82 min.)
3. „Šrekas trečiasis“ (angl. *Shrek the Third*) (2007) (93 min.)
4. „G Būrys“ (angl. *G-Force*) (2009) (88 min.)
5. „Princesė ir varlius“ (angl. *The Princess and the Frog*) (2009) (97 min.)
6. „Ilgo plauko istorija“ (angl. *Tangled*) (2010) (100 min.)
7. „Rango“ (angl. *Rango*) (2009) (107 min.)
8. „Alisa stebuklų šalyje“ (angl. *Alice in Wonderland*) (2010) (108 min.)
9. „Bjaurusis Aš“ (angl. *Despicable me*) (2010) (95 min.)
10. „Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (angl. *The Adventures of Tintin: secret of the unicorn*) (2011) (107 min.)
11. „Raudonkepuraitė prieš blogį“ (angl. *Hoodwinked Too! Hood vs. Evil*) (2011) (86 min.)
12. „Karališka drąsa“ (angl. *Brave*) (2012) (93 min.)
13. „Monstrų viešbutis“ (angl. *Hotel Transylvania*) (2012) (91 min.)
14. „Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (angl. *Mirror Mirror*) (2012) (106 min.)
15. „Loraksas“ (angl. *The Lorax*) (2012) (86 min.)
16. „Paslaptinga karalystė“ (angl. *Epic*) (2013) (102 min.)
17. „Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (angl. *Cloudy with a Chance of Meatballs 2*) (2013) (95 min.)
18. „Narsusis riteris Justinas“ (angl. *Justin and the Knights of Valour*) (2013) (90 min.)
19. „Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (angl. *How to Train Your Dragon 2*) (2014) (102 min.)
20. „Galingasis 6“ (angl. *Big Hero 6*) (2014) (102 min.)
21. „Dėžinukai“ (angl. *The Boxtrolls*) (2014) (96 min.)
22. BBC NEWS. World Business Report (9:55 min.) (2012 m. lapkričio 12 d.)
Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=Cf-UPxD5kGU>
23. BBC NEWS. World Business Report. A quick look at the Market (1:34 min.) (2012 m. vasario 27 d.)
Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=erk6oayjpJw>

24. BBC NEWS. World News 'The World Today' Tribute to Komla Dumor (Part 2) (29:40 min.) (2014 m. sausio 20 d.)
Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=h5hkTDVZAck>
25. BBC NEWS. Cuban oil hunt (0:56 min.) (2012 m. liepos 14 d.)
Prieiga per internetą: https://www.youtube.com/watch?v=a_Lzmv-3SfA
26. BBC NEWS. World business report. Banking reforms (9:49 min.) (2013 m. sausio 7 d.)
Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=nxKiffuoUdA>
27. BBC NEWS. World Business Report (7:24 min.) (2015 m. liepos 20 d.)
Prieiga per internetą: <https://www.youtube.com/watch?v=NSUgCkBPAKU>

1 PRIEDAS

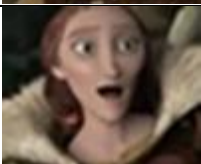
Nr.	Filmo pavadinimas	Nuotrauka	Fonema	Laiko kodas	Anglų k.		Lietuvių k.		Planas			Kameros pozicionavimas		
					Žodis	Transkripcija	Žodis	Transkripcija	Stambus	Vidutinis	Detalės	Iš priekio	Trijų ketvirčių	Šoninis
1.	„Alisa stebuklų Šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		æ	00:35:36,383	mad	mæd	trenkti	ˈtrɛŋtɪktɪ	+			+		
2.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		æ	0:01:58,30	back	bæk	pat	pɛt		+			+	
3.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		æ	00:23:57	Lorax	lɒˈræks	Loraksas	lɔˈrɑ:kʂɛʂ		+		+		

4.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		æ	00:10:42	carrying	'kæriŋ	gabeno	ge' b'æ:ŋo:	+				+	
5.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		æ	19:00:40	dragon	'dræŋən	slibinų	sl'ib'i'ŋu:	+			+		
6.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		æ	1:11:25:20	dad	dæd	tėti	'tɛ:tɪ	+			+		
7.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		æ	0:15:03	dad	dæd	tėti	'tɛ:tɪ	+			+		
8.	„Veidrodėli, veidrodėli... Snieguolės istorija“ (<i>Mirror, mirror</i>) (2012)		æ	1:31:57	vanity	'vænti	gniaužtuose	g'ŋ'â-ŋ'ʃtuɔsɛ		+		+		
9.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		æ	00:39:24	granny	'græni	seneles	sɛ'ŋ'æ:lɛ:s	+			+		

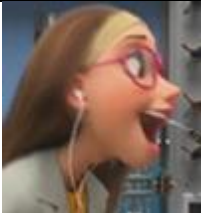

10.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		æ	00:08:23	shack	ʃæk	išėstoj	i'ʃe:ʂto:j		+			+	
11.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		æ	01:09:18,4 04	champion	'tʃæmpjən	mano	'mɛŋo:		+			+	
12.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		æ	00:04:19,2 17	manage	'mæniɔʒ	turi	'tʊrɪ	+			+		
13.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		æ	00:07:58	man	mæn	atveju	'ä:tʋeju	+				+	
14.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		æ	18:58:77	trappers	'træpəz	medžiotojai	m'ɛ'dʒio:to:j ei	+			+		

15.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		æ	0:34:12	have	hæv	Fiona	fɪ'jɔŋə		+		+		
16.	„G Būrys“ (G <i>Force</i>) (2009)		æ	16:46	animal	'æniməl	sako	'ʒä:ko:	+			+		
17.	„Raudonkepuraite prieš blogi“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		æ	00:56:49	that	ðæt	sugeba	'ʒu:ɛbe	+			+		
18.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		æ	00:12:33:0 9	marshmallow	ˌmɑ:ʃˈmæləʊ	zefyrą	ʒɛ'fi:rä:		+			+	
19.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		ɑ:	00:44:03	are	ɑ:	atvažiavome	ɛʈve'ʒʌ:vo:m'ɛ		+			+	

20.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		a:	0:17:07	start	sta:t	pinigai	p'i:n'i'geĩ.	+			+		
21.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		a:	00:07:51	last	la:st	neamžinas	ŋ'e'ä:m'žĩneš	+				+	
22.	„G Būrys“ (<i>G Force</i>) (2009)		a:	14:03	sharp	ʃa:p	nesimato	n'eš'i'mä:to:	+			+		
23.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		a:	0:30:44	far	fa:	marių	'mä:r'u:		+			+	
24.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		a:	37:11:87	father	'fa:ðə	ką	kä:		+			+	

25.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		a:	00:01:28	hard	ha:d	kieta	cre'ʔe		+			+	
26.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		au	50:47:63	now	naʊ	pat	peʔ	+		+			
27.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		au	0:45:09	now	naʊ	na	ne		+			+	
28.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		au	0:14:31	down	daʊn	nušauti	nu'ʃa:ʊʔi	+				+	
29.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		au	0:40:57	out	auʔ	lauk	ʔeʊ:k		+		+		

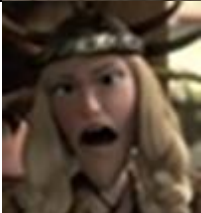
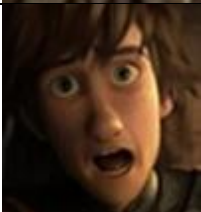

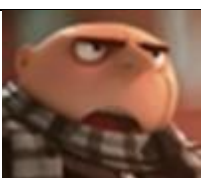
30.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		au	00:48:45	now	nau	greit	ʒr̩ eĩ:t	+				+	
31.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		au	00:02:42	house	haus	norì	ˈnɔ:ɾɪ	+				+	
32.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		au	00:17:02	how	hau	paaiškìnsiu	pɛ-ˈâ·ɪʃkɪŋsʲɪu		+			+	
33.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		au	00:02:05	outrage	ˈautreĩdʒ	taigi	ˈtɛĩ·ʒɪ	+				+	
34.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		au	00:13:42	proud	praud	didžiūotis	dʲɪˈdʒʲɔʊtʲɪs		+			+	

35.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		au	00:09:06	about	ə'baʊt	daug	dɛʊ̯.k		+				+
36.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		au	01:19:07	thousand	'θauzənd	tūkstančiai	'tu:kʂtɛntʃɛi·		+		+		
37.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		au	0:40:24	mouse	maʊs	pelikas	pɛ'li:kɛʂ	+			+		
38.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		au	0:39:47	sound	saʊnd	sveikas	'ʂvɛi:kɛʂ		+			+	

39.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		au	00:46:34	how	hau	nemoka	n̥ɛˈmoːke		+		+		
40.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		au	25:11:33	how	hau	kas	keʂ	+			+		
41.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		ai	00:05:54	fine	faɪn	sveiki	sˈvɛiːˈci		+			+	
42.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		ai	00:07:13	price	praɪs	kainą	ˈkâːɪ̯n̥äː		+			+	
43.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		ai	00:47:06	like	laɪk	prilygčiau	pɪˈɪːliːtʃɛuː	+				+	

44.	„Paslaptinga karalystė“ (Epic) (2013)		ai	00:38:56	light	laɪt	linksniau	l'ɪŋcsɫ̪i' m'eu·	+				+	
45.	„Paslaptinga karalystė“ (Epic) (2013)		ai	00:29:59	life	laɪf	miško	'mɪʃko:	+				+	
46.	„Šrekas trečiasis“ (Shrek the Third) (2007)		ai	00:14:58	why	waɪ	niekad	'nɪr̥əkɛɫ̪		+		+		
47.	„Šrekas trečiasis“ (Shrek the Third) (2007)		ai	00:27:18	thy	ðai	bendražygiai	b'ɛ̃ndrɛ'ʒi:ʒei·		+			+	
48.	„Bjaurusis Aš“ (Despicable me) (2010)		ai	0:03:14,06	strike	strɪk	ateityje	eɫ̪ei·t̪i: 'je	+				+	

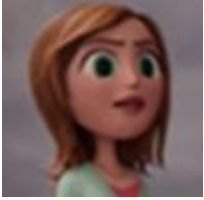
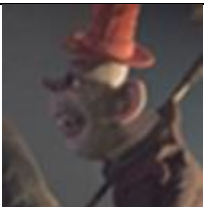
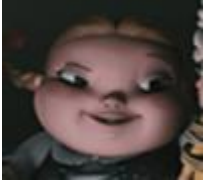

49.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ar	1:20:49,62	good- night	gud 'nart	saldžių sapnų	ʂel' dʒ' u: ʂep' ŋu:		+		+		
50.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		ar	19:47,53	mine	maɪn	mano	'meŋo:		+		+		
51.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		ar	20:52,90	find	fɑɪnd	pas	peʂ	+			+		
52.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		ʌ	00:09:46,2 11	but	bʌt	bet	b'eɪ	+				+	
53.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ʌ	0:08:55,13	upset	'ʌpset	a	eɪ		+			+	

54.	„Loraksas“ (The Lorax) (2012)		Λ	00:05:49	butterfly	'bʌtəflɪ	drugelių	drʊ'jæ:lʊ:		+			+	
55.	„Narsusis riteris Justinas“ (Justin and the Knights of Valour) (2013)		Λ	00:48:13	brothers	'brʌðəz	broliai	'bro:lɛi·		+			+	
56.	„Šrekas trečiasis“ (Shrek the Third) (2007)		Λ	0:40:10	funny	'fʌni	juokingas	juɔ'ciŋgɛs		+		+		
57.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (The Adventures of Tintin: secret of the unicorn) (2011)		Λ	00:04:48,5 50 --> 00:04:49,8 57	something	'sʌmθɪŋ	visai	vɪ'sâ:ɪ		+		+		
58.	„Paslaptinga karalystė“ (Epic) (2013)		Λ	0:51:13	dusty	'dʌsti	aišku	'â:ɪʃkʊ	+			+		

59.	„Debesuota, numatoma mėšos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		ʌ	31:06	fun	fʌn	dūk	'du:k		+		+		
60.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ə	0:08:47,93	apparently	ə'pærəntli	žinoma	'ʒiŋŋo:me		+			+	
61.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		ə	00:22:40	other	'ʌðə	kokj	'ko:ci:	+					+
62.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		ə	00:29:17:13	absolutely	'æbsəlu:tli	pataisytų	peʃei'ʃi:ʃu:						

63.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		ə	0:45:00	terrorise	'terəraz	terorizuoti	t'ɛrɔ'rɪ'zʊɔ'tɪ		+		+		
64.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		ə	0:16:14, 20	manners	'mænəz	nemandagus	n'ɛmɛndɛ'gʊs		+		+		
65.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		i:	00:01:54	see	si:	sutinku	sʊ'tɪŋ'ku	+				+	
66.	„Karališka drąsa“ (<i>Brave</i>) (2012)		i:	00:06:40	clean	kli:n	švari	ʃvɛ'rɪ	+				+	

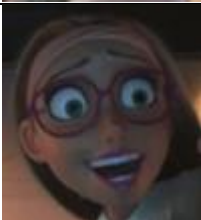

67.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		i:	00:02:52	Egypt	'i:dʒɪpt	Egipte	ɛjɪp'ɫɛ		+		+		
68.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		i:	00:05:52	mean	mi:n	kad ska(niai)	keɫ skeɲ'i'ej̯	+			+		
69.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		i:	00:11:17	degrees	dɪ'gri:z	dviejų	ɫv'ɪe'ju:		+			+	
70.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		i:	00:04:04	seen	si:n	mačiau	me'tʃeũ̯		+			+	

71.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		i:	00:24:40	need	ni:d	nereikia	ŋ'ɛ' r'eɪ̯ːcɛ	+				+	
72.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		i:	18:42	cleaning	'kli:nɪŋ	gražina	'grā:ʒɪːne		+			+	
73.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		i:	00:06:23	seen	si:n	ką	kā:		+				+
74.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		i:	00:59:06	be	bi:	prašyti	pre'ʃi:ʈɪ		+		+		
75.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ɪ	00:01:57	Justin	'dʒʌstɪn	Džastinai	'dʒɛsɪˈtɪɲei	+				+	

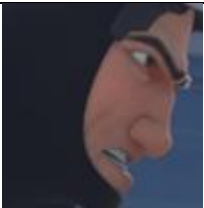
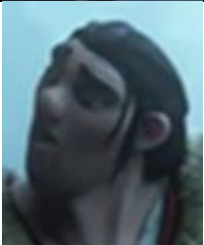

76.	„Loraksas“ (The Lorax) (2012)		ɪ	00:24:26	little	'lɪtl	senučiukas	ʂɛ̃nʊ t͡ʃʊkɛʂ		+			+	
77.	„Narsusis riteris Justinas“ (Justin and the Knights of Valour) (2013)		ɪ	00:11:39	still	stɪl	vis	vʲɪʂ		+		+		
78.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (The Adventures of Tintin: secret of the unicorn) (2011)		ɪ	00:29:40	ship	ʃɪp	laivo	'leɪvo:		+			+	
79.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (How to Train Your Dragon 2) (2014)		ɪ	00:45:23	this	ðɪs	tą	t͡ɑ:	+				+	
80.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (Cloudy with a Chance of Meatballs 2) (2013)		ɪ	18:23	hit	hɪt	trenkei	t͡rɛ̃n'ceɪ		+		+		

81.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		ɪ	00:59:16	kids	kɪdz	vaikai	veiˈkeĩ		+		+		
82.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		e	00:32:01,9 19	letter	ˈletə	raidele	reĩɫeˈlɛ	+				+	
83.	„Karališka drąsa“ (<i>Brave</i>) (2012)		e	00:01:53	weapons	ˈwepənz	ginklų	ˈjĩŋˌkluː		+			+	
84.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		e	00:03:14	next	nekst	ateityje	eĩeĩtĩˈjɛ	+				+	
85.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		e	00:29:55	Teddy	ˈtedi	Teduli	tĩeˈɫolĩ	+				+	

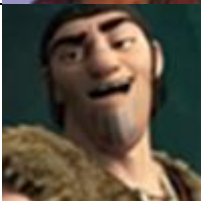

86.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		e	00:03:46	entry	'entri	bus	buʒ		+			+	
87.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		e	00:48:18	lets	lets	neskubėkit	ɲ'ɛʂko' b'ɛ:ciɫ		+		+		
88.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		e	00:09:21	ever	'evə	niekada	n'ieke'de	+			+		
89.	„Kaip prisijaukinti slobiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		e	00:12:03	well	wel	na	ɲe		+			+	
90.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		e	01:23:25	message	'mesɪdʒ	žinutė	ʒ'i'ɲuɫe:	+				+	

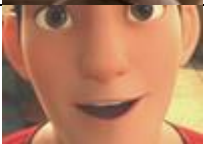

91.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		e	01:09:40	self	self	paties	pe'ɫr̩ɛ̃s		+		+		
92.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		e	00:33:17	get	get	tau	tâ-ɥ	+			+		
93.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ɜ:	00:34:58	circumstances	'sɜ:kəmstənsɪz	perdžiantis	'pɪæ·rdʒ'ɛnɪtɪs		+			+	
94.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		ɜ:	00:10:10	sir	sɜ:	mes	m'æ:s		+			+	
95.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		ɜ:	00:48:02	bird	bɜ:d	niekam	'nɪkəm	+					+

96.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		3:	01:17:57:2 1	turn	tɜ:n	išnyksi	ɪʃ' nʰi:csɪ		+				+
97.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		3:	00:54:56	first	fɜ:st	pirmos	pɪ'r'mo:ʒ		+			+	
98.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		3:	50:59	nerd	nɜ:d	moksliuķę	mo:kɪʒ' lʰɔcæ:		+		+		
99.	„Raudonkepuraite prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		3:	00:11:51	heard	hɜ:d	ką	kä:		+		+		

100.	„Karališka drąsa“ (<i>Brave</i>) (2012)		ɪə	00:14:23	dear	dɪə	mieloji	mɪ'le'to:ʃɪ	+				+	
101.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		ɪə	00:17:19	hungrier	'hʌŋgrɪə	energingesnių	ɛŋ'ɛrɪŋŋjɛsɪ'ŋɪu:		+		+		
102.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		ɪə	00:07:46	dear	dɪə	gerutė	ʃɛ'ruʃtɛ:	+			+		
103.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		ɪə	00:54:37	here	hɪə	kelias	'cæ:lɪɛɟ	+			+		
104.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		ɪə	00:51:27	here	hɪə	dabar	ɟɛ'beř·		+			+	

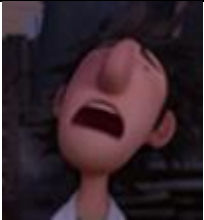

105.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		ɪə	01:04:00	here	hɪə	čia	tʃɪə		+			+	
106.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		ɪə	01:01:33	hear	'hɪə	daugiau	dəu'jeũ·	+				+	
107.	„Raudonkepuraite prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		ɪə	00:16:17	fear	fɪə	tau	tâ·ʊ		+		+		
108.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		eɪ	00:06:42	always	'ɔ:lweɪz	didžiausias	dʒi'dʒià·ʊsɪəsɪ		+		+		
109.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		eɪ	00:48:31	acquaintance	ə'kweɪntəns	pažįstamas	pe'ʒi:stəməs		+		+		

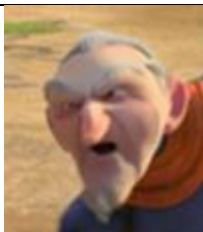

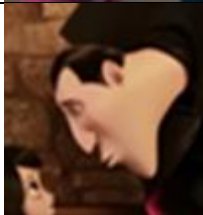

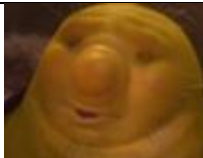
110.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		er	00:39:37	they	ðer	jie	jiẽ		+		+		
111.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		er	00:16:34	say	ser	sako	'šä:ko:		+		+		
112.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		er	00:58:22	great	gret	puiki	poi'ci		+			+	
113.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		er	00:49:50	may	mer	kepenėlės	cɛp'e'ɲe:lɛ:ɟ		+		+		
114.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		eə	00:03:33	wearing	'weəriŋ	nešioti	ɲ'e'ʃo:ɬi	+				+	

115.	„Karališka drąsa“ (<i>Brave</i>) (2012)		eə	00:13:13	fair	feə	teisinga	ʔeiˈʂiŋge	+				+	
116.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		eə	00:07:58	where	weə	kur	kuř·	+				+	
117.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		eə	01:14:44	care	keə	gydymu	ˈji:ɢji:mʊ		+		+		
118.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		eə	0:37:27	where	weə	kur	kuř·	+				+	
119.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		eə	00:21:58	there	ðeə	vyksta	ˈvi:kʂte		+		+		

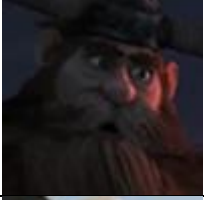

120.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		eə	01:03:56	flair	fleə	dramatizmas	dreme'ɫɪzmeʂ		+		+		
121.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		eə	01:02:13	care	'keə	rūpinasi	'ru:p'ɪŋeʂɪ		+		+		
122.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		eə	00:14:47	where	weə	mūsų	'mu:ʂu:		+		+		
123.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		ɒ	00:56:32	forest	'fɒrɪst	sufle	ʂu'fɪle:		+			+	
124.	„Monstrų viešbutis“ (<i>Hotel Transylvania</i>) (2012)		ɒ	01:13:04	on	ɒn	esi	ɛ'ʂɪɪ	+			+		

125.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		▣	08:16	shop	ʃɒp	parduotuvėj	perɫɔʊˈtɔvʲej		+		+		
126.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		▣	1:02:18	stompers	ˈstɒmpɜz	mindžiai	ˈmʲɪnˌdʒʲej		+				+
127.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		▣	00:02:22	sorry	ˈsɒri	pasigailėsit	pɛʂɪgeiˈlʲe:ʂʲɪt		+		+		
128.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		▣	00:05:35	stopping	ˈstɒpɪŋ	nesustabdys	nʲɛsɔstɛbˈdʲiːs	+				+	

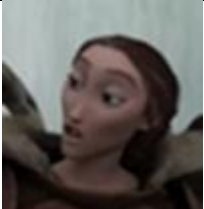
129.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		ɒ	00:01:29	rock	rɒk	akmuo	ek'muõ		+			+	
130.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		ɒ	01:03:04	on	ɒn	perkūnais	p'ɛr'ku:ɳeĩɟ	+				+	
131.	„Monstrų viešbutis“ (<i>Hotel Transylvania</i>) (2012)		u:	00:02:45	poop	pu:p	kakutj	kɛ'kɔti:		+				+
132.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		u:	01:23	shoe	ʃu:	batai	'bã:ʃei	+			+		
133.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		u:	00:58:15	moon	mu:n	mėnulis	m'ɛ:'ɳɔʃiɟ	+			+		

134.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		u:	00:10:54	goofing	'gu:fiŋ	slampinėti	slɛm'p'i n'ɛ:ɕi		+			+	
135.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		u:	00:04:04	newspapers	'nju:s,peipəz	laikraštyje	'ɕɛi kreɕɕi:je		+			+	
136.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		u:	00:03:32	loser	'lu:zə	pralaimėtojo	preɕei m'ɛ:ɕo:jo:		+			+	
137.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		u:	00:03:48	school	sku:l	mokykla	mo:ci:k'ɕɛ		+			+	

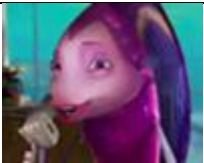

138.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		u:	00:32:11	cool	ku:l	šitą	ʃiɫă:		+			+	
139.	„Garfildas“ (<i>Garfield</i>) (2004)		u:	00:05:28	cool	ku:l	fainoje	feĩɲo'je		+				+
140.	„Visa tiesa apie ryklį“ (<i>Shark Tale</i>) (2004)		u:	00:01:27	doing	'du:ɪŋ	darai	d̥e'reĩ:		+			+	
141.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		ɔ:	00:17:14	before	bi'fɔ:	pažįstamos	pe'zi:stemo:s̥		+			+	
142.	„Monstrų viešbutis“ (<i>Hotel Transylvania</i>) (2012)		ɔ:	00:52:48	more	mɔ:	paskutinį	peškʊ'tɪŋi:		+		+		

143.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		ɔ:	20:52	more	mɔ:	etery	'eʎeri:		+		+		
144.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		ɔ:	00:05:00	already	ɔ:l'redi	smagu	ʒme'gɔ	+				+	
145.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		ɔ:	00:33:03	before	bɪ'fɔ:	-	-	+			+		
146.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		ɔ:	00:04:01	drawn	drɔ:n	piešiau	p'i'e'ʃeɯ̯		+		+		

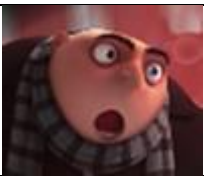

147.	„Shrek the Third“ (Šrekas trečiasis) (2007)		ɔ:	00:09:46	course	kɔ:s	žinoma	ʒiˈno:me	+				+	
148.	„Galingasis 6“ (Big Hero 6) (2014)		ɔ:	00:04:22	more	mɔ:	galas	ˈgä:ɫɛʂ		+		+		
149.	„Narsusis riteris Justinas“ (Justin and the Knights of Valour) (2013)		ɔ:	00:01:40	your	jɔ:	tavo	ˈtɛvo:		+			+	
150.	„Loraksas“ (The Lorax) (2012)		ɔ:	00:41:09	floor	flɔ:	grindų	giriŋˈdu:	+			+		
151.	„Garfildas“ (Garfield) (2004)		ɔ:	00:57:38	born	bɔ:n	peluoko	pɛˈlɔko:		+				+

152.	„Raudonkepurait è prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		u	00:33:18	cooking	'kukin	pagaminsiu	pege'mi:ŋi:šiu	+			+		
153.	„Monstrų viešbutis“ (<i>Hotel Transylvania</i>) (2012)		u	00:02:32	would	wud	mamýtei	me'mi:t̪ei		+		+		
154.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		u	01:21	foot	fut	jokių	jo:cu:	+			+		
155.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		u	00:40:49	good	gud	puiku	pui'ku		+			+	

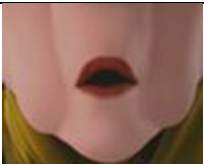

156.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		u	00:05:28	look	luk	pažiūrėk	peʒu:ˈrɛ:k		+			+	
157.	„Visa tiesa apie ryklį“ (<i>Shark Tale</i>) (2004)		u	00:06:25	good	gud	labas	l̥ɑ:beʒ	+				+	
158.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		uə	00:15:40	secure	sɪˈkjʊə	blokuokite	bɫɔˈkɔʊctɪɛ		+				+
159.	„Monstrų viešbutis“ (<i>Hotel Transylvania</i>) (2012)		uə	00:43:08	sure	ʃʊə	tikrai	tɪkˈrɛj:		+			+	

160.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		uə	10:26	sure	ʃuə	nė kiek	ˈŋiːˈciək		+		+		
161.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		uə	00:48:32	sure	ʃuə	karališkąjį	keˈrɑːliʃkɑːjiː		+			+	
162.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		uə	00:10:35	Europe	ˈjuərəp	Europa	euˈrɔpɑː		+				+
163.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		uə	00:21:56	poor	pʊə	nes	ŋiɛs		+			+	

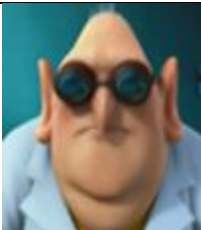

164.	„Visa tiesa apie ryklį“ (<i>Shark Tale</i>) (2004)		uə	00:46:09	sure	ʃuə	galas	ˈgɑːtɛʂ		+			+	
165.	„Alisa stebukly šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		əʊ	00:09:30, 027	waistcoat	ˈweɪstkəʊt	liemenė	lɪeˈmʲæːnʲeː		+			+	
166.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		əʊ	0:09:18,9 5	no	nəʊ	panašaus	pənəˈʃeɪ̯ːʂ		+			+	
167.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		əʊ	00:56:15	know	nəʊ	sūnus	ʂuːˈnʊʂ	+				+	
168.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		əʊ	00:41:00: 08	showcase	ˈʃəʊkɛɪs	pristatymo	pɪˈrɪʂˈtɑːtɪːmoː						

169.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		əʊ	0:51:39	don't	dəʊnt	negi	'nɛɪ	+			+		
170.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		əʊ	00:04:56, 107 --> 00:04:56, 426	snowy	'snəʊi	sniegiau	'sɲi'eju	+				+	
171.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		əʊ	0:17:20,5 3	flown	floʊn	seniai	sɛ'ni'eɪ	+				+	
172.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		əʊ	0:19:05	slow	sləʊ	lėti	l'e:'tɪ	+				+	

173.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		əʊ	00:13:02	show	ʃəʊ	dabar	d̪e'beɾ̃			+	+		
174.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		əʊ	0:25:31,5 5	own	əʊn	vedėt	'viæd̪ie:t̪		+			+	
175.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		p	0:08:47,3 5	pyramid	'pɪrəmi:d̪	piramidė	pɪrɛm'ɪd̪jæ:		+		+		
176.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		p	00:55:41	stop	stɒp	stabdys	st̪ɛb'ɔ̃i:ʃ	+					+
177.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		p	0:39:26	princesses	pɪn'tsesɪz	princesės	pɪrɪn'tsɛɟɛ:ʃ		+		+		

178.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		p	01:22	spray	sprei	užpurškiami	uʃpʊrʃcɛ' mʲɪ		+			+	
179.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		b	0:08:49,1 2	big	big	įspūdingai	i:ʂpu:' dʲiŋgei		+		+		
180.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		b	01:00:04	but	bʌt	bet	b'ɛt̚		+			+	
181.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		b	00:08:01: 20	brother	'brʌðə	brolis	'bro:lʲɪ̯						
182.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		b	0:45:04	about	ə'baʊt	ant	eŋ't̚		+				+

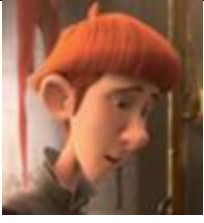
183.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		b	00:25:45, 867 --> 00:25:46, 086	about	ə'baʊt	kuo	kuoʃ	+					+
184.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		b	0:22:39,9 0	boats	bəʊts	medinis	m'ɛ'dʲɪnʲɪs	+			+		
185.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		b	00:30:07	before	bɪ'fɔ:	po	po:		+		+		
186.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		b	08:04	problem	'prɒbləm	sutvarkiau	sʊt'vɛr'ceũ·		+		+		

187.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		m	0:06:40,7 6	my	maɪ	man	mā·ŋ		+		+		
188.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		m	00:44:14	me	mi:	nieko	ˈnɪɛko:		+		+		
189.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		m	00:21:32	moment	ˈməʊmənt	minutėlę	mɪˈnʊˈtɛ:ɫə:		+			+	
190.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014) (2014)		m	00:08:06: 19	welcome	ˈwelkəm	O čia	o: ˈtʃɛ						
191.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		m	0:32:38	mine	main	išvyniok	ɪʃˈvɪ: ˈnɔ:k		+			+	

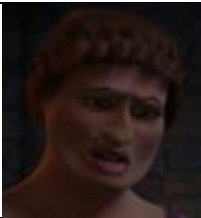

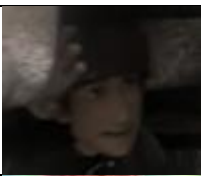

192.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		m	0:08:34.0 90-- >0:08:34. 974	magnifying	'mægnɪfaɪɪŋ	padidinimo	pe' dʲɪdʲɪŋ'ɪmo:	+			+		
193.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		m	00:57:05	l'm	aɪm	atleisk	eɪ' l'æ:ɪʃk	+				+	
194.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		m	00:48:25	admit	əd'mɪt	prisipažinti	p'rɪʒɪ'pe'ʒɪŋɪɪ		+			+	
195.	„Debesuota, numatoma mėsos kukuliu kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		m	8:33	awesome	'ɔ:səm	nuostabu	ɲɔʃtə' bʊ		+			+	

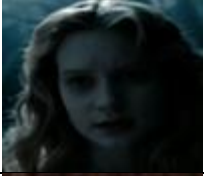

196	„Alisa stebukly šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		v	01:38:49, 799	vast	va:st	didelė	ˈdʲɪdʲɛlʲe:		+			+	
197.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		v	00:44:16	vibe	vaɪb	žinai	ʒʲɪnʲɪˈeɪ̯.		+		+		
198.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		v	00:29:43	verge	vɜ:ɟʒ	abatija	eˈbɑ:ʈʲjɑ:	+				+	
199.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		v	0:39:18	l've	aɪv	girdejau	ɡɪrˈdʲe:jɐu	+			+		
200.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of</i>		v	00:22:44, 783 --> 00:22:45, 986	have	hæv	nepraradom	nʲɛprɛˈrɑ:ɟo:m	+			+		

	<i>the unicorn</i> (2011)													
201.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		v	11:41	love	lʌv	labai	ʒe'beĩ	+			+		
202.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		f	0:17:22,9 9	fellow	'feləʊ	vaikis	'veĩ.ciʒ		+			+	
203.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		f	00:47:21	clarified	'klærɪfaɪd	paiškinai	pe-'â.ĩʃciŋei	+				+	
204.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		f	00:06:51	father	fɑ:ðə	tėvas	'tĩe:veʒ		+				+

205.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		f	00:08:14: 13	faster	'fɑ:stə	bus	bʊʒ						
206.	„Tintino nuotykiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		f	00:03:59, 743 --> 00:04:00, 104	familiar	fə'miljə	matytas	me'tji:teʃ		+			+	
207.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		f	00:30:07	before	bɪ'fɔ:	to	tɔ:		+		+		
208.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		f	31:06	fun	fʌn	dūk	ɢu:k		+		+		

209.	„Alisa stebukly šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		θ	01:08:47, 790	things	θɪŋz	valdymą	'vel̩ːd̪i:mä:		+		+		
210.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		θ	0:25:54,9 7	things	θɪŋz	laikas	't̪e̞ːkeɣ		+			+	
211.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		θ	00:44:17	thoughts	θɔ:ts	tūsinuos	'tu:ɣ̟iŋuɔɣ		+		+		
212.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		θ	00:57:37	think	θɪŋk	manai	me'ŋe̞ː	+					+
213.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		θ	00:08:47: 17	anything	'eniθɪŋ	o kaip	o: 'ke̞ːp						

214.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		θ	1:04:18	things	θɪŋz	vargšiukai	verc'ʃɔkei		+			+	
215.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		θ	00:06:01,606 --> 00:06:01,972	sixteenth	'sɪks'ti:nθ	šešioliktas	ʃɛ'ʃo:lɪkʦɛs		+				+
216.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		θ	0:34:08,03	thinks	θɪŋks	kad	kɛʦ		+			+	
217.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		θ	0:17:44	something	'sʌmθɪŋ	panašiai	pɛpɛ'ʃeɪ		+		+		

218.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		θ	00:32:39	three	θri:	tik	tɪk		+		+		
219.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		θ	24:51	thing	θɪŋ	tikruju	tɪk'ru:ju:	+			+		
220.	„Alisa stebuklų šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		ð	00:29:51, 248	there's	ðeəz	labai	le'beɪ:		+		+		
221.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		ð	1:02:22	that	ðæt	ne	nɛ	+			+		
222.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		ð	00:07:04	those	ðəʊz	tų	tʊ:		+			+	

223.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		ð	00:08:29: 20	brother	'brʌðə	brolis	'bro:lɪʂ						
224.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		ð	0:09:17	they	ðeɪ	dvigubai	'dɪvɪgʊbeɪ	+			+		
225.	„Tintino nuotyčiai. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		ð	00:05:30, 970 --> 00:05:31, 052	this	ðɪs	pažiūrėk	pɛʒu're:k	+			+		
226.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		ð	0:50:33,6 7	the	ðə	žino	ʒɪno:	+				+	

227.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		ð	0:15:52	father	'fa:ðə	tėtis	'tɛ:tɪʃ	+				+	
228.	„Raudonkepuraitė prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		ð	00:14:51	the	ðə	svarbiausią	s'vɛr'biʌ:ʊʒjæ:		+		+		
229.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		ð	00:00:46	with	wɪð	rakinėja	reɪ'ɲe:jɛ		+		+		
230.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		ð	24:51	the	ðə	aš	eʃ	+			+		

231.	„Alisa stebukly šalyje“ (<i>Alice in Wonderland</i>) (2010)		w	00:06:35, 436	wouldn't	'wɒdn̩t	iš	ɪʃ	+				+	
232.	„Bjaurusis Aš“ (<i>Despicable me</i>) (2010)		w	0:03:13,3 6	where	wɛə	ką	kä:		+			+	
233.	„Loraksas“ (<i>The Lorax</i>) (2012)		w	00:30:20	worst	wɜːst	gadinsi	ge'diŋʃɪ	+				+	
234.	„Narsusis riteris Justinas“ (<i>Justin and the Knights of Valour</i>) (2013)		w	00:20:39	wizard	'wɪzəd	burtininko	'bɔrtʲiŋ'ɪŋko:	+				+	
235.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		w	00:41:10: 01	we	wi:	mes	mʲæ:ʂ	+				+	

236.	„Galingasis 6“ (<i>Big Hero 6</i>) (2014)		w	00:08:06: 10	welcome	'welkəm	čia	tʃɪɛ		+		+		
237.	„Šrekas trečiasis“ (<i>Shrek the Third</i>) (2007)		w	0:51:21	week	wi:k	gyvos	'ji:vo:ɫ	+			+		
238.	„Tintino nuotykių. Vienaragio paslaptis“ (<i>The Adventures of Tintin: secret of the unicorn</i>) (2011)		w	0:06:48.2 90-- >0:06:48. 562	warning	'wɔ:nɪŋ	įspėju	i: ɫpɛ:jɔ		+				+
239.	„Kaip prisijaukinti slibiną 2“ (<i>How to Train Your Dragon 2</i>) (2014)		w	0:45:40,6 3	will	wɪl	ar	eř.	+				+	
240.	„Paslaptinga karalystė“ (<i>Epic</i>) (2013)		w	0:15:05	won't	wəʊnt	sūneli	ɫu: n̩'æ:lɪ	+				+	

241.	„Raudonkepurait è prieš blogį“ (<i>Hoodwinked Too! Hood vs. Evil</i>) (2011)		w	00:16:30	always	'ɔ:lweɪz	visas	vɪ'ʒeʃ		+			+	
242.	„Dėžinukai“ (<i>The Boxtrolls</i>) (2014)		w	00:48:31	wait	wet	palauk	pe'ɫã:ɔk		+		+		
243.	„Debesuota, numatoma mėsos kukulių kruša 2“ (<i>Cloudy with a Chance of Meatballs 2</i>) (2013)		w	10:18	why	wai	eik	eĩ:k		+		+		

2 PRIEDAS

1 lentelė. Panašumas tarp įbalsintojų, personažų ir dubliuojančių aktorių

<p>Styvas Hugh Laurie Daumantas Ciunis</p> <p>„Kalėdų Senelio slaptoji tarnyba“ (ang. <i>Arthur Christmas</i>) (2011)</p>	<p>Džekas Billy Bob Thornton Andrius Kaniava</p> <p>„Batuotas katinas Pūkis“ (ang. <i>Puss in Boots</i>) (2011)</p>
<p>Manfredas Ray Romano Rimantas Šapauskas</p> <p>„Ledynmetis 4: Žemynų atsiradimas“ (ang. <i>Ice Age: Continental Drift</i>) (2012)</p>	<p>Diegas Denis Leary Dainius Svobonas</p> <p>„Ledynmetis 4: Žemynų atsiradimas“ (ang. <i>Ice Age: Continental Drift</i>) (2012)</p>
<p>Kengūra Carol Burnett Rimantė Valiukaitė</p> <p>„Hortonas“ (ang. <i>Horton Hears a Who!</i>) (2008)</p>	<p>Rėjus Jim Cummings Giedrius Savickas</p> <p>„Princesė ir varlius“ (ang. <i>The Princess and the Frog</i>) (2009)</p>
<p>Tiana Anika Noci Rose Jurga Šeduikytė-Bareikienė</p> <p>„Princesė ir varlius“ (ang. <i>The Princess and the Frog</i>) (2009)</p>	<p>Loraksas Danny DeVito Sigutis Jačėnas</p> <p>„Loraksas“ (ang. <i>The Lorax</i>) (2012)</p>
<p>Pupė Isla Fisher Rasa Samuolytė</p> <p>„Rango“ (ang. <i>Rango</i>) (2011)</p>	<p>Karlis Fredriksenas Edward Asner Rimgaudas Karvelis</p> <p>„Aukštyn“ (ang. <i>UP</i>) (2009)</p>

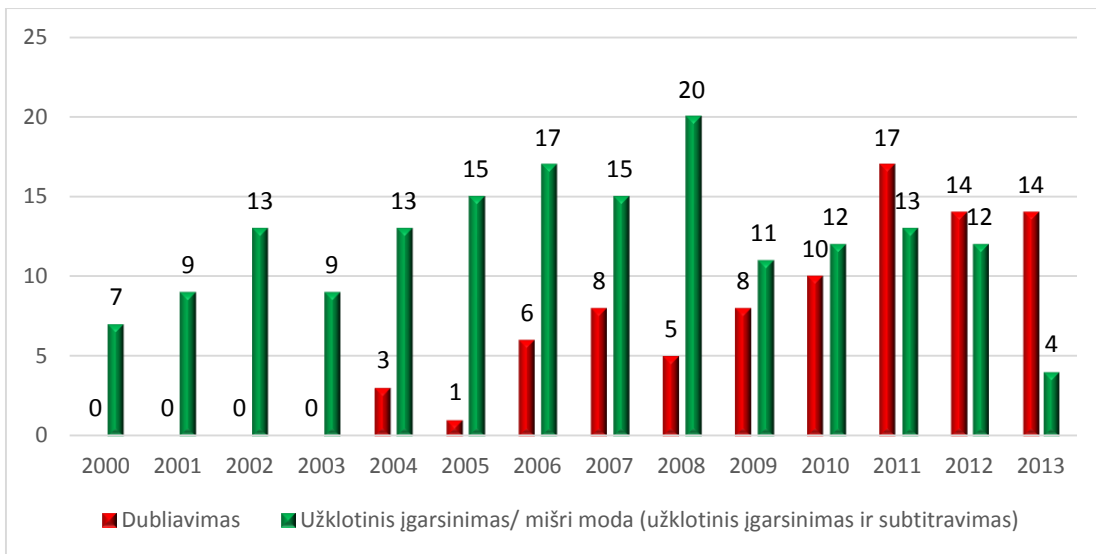
Šaltinis: sudaryta autorės

2 lentelė. **Vertimo pastabos**

1.	01:11:45 (1061')	Narrative location card reads: VENICE. Please subtitle for subtitled versions. Cover by graphics for dubbed versions.
2.	02:14:12 (1278')	Label on shipping box reads: "Ship to Madagascar." Please subtitle or voice over only in territories that either do not have the Roman alphabet or where the local name for "Madagascar" is significantly different from English.
3.	02: 16: 49 (1513')	Box reads "Parachutes". No need to localize, meaning is clear from context and from picture.
4.	05:11:31 (1036')	Display on remote reads "LOW BATTERY". No need to localize. Covered in Skipper's dialogue.
5.	04:08:37 (0776')	Sign reads: PENGUINS WHO HAVE WRONGED ME. Please have the actor playing John Malkovich's character (Dave) incorporate the meaning of the sign into his dialogue. You might have to change the wording to make it feel like dialogue.
6.	05:11:58 – 05:12:41 (1078' - 1142')	The song "Karma Chameleon" by Culture Club is playing intermittently in the back ground. Not story point. Do not localize or subtitle.
7.	02:03:29 – 02:03:39 (0314' –0329')	Gondolier speaks in Italian. Please keep in Italian for your local version. For the Italian version, you might consider a Venetian accent to give it local flavor. The lines will be available in the optional tracks of the M&E.
8.	03:02:50 – 03:03:07 (0256' – 0280')	Please do not translate off-screen voice or on-screen text of Mandarin speaking television announcer. Keep in Mandarin.

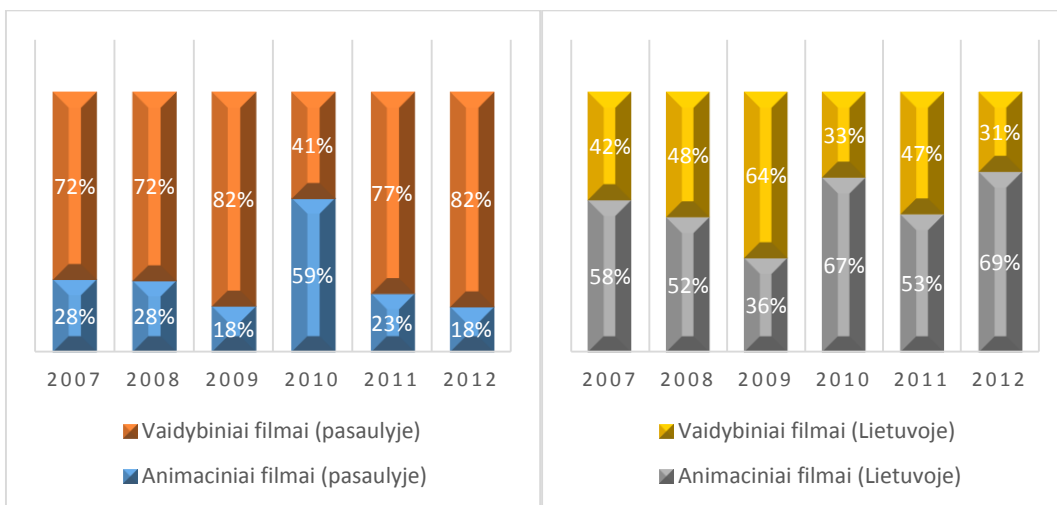
Šaltinis: animacinio filmo „Madagaskaro pingvinai“ parankinė dubliavimo knyga

3 PRIEDAS

1 pav. Lietuvoje rodytų dubliuotų arba įgarsintų, naudojant užklotinį įgarsinimą / mišrią modą (užklotinį įgarsinimą ir subtitravimą), animacinių filmų palyginimas

Šaltinis: sudaryta autorės

2 pav. Geriausių animacinių ir vaidybinių filmų TOP 10 Lietuvoje ir pasaulyje kino teatro pajamų palyginimas

Šaltinis: sudaryta autorės pagal (IMDb) (Pasaulinės filmų duomenų bazės) duomenis